

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
DERGİSİ

VOL:7 NO:2
AĞUSTOS, 2020

YAYININ ADI	Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi
TITLE OF THE JOURNAL	Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal
YAYIN SAHİBİNİN ADI	Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi
NAME OF THE PUBLISHER	Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal
SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ	Özcan DOĞAN
EDITOR IN CHIEF	Özcan DOĞAN
YAYIN İDARE MERKEZİ	Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığı
JOURNAL ADMINISTRATION CENTER	Dean's Office, Hacettepe University Faculty of Health Sciences
YAYIN İDARE MERKEZİ	TEL: +90 (312) 305 2051 FAKS: +90 (312) 305 20 54
PUBLICATION ADMINISTRATION CENTER	TEL: +90 (312) 305 2051 FAX: +90 (312) 305 20 54
YAYIN DİLİ	Türkçe & İngilizce
LANGUAGE OF THE PUBLICATION	Turkish & English
YAYIN TÜRÜ	Elektronik süreli yayın
TYPE OF THE PUBLICATION	Electronic Periodical
YAYINLANMA PERİYODU	Yılda 3 kez
PERIOD OF PUBLICATION	Triannual
ISSN	2528-9918

*** Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi; bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracığı ilkesini benimseyerek, içeriğine anında açık erişim sağlayan çift kör hakem değerlendirmesi sistemini uygulayan hakemli bir dergidir.

***Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal is a peer reviewed journal which adopts the principle of that submitting scientific studies to public free of charge would increase the global sharing of information, implements a double blinded review system and provides instant open access.

Editör / Editor in Chief

Prof. Dr. Özcan DOĞAN – Prof. Dr. Özcan DOĞAN

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Prof. Dr. Semin AKEL - Prof. Dr. Semin AKEL

Doç. Dr. Sevil BİLGİN - Assoc. Prof. Dr. Sevil BİLGİN

Doç. Dr. Haktan DEMİRCİOĞLU - Assoc. Prof. Dr. Haktan DEMİRCİOĞLU

Doç. Dr. Didem TÜRKYILMAZ - Assoc. Prof. Dr. Didem TÜRKYILMAZ

Doç. Dr. Mevlüde KIZIL - Assoc. Prof. Dr. Mevlüde KIZIL

Doç. Dr. Fatoş KORKMAZ - Assoc. Prof. Dr. Fatoş KORKMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Ayşen KÖSE – Asst. Prof. Dr. Ayşen KÖSE

Ar. Gör. Dr. Fzt. Hatice ABAOĞLU – Res. Asst. Hatice ABAOĞLU, PhD.

Ar. Gör. Dr. Fzt. Pınar KISACIK – Res. Asst. Pınar KISACIK, PhD.

Teknik Editörler/ Technical Editors

Ar. Gör. Zülfiye Güzin TOPCU, ÇGU (MSc)

Ar. Gör. Önal İNCEBAY (MSc)

Ar. Gör. Aysun Parlak KOCABAY (MSc)

Ar. Gör. Özlem ARIBURNU, Uzm. Hemşire (MSc)

Ar. Gör. Sibel BOZGEYİK, Uzm. Fzt. (MSc)

Ar. Gör. Özge Buket CESİM, Uzm. Erg. (MSc.)

Ar. Gör. Zeynep ÇELİK, Uzm. Erg. (MSc.)

Ar. Gör. Nizamettin Burak AVCI, Uzm. Ody. (MSc)

Ar. Gör. Merve DİLBAZ, Uzm. Dkt. (MSc)

Ar. Gör. Aslı İZOĞLU TOK, ÇGU (MSc)

İletişim - Contact

Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığı 06100 Sımanpazarı – ANKARA

sbfdergi@hacettepe.edu.tr

www.sbfdergi.hacettepe.edu.tr

HAKEM LİSTESİ

Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi Cilt:7, Sayı:2, 2020 sayısına destek veren hakemlerimize teşekkür ederiz.

<i>Prof. Dr. Arzu İpek YÜKSELEN</i>	<i>Medipol Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Müdriye YILDIZ BIÇAKÇI</i>	<i>Ankara Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Esra AKI</i>	<i>Hacettepe Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. H. Elif DAĞLIOĞLU</i>	<i>Gazi Üniversitesi</i>
<i>Prof. Dr. Günseli GÜVEN POLAT</i>	<i>Sağlık Bilimleri Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Halenur ALTAN</i>	<i>Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Ebru ÇALIK KÜTÜKCÜ</i>	<i>Hacettepe Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Pınar ALTIAYLIK ÖZER</i>	<i>Ufuk Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Bilge BAŞAKCI ÇALIK</i>	<i>Pamukkale Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Melike KAPLAN</i>	<i>Ankara Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Ahmet SARITAŞ</i>	<i>Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. Gözde AKOĞLU</i>	<i>İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi</i>
<i>Doç. Dr. İlke KESER</i>	<i>Gazi Üniversitesi</i>
<i>Psk. Dr. Selma ERCAN DOĞU</i>	<i>Sağlık Bilimleri Üniversitesi</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Duygu TÜRKER</i>	<i>Sağlık Bilimleri Üniversitesi</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan KARABULUT</i>	<i>Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Buket BÜYÜKTURAN</i>	<i>Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi</i>
<i>Öğr. Gör. Mahmut ÇALIK</i>	<i>Üsküdar Üniversitesi</i>

LIST OF REVIEWERS

We would like to thank our reviewers who supported Hacettepe University Journal of Health Sciences Volume 7, Issue 2, 2020.

<i>Prof. Dr. Arzu İpek YÜKSELEN</i>	<i>Medipol University</i>
<i>Prof. Dr. Müdriye YILDIZ BIÇAKÇI</i>	<i>Ankara University</i>
<i>Prof. Dr. Esra AKI</i>	<i>Hacettepe University</i>
<i>Prof. Dr. H. Elif DAĞLIOĞLU</i>	<i>Gazi University</i>
<i>Prof. Dr. Günseli GÜVEN POLAT</i>	<i>Sağlık Bilimleri University</i>
<i>Assoc. Prof. Dr. Halenur ALTAN</i>	<i>Tokat Gaziosmanpaşa University</i>
<i>Assoc. Prof. Dr. Ebru ÇALIK KÜTÜKCÜ</i>	<i>Hacettepe University</i>
<i>Assoc. Prof. Dr. Pınar ALTIAYLIK ÖZER</i>	<i>Ufuk University</i>
<i>Assoc. Prof. Dr. Bilge BAŞAKCI ÇALIK</i>	<i>Pamukkale University</i>
<i>Assoc. Prof. Dr. Melike KAPLAN</i>	<i>Ankara University</i>
<i>Assoc. Prof. Dr. Ahmet SARITAŞ</i>	<i>Ankara Yıldırım Beyazıt University</i>
<i>Assoc. Prof. Dr. Gözde AKOĞLU</i>	<i>İzmir Kâtip Çelebi University</i>
<i>Assoc. Prof. Dr. İlke KESER</i>	<i>Gazi University</i>
<i>Psychologist Selma ERCAN DOĞU, PhD.</i>	<i>Sağlık Bilimleri University</i>
<i>Duygu TÜRKER, PhD.</i>	<i>Sağlık Bilimleri University</i>
<i>Rıdvan KARABULUT, PhD.</i>	<i>Kırşehir Ahi Evran University</i>
<i>Buket BÜYÜKTURAN, PhD.</i>	<i>Kırşehir Ahi Evran University</i>
<i>Instructor Mahmut ÇALIK, PhD.</i>	<i>Üsküdar University</i>

İçindekiler - Contents

	Sayfa Page
Yeni Koronavirüs Salgını ve Diş Hekimliği Tedavileri Üzerine Etkileri (Derleme) <i>The New Corona Virus Pandemic and its Implications in Dental Practice (Review)</i> Elif Ballıkaya, Gülce Esentürk, Gizem Erbaş Ünverdi, Zafer Cavit Çehreli	92-107
Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Amaçları: Ergoterapi Bölümü Örneği (Özgün Araştırma) <i>Purpose of Social Media Use of University Students: Example of the Occupational Therapy Department (Original Research)</i> Gökçen Akyürek, Sinem Kars, Gonca Bumin	108-122
Lumbal Disk Hernisinde Egzersiz ve Sağlıklı Beslenme Programının Fiziksel ve Fonksiyonel Düzey Üzerine Etkisi: Vaka Çalışması (Vaka Çalışması) <i>The Effect of Exercise And Healthy Nutrition Program On Physical and Functional Level in Patients With Lumbal Disc Herniation: A Case Study (Case Study)</i> Birgül Morkoç, Sevil Bilgin, Esra Dülger, Ruhi Soylu, İnci Türkoğlu, Ebru Melekoğlu	123-135
Ebeveynler İçin Cinsel İletişim Ölçeği: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması (Özgün Araştırma) <i>Sexual Communication Scale for Parents: Reliability and Validity Study (Original Research)</i> İsmihan Artan, Şehnaz Ceylan, Fatma B. Kurnaz Adıbatmaz	136-158
Öğretmen Adaylarının Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimine Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi (Ağrı İli Örneği) (Özgün Araştırma) <i>Determination of Teachers' Attitudes Towards the Education of Gifted Children (Ağrı Province Case) (Original Research)</i> Samet Ata, Çağla Duran, Emine Nilgün Metin	159-171
Şizofreni Tanısı Olan Bireylerin Çalışma ile İlgili Düşünce ve Beklentileri Üzerine Nitel Bir Araştırma (Özgün Araştırma) <i>A Qualitative Research on the Work-related Thoughts and Expectations of Individuals Diagnosed with Schizophrenia (Original Research)</i> Selma Ercan Doğu	172-190
Görme Engelli Bireylerde Para Tanıma ve Kullanma Yöntemleri (Özgün Araştırma) <i>Money Recognition and Using Methods in Visually Impaired Individuals (Original Research)</i> Sevgi Kara, Özgü İnal, Berkan Torpil, Mustafa Cemali, İbrahim Tatlı, Esra Akı	191-205
Üstün Yetenekli Çocukların Konu Edildiği Filmlerin Gelişimsel ve Eğitsel Açından İncelenmesi (Özgün Araştırma) <i>Investigation of the Films which has been the Topic of Gifted Children in Developmentally and Educationally (Original Research)</i> Damla Pektaş, Asya Çetin, Esra Işık, Aslı Kırman, Emine Nilgün Metin	206-228

Derleme

Yeni Koronavirüs Salgını ve Diş Hekimliği Tedavileri Üzerine Etkileri

Elif Ballıkaya¹, Gülce Esentürk², Gizem Erbaş Ünverdi³, Zafer Cavit Çehreli⁴

Gönderim Tarihi: 6 Nisan, 2020

Kabul Tarihi: 6 Mayıs, 2020

Basım Tarihi: 28 Ağustos, 2020

Öz

Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemik olarak ilan edilen ve ülkemiz genelini de kısa sürede etkisi altına alan yeni Corona Virüs Hastalığı (COVID-19), çok kritik bir toplum sağlığı problemidir. Yaygın olarak ateş, öksürük ve kas ağrısı/ halsizlik gibi klinik semptomlarla başlayarak ilerleyen bu viral enfeksiyonun bulaşma yolları direkt temas, damlacık ve aerosol iletimidir. Diş tedavileri sırasında oluşan aerosollerin hekimlere, yardımcı personele ve ortamda bulunan diğer kişilere enfeksiyonu yayma potansiyeli oldukça yüksektir. Bu riski tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmasa da alınan basit ek önlemler ile minimuma indirmek mümkündür. Bu makalede, COVID-19 enfeksiyonunun epidemiyolojisi, semptomları ve bulaşma yolları gözden geçirilerek, güvenli diş hekimliği uygulamaları için enfeksiyon kontrol stratejileri ve alınabilecek ek önlemler değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Bulaşma, Diş Hekimliği, Toplum Ağız ve Diş Sağlığı, Minimal İnvaziv Diş Hekimliği

¹**Elif Ballıkaya (Sorumlu Yazar)**, Hacettepe Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Çocuk Diş Hekimliği Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye, 03123052280 eyildirim@hacettepe.edu.tr

²**Gülce Esentürk**, Altınbaş Üniversitesi, Diş Hekimliği Fakültesi, Çocuk Diş Hekimliği Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye, 02127094530, gulceesenturk@gmail.com

³**Gizem Erbaş Ünverdi**, Hacettepe Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Çocuk Diş Hekimliği Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye. 03123052280, erbasgizem@yahoo.com

⁴**Zafer Cavit Çehreli**, Hacettepe Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Çocuk Diş Hekimliği Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye, 03123052280, zcehrel@gmail.com

Review

The New Corona Virus Pandemic and its Implications in Dental Practice

Elif Ballıkaya¹, Gülce Esentürk², Gizem Erbaş Ünverdi³, Zafer Cavit Çehreli⁴

Submission Date: 6th of April, 2020

Acceptance Date: 6th of May, 2020

Pub Date: 28th of August, 2020

Abstract

The new Corona Virus Disease (COVID-19), which has been declared as a pandemic by the World Health Organization and has spread over our nation in a short time, is a highly critical public health problem. The transmission routes of this viral infection, which generally starts with clinical symptoms such as fever, cough and muscle pain / weakness, are direct contact, droplet and aerosol delivery. The potential of aerosols formed during dental treatments to spread the infection to physicians, assistants and others is quite high. Although it is not possible to eliminate this risk completely, it is possible to minimize it with simple additional measures. This article reviews the epidemiology, symptoms and routes of transmission of COVID-19 infection, and evaluates infection control strategies and additional measures for safe dental practice.

Keywords: COVID-19, Dentistry, Dental Public Health, Transmission, Minimal Invasive Dentistry

¹**Elif Ballıkaya (Corresponding Author)**, Hacettepe University Faculty of Dentistry, Department of Pediatric Dentistry, Ankara/Turkey 03123052280. E-mail: eyildirim@hacettepe.edu.tr

²**Gülce Esentürk**, Altınbaş University Faculty of Dentistry, Department of Pediatric Dentistry, İstanbul/Turkey 02127094530, gulceesenturk@gmail.com

³**Gizem Erbaş Ünverdi**, Hacettepe University Faculty of Dentistry, Department of Pediatric Dentistry, Ankara/Turkey 03123052280, erbasgizem@yahoo.com

⁴**Zafer Cavit Çehreli**, Hacettepe University Faculty of Dentistry, Department of Pediatric Dentistry, Ankara/Turkey 03123052280, zcehrel@gmail.com

Giriş

2019'un sonlarına doğru, Çin'in Wuhan şehrinde, etiyojisi bilinmeyen bir pnömoni salgını ortaya çıkmıştır. Sebep olan patojen, 2019 yeni koronavirüs (2019-nCoV) olarak, bu patojenin neden olduğu hastalık ise, 2019-koronavirüs enfeksiyonu hastalığı (COVID-19) olarak adlandırılmaktadır.

İnsandan insana bulaşabilen bu virüsün bulaşma oranı 2020 Ocak ortasından itibaren ciddi artış göstermiş ve ilerleyen zamanlarda Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya-Pasifik'te yer alan birçok ülkeye de hızla yayılmıştır (World Health Organization [WHO], 2020b). Ülkemizde ilk Koronavirüs vakası'nın bildirildiği 10 Mart 2020 tarihinden bir gün sonra, 114 ülkede 118.319 tanı konulmuş vaka ve 4292 ölüm bildirimiminin varlığında, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından küresel salgın (pandemi) ilan edilmiştir.

Koronavirüsün esas olarak doğrudan temas ve damlacık yoluyla bulaşabildiği bilinmektedir (Ge, Yang, Xia, Fu & Zhang, 2020). Nispeten kapalı bir ortamda, yüksek konsantrasyonda aerosollere maruz kalındığı zaman da COVID-19'un yayılması muhtemeldir. Rutin diş tedavileri sırasında oluşan aerosoller, diş hekimi, yardımcı personel ve hastalar için potansiyel risk oluşturmaktadır (Ge ve diğ, 2020). Diş hekimleri; hastalarla yüz yüze iletişim kurma, tükürük, kan ve diğer vücut sıvılarına maruz kalma ve keskin aletleri kullanmaları nedeniyle COVID-19'a yakalanma riski ile karşı karşıyadır. Nitekim diş hekimlerinin yeni koronavirüs hastalığından etkilenme riskinin doktorlar ve hemşirelerden daha fazla olduğu belirtilmiştir (Gamio, 2020). Diş hekimleri, hastalığın taşıyıcısı da olabilir. Henüz dental tedavi ortamından bulaştığı tıbben ispatlanmış bir koronavirüs vakası bulunmamasına rağmen, hastalığın yüksek bulaşıcılığı göz önüne alındığında, diş tedavisi sağlayan ekip çok dikkatli olmalı, hem hastalar hem de kendileri için sağlıklı bir ortam sağlamalıdır. Bu kritik süreçte, aerosol yayılımını ve bunun diş hekimliğindeki önemini anlamak, standart tedbirlere ek olarak bazı özel önlemlerin de uygulanması zorunluluğunu gündeme getirmektedir.

Bu derlemenin amacı, halk sağlığını ve mesleki risk grubunda olmalarından dolayı özellikle diş hekimlerini yakından tehdit eden yeni koronavirus salgını hakkında bilgi vermek, hastalığın kliniğini, bulaş yollarını, diş hekiminin korunması için gerekli önlemleri ve aerosol oluşturmeyen tedavi olanaklarını değerlendirmektir.

Aerosol Yayılımı ve Diş Hekimliğindeki Önemi

Diş Tedavi Ortamında Damlacıklar ve Aerosoller

Yüksek dönme hızı olan cihazlarla diş tedavileri yapılırken, diş ve hızla dönen frez arasındaki sürtünme, dişte aşırı ısınmaya neden olur. Soğutma sıvısı olmadan kullanıldığında

ortaya çıkan bu ısı, diş pulpasında geri dönüşümsüz patolojilere yol açabilir. Bu nedenle diş kesimi, çürük temizlenmesi, ultrasonik diş temizliği gibi rutin dental işlemler süresince ısı artışını önlemek için soğutucu su kullanılması evrensel bir uygulamadır (Farah, 2018). Bununla birlikte; soğutucu su, ultrasonik aletler, su spreyi, hastanın öksürmesi, hapşırması ve hatta konuşması ile aerosoller oluşabilmekte, aerosoller, ağız boşluğundaki kan ve tükürük gibi vücut sıvıları ile birleştiğinde biyo-aerosoller oluşmaktadır. Biyoaerosoller genellikle bakteri, mantar ve virüs içerir, havada uzun süre süzülebilme potansiyeli vardır ve hem diş hekimleri hem de diğer hastalar tarafından solunabilmektedir (Grenier, 1995; Jones ve Brosseau, 2015). Wang ve arkadaşları (Wang, Wang, Chen & Qin, 2020) SARS hastalarının ağız boşluğunu incelemiş; tükürüklerinde yüksek oranda SARS-CoV RNAsı tespit etmişler ve oral damlacıklar yoluyla koronavirüs bulaşmasının muhtemel olduğunu öne sürmüşlerdir.

Birçok SARS-CoV ve MERS-CoV vakasının nozokomiyal (hastane kaynaklı) bulaş ile ilişkili olduğu ve aerosol oluşturan işlemlerin uygulanmasından kaynaklandığını kanıtlanmıştır (Chowell ve diğ, 2015). Mevcut epidemiyolojik verilere göre COVID-19; SARS-CoV ve MERS-CoV'den daha fazla bulaşıcılığa sahiptir (Chen, 2020). Bu nedenle, standart önlemlerin ve enfeksiyon kontrol rejiminin, bu salgın süresince COVID-19'u hedef alarak değiştirilmesi şarttır.

Diş Tedavi Ortamlarında Alınabilecek Önlemler

COVID-19 enfeksiyonunun hücre reseptörü olan anjiyotensin dönüştürücü enzim II, özellikle dilin epitel hücrelerinde olmak üzere, ağız boşluğu mukozasında yüksek oranda eksprese edilmiştir (Xu ve diğ, 2020). Bu bulgular, ağız boşluğunun, COVID-19 enfeksiyonunun yüksek riskli bir taşıyıcısı olduğunu ve aerosol üretmeyen dental/klinik ortamda bile korunma stratejilerinin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Çin Ulusal Sağlık Komisyonu; COVID-19'dan korunma amacıyla tüm sağlık çalışanlarına, kolera ve veba gibi aşırı bulaşıcı patojenler için ayrılmış bir kategori olan A grubu enfeksiyonları için uygulanan koruma önlemlerinin kullanılmasını önermiştir (Meng, Hua, Bian, 2020). Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü, COVID-19 geçici kılavuzunda ve Çin'deki mevcut klinik uygulamalara dayanarak, bu salgın sırasında diş bakım ortamlarında uygulanabilecek "standart önlemlere" ilaveten, aerosol yayılmasına yönelik alınabilecek özel ek önlemler önerilmiştir (WHO, 2020b). 16 Mart 2020 tarihinde Amerika Diş Hekimleri Birliği; diş hekimlerinin gelecek 3 hafta için acil durumlar dışındaki tüm prosedürleri ertelemesini tavsiye etmiştir (American Dental Association [ADA], 2020)

Hasta yönetimi ve diş tedavilerinde uygulanabilecek özel önlemler

Hasta taraması ve triyaj

Şüpheli/Olası COVID-19 enfeksiyonu olabilecek hastalarda randevuların planlanması telefon aracılığıyla gerçekleştirilebilir. İlk tarama için geçmiş 14 günü içeren seyahat öyküsü, ateş (37.3 C⁰'den az olmalı), öksürük gibi solunum yolu enfeksiyon semptomlarının varlığı, COVID-19 tanısı almış biriyle yakın temas ve birçok kişinin bulunduğu bir etkinliğe katılım gibi durumlar sorgulanmalıdır. Bu sorudan birine verilecek olumlu cevap durumunda diş randevusu mümkünse en az iki hafta ertelenmeli, hasta, kendisini sosyal izolasyona alması için teşvik edilmeli ve herhangi bir COVID-19 olasılığını ekarte etmek adına doktorlarına rapor vermeleri konusunda bilgilendirilmelidir (Wang ve diğ, 2020). Ayrıntılı tıbbi öykü formu, COVID-19 tarama anketi ve acil durum anketi tamamlandıktan sonra; muayene öncesi alından temassız yöntemle hastanın vücut sıcaklığı ölçülmelidir. Diş kliniklerinde, her bir personelin ve hastanın ateşini rutin bir prosedür olarak ölçmek ve kaydetmek için ön kontrol düzeni kurulmalı; hastalar ve eşlik eden kişilerin hastaneye/kliniğe tıbbi maske ile girişi sağlanmalıdır (Lai, Shih, Ko, Tang, Hsueh, 2020; Meng ve diğ, 2020). Amerikan Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi yönergelerine göre, COVID-19 enfeksiyonu olduğundan şüphelenilen bireyler, tercihan diğer sağlıklı bireylerden ayrı ve iyi havalandırılan bir bekleme alanında oturtulmalıdırlar.

COVID-19 salgını süresince acil diş tedavilerinde uygulanabilecek özel önlemler

Diş hekimleri, acil kapsamında tanımlanan tedaviler esnasında katı kişisel koruma önlemleri almalı; damlacık veya aerosol üretebilecek operasyonlardan kaçınmalı veya bunları en aza indirmelidir. Dört elli çalışmanın enfeksiyonu kontrol etmede faydalı olduğu ve ayrıca yüksek hacimli tükürük emicilerin kullanılmasının, damlacık ve aerosollerin oluşumunu önemli düzeyde azaltabileceği önceki çalışmalarda bildirilmiştir (Kohn ve diğ, 2003; Samaranayake ve Peiris, 2004). Acil tedavi kapsamındaki dental işlemler sırasında standart önlemlere ek olarak alınabilecek önlemler şu şekilde sıralanabilir:

- Rutinde olduğu gibi, diş hekimleri her hastadan kapsamlı bir tıbbi öykü almalı ve her kontrol randevusunda hastanın sağlık durumunu değerlendirmelidir. Bu salgın sırasında, COVID-19'a yönelik kişisel, seyahat ve epidemiyolojik geçmişi içeren tarama soruları sorulmalıdır. Ateş ve alt solunum yolu semptomları yakından izlenmelidir. Ateş ve yorgunluk belirtileri akut dental enfeksiyonlardan da kaynaklanabileceği için etiyoloji doğru tespit edilmelidir.

- Diş kaynaklı enfeksiyonları olan hastalar için, standart acil durum rejimini takiben acil tedaviler yapılabilir.
- Tıbbi olarak stabil olan şüpheli/tanı almış COVID-19 vakaları için laboratuvar testleri ve multidisipliner konsültasyonlar istenilmelidir. Hastaların ve sağlık çalışanlarının güvenliği için, gerekirse hastaya salgın sonrasına yeniden randevu planlanmalıdır.
- Şüpheli veya tanı almış COVID-19 enfeksiyonu olan vakalarda; diş ağrısı, apse gibi acil diş bakımı gerektiren durumlarda, antibiyotik ve/veya analjezik reçete edilmelidir. Farmakolojik tedavi, semptomatik rahatlama sağlamanın yanında enfeksiyonun yayılmasını önlemek için diş tedavileri öncesinde gerekli tüm önlemleri almak üzere diş hekimliği çalışanlarına biraz zaman sağlayacaktır. COVID-19 enfekte hastalara analjezik olarak, bağışıklık sistemini baskılayan ibuprofen türevleri yerine, asetaminofenin reçete edilmesi gerektiği bildirilmiş ve bu Dünya Sağlık Örgütü tarafından da doğrulanmıştır.
- Acil diş tedavisi gerektiren şüpheli/tanı almış COVID-19 vakaları için en yüksek düzeyde kişisel korunma uygulanmalıdır. Dünya Sağlık Örgütü; doğal havalandırmayı kolaylaştırmak için saatte en az 12 hava değişimi olan veya hasta başına en az 160 L/s olan negatif basınçlı bir oda kullanılmasını önerir (WHO, 2020c). Bir sonraki hastayı tedavi etmeden önce mekanik havalandırma başlatılmalıdır.

COVID-19 salgını süresince rutin diş tedavilerinde uygulanabilecek özel önlemler

Bekleme alanı: Hasta bekleme alanları yeterince havalandırılmalıdır. Doğal havalandırılmalı odalarda her hasta için 60L/s 'nin yeterli olduğu kabul edilir (WHO, 2009). Bireyler arasında en az 1,8 metre sosyal mesafe olmalıdır. Tansiyon aleti ya da termometre gibi ekipmanlar, her kullanım sonrasında Dünya Sağlık Örgütü önerileri doğrultusunda 70% etil alkol kullanılarak dezenfekte edilmelidir (WHO, 2016). Tüm hastalar öksürürken ve hapşırırken burun ve ağızlarını bir mendil veya dirsekleri ile kapatmaları ve mendil kullanımının hemen sonrasında mendili çöpe atmaları gerektiği konusunda bilgilendirilmelidir. Bekleme odalarında bu temel talimatları gösteren bir bilgilendirme afişi bulundurulabilir.

El hijyeni: Akut solunum yolu enfeksiyonlarının önlenmesinde el yıkamanın önemi ile ilgili farkındalık her geçen gün artmaktadır. SARS salgını sırasında yapılan epidemiyolojik çalışmalarda, sabunla el yıkamanın veya %70-90 alkol bazlı dezenfektanlar ile el ovmanın (ABEO) hastalığın iletimini engellendiği rapor edilmiştir (Rabenau, Kampf, Cinatl, Doerr, 2005). Dünya Sağlık Örgütü, her iki el hijyen yönteminin eşit derecede etkili olduğunu belirtmektedir. Eller görünür şekilde kirlenmiş ise, su ve sabun kullanılmalıdır, ancak eller görünür şekilde kirlenmemiş ise el hijyeni için alkol bazlı dezenfektan kullanılabilir. Dünya

Sağlık Örgütü'nün yayınladığı rehberine göre el temizliği; bir hastaya dokunmadan önce, herhangi bir temizlik ve aseptik prosedür uygulanmadan önce, vücut sıvılarına maruz kalıdıktan ve bir hastaya dokunduktan sonra yapılmalıdır (Allegranzi ve diğ, 2007).

Tek kullanımlık ekipman tercihi: Çapraz enfeksiyonun önlemesi için tek kullanımlık muayene aletleri, bone ve koruyucu tulum kullanımı tavsiye edilmektedir (Amber Ather ve Nikita, 2020). Ancak özellikle tek kullanımlık aletlerin toplam tedavi masrafları arttıracığı, geri dönüşüm gereksinimini doğuracağı da bilinen bir gerçektir.

Kişisel koruyucu ekipman: Diş hekimliği uygulamaları sırasında, oral mikroorganizmaların yayılımı diş hekiminin yüzüne doğru ve özellikle enfeksiyonun yayılımı için önemli olan gözün iç kısmı ve burun çevresine doğrudur (Bentley, Burkhart, Crawford, 1994; Nejatidanesh, Khosravi, Goroochi, Badrian, Savabi, 2013). Bu noktada sağlık çalışanının kişisel korunması için tercih edeceği donanımlar hayat kurtarıcı olacaktır.

- *Koruyucu gözlük ve yüz siperleri:* Enfekte damlacıkların insan konjunktivasını kolayca kontamine edebileceği düşünüldüğünde, COVID-19'un göz müköz membranı yoluyla bulaşabileceği ortadadır (Lu, Liu, Jia, 2020). Gözleri tedavi esnasında oluşan aerosol ve debrislerden koruyabilmek için tedavi boyunca koruyucu gözlük ve/veya yüz siperi takılmalı, hasta randevuları arasında bu ekipmanlar dezenfekte edilmeli veya tek kullanımlık siperler tercih edilmelidir.

- *Yüz maskeleri:* Hastada 1 metreden daha yakın mesafede çalışılan her durumda tıbbi maske (cerrahi maske) kullanılmalıdır. Aerosol oluşturacak tüm prosedürlerde (yüksek devirli el aletleri, hava-su spreyi ve ultrasonik diştaşı temizleyicileri) Ulusal İş Güvenliği ve Sağlığı Enstitüsü sertifikalı N95 (Avrupa Standartlarına uygun EU FFP2 veya bunlara eş değer) koruyuculukta maskeler kullanılmalıdır. Şüpheli COVID-19 vakalarındaki acil tedavi uygulamaları sırasında ise Avrupa standartlarına (EU149) 'a uygun EU FFP3 gibi daha yüksek derecede koruma sağlayan maskeler tercih edilmelidir (Ge ve diğ, 2020).

COVID-19 enfeksiyonunun yayılma olasılığına bağlı olarak, kişisel koruyucu ekipmanlar ile alınan önlemler üç farklı seviyede değerlendirilmektedir (Peng ve diğ, 2020):

- *Birincil koruma:* Klinik ortamındaki genel yardımcı personel için standart korumadır. Tek kullanımlık bone, cerrahi maske, üniforma, eldiven ve koruyucu gözlük/yüz siperi kullanımını içermektedir.

- *İkincil koruma:* Klinik ortamındaki diş hekimi ve ona dört el yardımı yapan hekim yardımcısı için gelişmiş korumadır. Tek kullanımlık bone, cerrahi maske, üniforma, box önlüğü, eldiven, koruyucu gözlük ve yüz siperi kullanımını içermektedir.

• **Üçüncül koruma:** Klinik ortamında şüpheli/ tanı konulmuş COVID-19 enfeksiyonu olan bir hastaya bakılması sırasında diş hekimi ve ona dört el yardımı yapan hekim yardımcısı tarafından uygulanacak olan korumadır. İkincil korumadaki ekipmanlara ek olarak koruyucu tulum ve ayakkabı kılıfı kullanılmalıdır. Çift kat eldiven kullanımı da riski azaltmak adına tercih edilebilir.

Koruyucu ekipmanları giyim sırası; önlük, maske, gözlük, yüz siperi ve eldiven şeklinde iken, çıkarılma sırası; eldiven, yüz siperi, gözlük, önlük ve maske şeklinde olmalıdır (Şekil 1) (Centers for Disease Control and Prevention [CDC]), Sağlık Bakanlığı Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü).

Kişisel Koruyucu Ekipmanların GİYİLMESİ	Kişisel Koruyucu Ekipmanların ÇIKARILMASI
<p>KKE giyimden önce el hijyeni sağlanmalıdır. Kendinizi korumak ve kontaminasyonu engellemek için; ellerinizi yüzünüzden uzak tutun, dokunulan yüzeyleri sınırlayın ve yulduzlarında ya da fazlasıyla kontamine olduğunda eldivenlerinizi değiştirin.</p> <p>1. ÖNLÜK</p> <ul style="list-style-type: none">•Gövdeyi boyundan dizlere kadar ve bileklerin sonuna kadar kolları örtecek şekilde giyin ve arkadan sarın.•Boyun ve bel arkasından bağlayın. 	<p>Maske / N95 / FFP2 maske dışında, giyilen tüm KKE'yi hasta odasından çıkmadan önce çıkarınız. Hasta odasından çıkıp kapıyı kapattıktan sonra maske / N95 / FFP2 maskeyi çıkarınız.</p> <p>1. ELDİVEN</p> <p>Eldivenlerin dışı kontamine değildir!</p> <ul style="list-style-type: none">• Eldivenli eli kullanarak diğer eldivenli elin avuç içi kısmından tutun ve eldiveni çıkarın.• Eldivenli elinizle diğer elinizden çıkardığınız eldiveni tutun. Parmaklarınızı eldivenli elinizin bilek kısmına geçirerek ilk çıkardığınız eldivenin üstüne doğru eldiveni çıkarın ve kapalı bir tıbbi atık kutusuna atın.
<p>2. MASKE</p> <ul style="list-style-type: none">•Baş ve boyunun ortasında ipleri veya lastiklerini sabitleyin.•Burun köprüsüne esnek bantı oturtun•Yüze ve çenenin altına sıkıca oturtun ve N95 / FFP2 maskenin yüze uyumunu kontrol edin. 	<p>2. YÜZ KORUYUCU, BONE, GÖZLÜK</p> <p>Gözlüklerin veya yüz koruyucunun dış kısmı kontamine değildir!</p> <ul style="list-style-type: none">• Gözlük veya yüz koruyucuyu baş bandını veya kulak kısımlarını arkadan tutarak yukarıya doğru çıkarın.• Tekrar kullanılabilir ise ayarlanmış bir muhafaza yerine koyun. Değilse, kapalı bir tıbbi atık kutusuna atın.
<p>3. GÖZLÜK, BONE, YÜZ KORUYUCU</p> <ul style="list-style-type: none">•Gözlük ve yüz koruyucuyu, gözlerin ve yüzün üzerine yerleştirin ve tam oturacak şekilde ayarlayın. 	<p>3. ÖNLÜK</p> <p>Önlüğün önü ve kolları kontamine değildir!</p> <ul style="list-style-type: none">• İplere ulaşırken kolların vücudunuza değmesine dikkat ederek, önlüğün iplerini çözün.• Önlüğün iç kısmına dokunarak boyun ve omuzlardan çekin.• Önlüğün iç kısmını dışa doğru çevirin• Sararak toplayın ve kapalı bir tıbbi atık kutusuna atın.
<p>4. ELDİVEN</p> <ul style="list-style-type: none">•İzolasyon önlüğünün bileklerini kapatacak şekilde giyin. 	<p>4. MASKE</p> <p>Maske / N95 / FFP2 maskenin ön kısmı kontamine değildir –Dokunmayın!</p> <ul style="list-style-type: none">• Maske / N95 / FFP2 maskenin önce alt lastiklerini/iplerini sonra üst lastiklerini tutun ve önüne dokunmadan çıkarın.• Kapalı bir tıbbi atık kutusuna atın.

Şekil 1. Kişisel koruyucu ekipman giyme ve çıkarma talimatları

İşlem öncesinde gargara kullanımı: İşlem öncesinde gargara uygulamasının koronavirüse karşı etkisi hala bilinmemekle birlikte, klorheksidinin COVID-19'a karşı etkili olamayabileceği ve bu virüsün oksidasyona duyarlı olması nedeniyle işlem öncesinde gargara olarak %1 Hidrojen peroksit ya da %0,2 Povidone gibi oksidatif ajanların kullanımı önerilmiştir (Peng ve diğ, 2020).

Lastik örtü (Rubber dam) izolasyonu: Aerosol üreten ve üretme ihtimali olan tüm dental işlemler öncesinde, lastik örtü uygulaması bir bariyer koruması sağlar ve solunum sekresyonundan kaynaklanabilecek neredeyse tüm patojenleri ortadan kaldırır. Lastik örtü doğru bir şekilde konumlandırıldığı takdirde, kontaminasyon için mevcut tek kaynak, tedavi

gören diş olacaktır (Harrel ve Molinari, 2004). Kavite preparasyonu sırasında lastik örtü uygulamasının mikroorganizmaların yayılımını %90 oranında azalttığını gösterilmiştir (Cochran, Miller, Sheldrake, 1989). Bir başka araştırmada ise, lastik örtü uygulamasının 1 mm çapındaki operasyon alanında bulunan damlacıkları, normalde oluşan damlacıklara göre %70 oranında azalttığı rapor edilmiştir (Samaranayake, Reid, Evans, 1989). Bu veriler doğrultusunda değerlendirildiğinde, lastik örtü kullanımı bir tercih değil; bir gerekliliktir.

Kirlenmiş havanın uzaklaştırılması/filtrelenmesi: Tedavi alanlarında kontamine havayı çıkartma/filtreleme için çeşitli yöntemler vardır. Bu işlem için en yaygın kullanılan cihazlar HVE vakum sistemi ve HEPA filtreleridir (Ge ve diğ, 2020).

Çevresel yüzey dezenfeksiyonu: SARS ve MERS gibi insan koronavirüslerinin cansız yüzeylerde 9 güne kadar kalabildiği bilinmektedir (Kampf, Todt, Pfaender, Steinmann, 2020). Bununla birlikte, yüzey dezenfektanları ile bir dakika içinde inaktive edilebilmektedirler. Bu yüzey dezenfektanları %62-71 etanol, %0,5 hidrojen peroksit ve %0,1 (1 g/L) sodyum hipoklorit içermektedir (Kampf ve diğ, 2020). Her hastadan sonra, özellikle operasyon sahasına kabaca 2 metre yakınlıkta olan tüm yüzeyler dezenfekte edilmelidir.

Tıbbi atık yönetimi: Yeniden kullanılabilir aletler ön işlemden geçirilmeli, temizlenmeli, dezenfekte edilmeli ve uygun şekilde saklanmalıdır. COVID-19 enfeksiyonundan şüphelenilen/tanı konmuş hastaların klinik işlemleri sonucu ortaya çıkan tıbbi ve evsel tüm atıklar bulaşıcı atık olarak kabul edilir. Atıkların tıbbi atık poşetine atılmasını takiben, ambalajın ağzı bağlanmalı ve tıbbi enstitünün geçici depolama alanına taşınmalıdır (Peng ve diğ, 2020).

Bu önlemlere ek olarak farklı uzmanlık alanlarına yönelik uygulanabilecek için bazı stratejiler Tablo 1’de yer almaktadır (Ge ve diğ, 2020; Kariwa, Fujii, Takashima, 2006).

COVID-19 salgını süresince uygulanabilecek aerosol oluşturmeyen tedaviler

Şüphesiz ki, en iyi tedavi dişin kendisini korumaktır. Bu amaçla diş kaynaklı enfeksiyonlara yönelik olarak hastaların bilgilendirilmesi, hijyen alışkanlıklarının kazandırılması, beslenme alışkanlıklarının düzenlenmesi ve ileri tedavi ihtiyacını engelleyecek koruyucu yaklaşımlara önem verilmesi, bir mesleki ön koşuldur. Ancak, dentine ilerlemiş kavitasyonlarda diş hekiminin aerosol oluşturmeyen veya minimal düzeyde oluşturan; etkili, minimal invaziv ve non-invaziv tedavi yaklaşımlarında uygulayabilmesi gerekmektedir. Geçtiğimiz 20 yıl içerisinde, çürüğün tamamen uzaklaştırılması nedeniyle diş dokusunun zayıfladığı ve dişin canlı kısmı olan pulpa dokusunun zarar gördüğü geleneksel tedavi yöntemlerinin yerine, daha az diş dokusunun uzaklaştırılmasını içeren ve diş pulpasının canlı tutulmasını sağlayan birçok konservatif ve minimal invaziv tedavi yaklaşımı uygulamaya

aktarılmıştır (Ricketts, Kidd, Innes, Clarkson, 2008; Ricketts, Lamont, Innes, Kidd, Clarkson, 2013). Bu nedenle COVID-19 salgınının ülkemizde etkilerinin ne olacağı, diş hekimlerinin hastaların tedavilerini ne zamana kadar ertelemeye devam etmek zorunda kalacağı henüz öngörülemediği için; seçilmiş vakalarda uygulanabilecek minimal invaziv ve non invaziv dental işlemlerin bilinmesi faydalı olacaktır:

Tablo.1. Damlacık oluşumunu azaltmak için, tedavi öncesi ve sırasında farklı bilim dallarına göre uygulanabilecek stratejiler (Ge ve diğ, 2020, Kariwa ve diğ, 2006)

Bilim dalı	Özel önlemler
Tedavi öncesi	Gargara ile ağız yıkama
Tedavi süresince	
Endodonti	-Endodontik tedavi süresince Rubber dam uygulanmalıdır. -Kök kanal tedavisi genellikle birçok endodontik enstrüman ve alet gerektirir. Muhtemel fomit kaynağı olabileceğinden yüzey ve ekipmanlarla gereksiz el teması en aza indirilmelidir.
Restoratif ve pediatrik diş hekimliği	Kavite preperasyonu süresince döner aletlerin kullanımından kaçınılmalıdır. Selektif vakalarda, kemomekanik çürük uzaklaştırma ajanları veya atravmatik restoratif teknikler uygulanabilir.
Periodontoloji	Plak ve diş taşı birikimlerinin uzaklaştırılmasında el aletleri kullanılabilir.
Protetik diş tedavisi	- Bulantı refleksini engellemek için tükürük emici dikkatle kullanılmalıdır. - Ölçü almadan önce öksürük refleksini engellemek için ölçü kaşıkları uygun büyüklüklerde seçilmeli ve uyumlanmalıdır. Duyarlı hastalarda, ölçü almadan önce boğaza topikal anestezi uygulaması düşünülebilir. - Provalarda, hekim hasta tükürüğü ile kontamine olduğunda klinikteki hiçbir eşyaya dokunmamalıdır. - Hastanın ağzından çıkarılan diş protezi, ölçü ve ısırma kayıtları en az orta seviye etkili bir dezenfektan ile iyice dezenfekte edilmelidir.
Ağız, diş ve çene cerrahisi	-Hastanın nefes seviyesinde çalışmamak için, basit çekim işlemleri hasta supin pozisyonundayken yapılmalıdır. Diş çekimi sonrası sütür atmak gerekirse, kendi kendine rezorbe olabilen sütür tercih edilmelidir.
Ağız, diş ve çene radyolojisi	Bulantı veya öksürme refleksinden kaçınmak için mümkün olduğunca ağız dışı görüntülemeler tercih edilmelidir. Ağız içi görüntülemenin gerekli olduğu durumlarda çapraz kontaminasyonun önlenmesi için sensör iki kat bariyer ile korunmalıdır.

Kemomekanik çürük uzaklaştırma tekniği

Diş çürüğünün kemomekanik yöntemlerle uzaklaştırılması, enfekte dentinin kimyasal bir ajanla yumuşatıldığı ve yumuşayan dentinin ekskavatör gibi el aletleri yardımıyla uzaklaştırıldığı, bir teknik olarak minimal invaziv diş hekimliği uygulamaları arasında yer almaktadır. Kemomekanik çürük temizleme tekniği, kaygılı hastalarda döner alet kullanmadan çürük dentini yeterli miktarda kaldırma, sağlıklı diş dokusunu koruma ve aynı zamanda pulpa

irritasyonundan kaçınma amacıyla uygulanmaktadır. Hem süt hem de daimi dişlere uygulanabilmektedir (Ganesh ve Parikh, 2011).

Sadece enfekte olmuş dentini uzaklaştırmak, yeniden remineralize olma yeteneğine sahip ve bakteri invazyonundan az oranda etkilenmiş dentini korumak amacıyla uygulanan bu teknikler, aerosol oluşumuna neden olan döner alet kullanmanın çok riskli olduğu olduğu pandemi ve erken post-pandemi koşullarında tercih edilebilir.

Çürük örtüleme tekniği

Günümüzde çürük lezyonlarının durdurulmasını sağlamak için enfekte dentinin tamamen uzaklaştırılmasının gerekli olmadığına dair önemli kanıtlar mevcuttur (Dias ve diğ, 2018; Mertz-Fairhurst, Curtis Jr, Ergle, Rueggeberg, Adair, 1998). Çürüğü uzaklaştırmadan veya el aletleri ile kısmen uzaklaştırdıktan sonra, üzerine yapılan geçici restorasyonlarla çürük boşluklarının örtülmesi ve ilerlemesinin durdurulması, salgın süresince geçici restorasyon olarak düşünülebilir ve daimi restorasyon yapıncaya kadar hekime ve hastaya zaman sağlayabilir.

Atravmatik restoratif tedavi

Atravmatik restoratif tedavi (ART) tekniği; diş çürüğünün el aletleri ile uzaklaştırılması ve hazırlanan kavitenin adeziv özelliğe sahip bir restoratif materyal ile restore edilmesini içine alan minimal invaziv bir tekniktir (Van't Hof, Frencken, Helderma, Holmgren, 2006).

ART'nin başarısında en önemli unsurlardan biri, mekanik özellikleri uygun ve koruyucu özelliğe sahip bir restoratif materyalin seçimidir. ART tekniğinde flor salınımının yüksek olması, sekonder çürük oluşumunu engellemesi, diş dokusuna kimyasal olarak bağlanabilmesi ve ağız dokularıyla biyouyumlu olması sebebiyle genellikle yüksek vizkoziteli cam iyonmer simanlar tercih edilmektedir (Van't Hof ve diğ, 2006).

Topikal gümüş diamin florür uygulaması

Gümüş diamin florür (GDF), diş çürüklerinde non-invaziv tedavi sağlayabilen etkili bir ajandır. Lokal anestezi gerektirmemesi, minimal hasta uyumuna gereksinim duyması ve geçici dolgu tedavilerine göre daha ekonomik olması, topikal GDF uygulama tekniğinin temel avantajlarıdır. Topikal GDF uygulaması, kavitasyonlu diş çürüklerinde definitif bir tedavi yöntemi olarak düşünülmemelidir. Daimi restorasyonlar yapıncaya kadar gerek süt gerek daimi dişlerde çürüğün ilerlemesini durdurmada ve çürüğe yatkın, aşırı hassasiyet gözlenebilen hipomineralize dişlerde koruyucu tedavi olarak kullanılması önerilmektedir. Uygulamayı takiben çürük lezyonlarının siyaha boyanması, GDF'nin en önemli dezavantajıdır. Bu nedenle, estetiğin önemli olmadığı arka bölgelerde kullanımı daha çok tercih edilmektedir.

Uygulamadan önce renklenmeye dair aileye mutlaka bilgi verilmesi ve onam alınması gerekmektedir.

Gümüş ile modifiye atravmatik restoratif tedavi (GMART)

Gotjomonas,(1996) uzun yıllar önce çürük süt dişleri üzerine gümüş florür ve ardından cam iyonomer restorasyon uygulayarak bu tekniği tanıtmış, ardından gümüşle modifiye atravmatik restoratif tedavi (GMART) adı altında son zamanlarda yeniden popülerlik kazanmaya başlamıştır. Bu teknikte uygulanan GDF ile kavitedeki bakterilerin çoğunluğu ortadan kaldırılmaktadır. Kimyasal olarak bağlanabilen ART restorasyonlar sayesinde, kalan bakterilerin ağız ortamı ile ilişkisinin kesilmesi, çürük lezyonun durması, remineralize olması ve böylece diş dokusunun ve pulpa vitalitesini korunması amaçlanmaktadır (Gotjamanos, 1996).

Hall tekniği

Diş kesimi ve lokal anestezi uygulaması gerekmeksizin dişlerin paslanmaz çelik kronlar (PÇK) ile restore edildiği bir tekniktir. Hall tekniği ile çürük kavitesinin ağız ortamı ile ilişkisi kesilmekte ve böylelikle çürük lezyonundaki bakteriyel içerik anlamlı bir şekilde değişmekte, ve çürük lezyonun ilerlemesi durmaktadır (Innes ve diğ, 2017).

Süt dişlerinde çok yüksek başarı düzeyleri kanıtlanmış olan bu teknik (Innes ve diğ, 2017), aşırı madde kayıplı daimi molar dişlere, daha ileride daimi restorasyon veya kronlar yapılınca kadar geçici olarak planlanabilir.

COVID-19 Sonrası: Gelecekteki Diş Hekimliği

COVID-19 salgınının neden olduğu ekonomik, sosyal ve psikolojik değişiklikler, başta sağlık olmak üzere birçok alanda yeni bir düzene geçilmesini tetikleyecektir.

Diş hekimleri açısından acil işlemler dışındaki hastaların diş tedavileri bir süreliğine durmuş olsa da salgın süresince küçük ve orta ölçekli diş tedavi kliniklerinin mevcut kira ve personel giderleri, vergiler ve ödenmesi gereken borçlar, hekimlerde yeniden hasta bakma gereksinimini doğuracaktır. Böyle bir durumda, kişisel sağlığın korunması ve çapraz enfeksiyonu önlemenin daha da önem kazanması, bu alanlara yapılan yatırımı arttırarak, tedavi maliyetlerinin artmasına neden olacaktır.

Çocuk diş hekimliğinde, tulum, siper, gözlük, maske gibi koruyucu ekipman kullanımı çocuklarda ek dental kaygı oluşturabileceğinden, bu durumun artan genel anestezi ve sedasyon talebi oluşturması muhtemeldir. Ertelenmek durumunda kalınan diş tedavileri, hastaların yaşam kalitesini olumsuz etkileyerek, zaman içerisinde artan bir tedavi talebi ile sonuçlanabilir. Klinik ortamının dezenfeksiyon gereksinimi düşünüldüğünce, bir hasta tedavisinin ardından ortamın

ikinci bir hasta için hazırlanması, randevular arasında ortam havalandırılması için beklenilmesi gereken süre ve bir takım ilave sterilizasyon prosedürlerinin uygulanmasının artan zaman kaybına neden olabileceği, bunun sonucunda gün içinde bakılan hasta sayısında azalma olabileceği öngörülebilir. Daha az hasta bakılabilmesi nedeniyle artan taleplerin karşılanamaması sonucunda randevu sürelerinde uzama ve salgın süresince alınamayan sağlık hizmetleri, diş sağlığına verilen önemi ve bilinci arttırabilir. Bu noktada, ağız sağlığı ve beslenme alışkanlıkları konusunda toplumun bilinçlendirilmesinin yanı sıra, minimal invaziv yaklaşımların bilinmesi, diş tedavi ortamlarının düzenlenmesi ve gelecekteki olası ihtiyaçlara göre hekimlerin önlem alması gerekecektir.

Sonuç

Bu derlemede, COVID-19 enfeksiyonunun epidemiyolojisi, semptomları ve bulaşma yolları gözden geçirilerek, güvenli diş hekimliği uygulamaları için enfeksiyon kontrol stratejileri, alınabilecek ek önlemler ve minimal invaziv tedavi yöntemleri, mevcut literatür ışığında değerlendirilmiştir. Bu salgın süresince, tedavilerin uygulanabileceği koşullar, nedenleri ve en az riskli tedavilerin bilinmesi diş hekimliği çalışanlarına bir ışık tutacaktır. Yeni koronavirüsü ile ilgili edinilen bilgiler sürekli değişebileceğinden bu önlemlerin ve bilgilerin bugünü kapsadığı dikkate alınmalı, ulusal yetkililerin bu konudaki güncel önerileri mutlaka takip edilmelidir.

Kaynakça

- Allegranzi, B., Storr, J., Dziekan, G., Leotsakos, A., Donaldson, L., & Pittet, D. (2007). The first global patient safety challenge “clean care is safer care”: from launch to current progress and achievements1. *Journal of Hospital Infection*, 65(2), 115-123.
- Amber Ather, B., & Nikita, B. (2020). Coronavirus Disease 19 (COVID-19): Implications for Clinical Dental Care. *Journal of Endodontics*, 46(5).
- American Dental Association (ADA). (2020). ADA Calls Upon Dentists to Postpone Elective Procedures. <https://www.ada.org/en/press-room/news-releases/2020-archives/march/ada-calls-upon-dentists-to-postpone-elective-procedures> adresinden elde edildi
- Bentley, C. D., Burkhart, N. W., & Crawford, J. J. (1994). Evaluating spatter and aerosol contamination during dental procedures. *Journal of the American Dental Association*, 125(5), 579-584.
- Chen, J. (2020). Pathogenicity and transmissibility of 2019-nCoV—a quick overview and comparison with other emerging viruses. *Microbes and infection*, 22(2), 69-71.
- Chowell, G., Abdirizak, F., Lee, S., Lee, J., Jung, E., Nishiura, H., & Viboud, C. (2015). Transmission characteristics of MERS and SARS in the healthcare setting: a comparative study. *BMC medicine*, 13(210), 1-12.
- Cochran, M. A., Miller, C. H., & Sheldrake, M. A. (1989). The efficacy of the rubber dam as a barrier to the spread of microorganisms during dental treatment. *The Journal of the American Dental Association*, 119(1), 141-144.
- Dias, K. R., de Andrade, C. B., Wait, T. T., Chamon, R., Ammari, M. M., Soviero, V. M. ve diğerleri. (2018). Efficacy of sealing occlusal caries with a flowable composite in primary molars: A 2-year randomized controlled clinical trial. *Journal of dentistry*, 74, 49-55.
- Farah, R. F. I. (2018). Effect of cooling water temperature on the temperature changes in pulp chamber and at handpiece head during high-speed tooth preparation. *Restorative dentistry & endodontics*, 44(1).
- Gamio, L. (2020). The Workers Who Face the Greatest Coronavirus Risk. <https://www.nytimes.com/interactive/2020/03/15/business/economy/coronavirus-worker-risk.html> adresinden elde edildi
- Ganesh, M., & Parikh, D. (2011). Chemomechanical caries removal (CMCR) agents: Review and clinical application in primary teeth. *Journal of Dentistry and Oral Hygiene*, 3(3), 34-45.
- Ge, Z.-y., Yang, L.-m., Xia, J.-j., Fu, X.-h., & Zhang, Y.-z. (2020). Possible aerosol transmission of COVID-19 and special precautions in dentistry. *Journal of Zhejiang University SCIENCE B - Biomedicine & Biotechnology*, 1-8 . doi: 10.1631/jzus.B2010010
- Gotjamanos, T. (1996). Pulp response in primary teeth with deep residual caries treated with silver fluoride and glass ionomer cement (‘atraumatic’ technique). *Australian Dental Journal*, 41(5), 328-334.
- Grenier, D. (1995). Quantitative analysis of bacterial aerosols in two different dental clinic environments. *Applied and Environmental Microbiology*, 61(8), 3165-3168.
- Harrel, S. K., & Molinari, J. (2004). Aerosols and splatter in dentistry: a brief review of the literature and infection control implications. *The Journal of the American Dental Association*, 135(4), 429-437.
- Centers for Disease Control and Prevention (CDC). <https://www.cdc.gov/hai/pdfs/ppe/ppe-sequence.pdf> adresinden elde edildi.
- Innes, N., Evans, D., Bonifacio, C. C., Geneser, M., Hesse, D., Heimer, M. ve diğerleri. (2017). The Hall Technique 10 years on: Questions and answers. *British Dental Journal*, 222(6), 478-483.
- Jones, R. M., & Brosseau, L. M. (2015). Aerosol transmission of infectious disease. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 57(5), 501-508.
- Kampf, G., Todt, D., Pfaender, S., & Steinmann, E. (2020). Persistence of coronaviruses on inanimate surfaces and its inactivation with biocidal agents. *Journal of Hospital Infection*, 104(3), 246-251.
- Kariwa, H., Fujii, N., & Takashima, I. (2006). Inactivation of SARS coronavirus by means of povidone-iodine, physical conditions and chemical reagents. *Dermatology*, 212(Suppl. 1), 119-123.

- Kohn, W. G., Collins, A. S., Cleveland, J. L., Harte, J. A., Eklund, K. J., & Malvitz, D. M. (2003). Guidelines for infection control in dental health-care settings. *Centers for Disease Control and Prevention-Morbidity and Mortality Weekly Report*, 52.
- Lai, C.-C., Shih, T.-P., Ko, W.-C., Tang, H.-J., & Hsueh, P.-R. (2020). Severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 (SARS-CoV-2) and corona virus disease-2019 (COVID-19): the epidemic and the challenges. *International Journal of Antimicrobial Agents*, 55(3), 1-9.
- Lu, C.-w., Liu, X.-f., & Jia, Z.-f. (2020). 2019-nCoV transmission through the ocular surface must not be ignored. *The Lancet*, 395(10224), e39.
- Meng, L., Hua, F., & Bian, Z. (2020). Coronavirus Disease 2019 (COVID-19): Emerging and Future Challenges for Dental and Oral Medicine. *Journal of Dental Research*, 1-7. doi: 10.1177/0022034520914246
- Mertz-Fairhurst, E. J., Curtis Jr, J. W., Ergle, J. W., Rueggeberg, F. A., & Adair, S. M. (1998). Ultraconservative and cariostatic sealed restorations: results at year 10. *The Journal of the American Dental Association*, 129(1), 55-66.
- Nejatidanesh, F., Khosravi, Z., Goroohi, H., Badrian, H., & Savabi, O. (2013). Risk of contamination of different areas of dentist's face during dental practices. *International Journal of Preventive Medicine*, 4(5), 611-615.
- Peng, X., Xu, X., Li, Y., Cheng, L., Zhou, X., & Ren, B. (2020). Transmission routes of 2019-nCoV and controls in dental practice. *International Journal of Oral Science*, 12(1), 1-6.
- Rabenau, H., Kampf, G., Cinatl, J., & Doerr, H. (2005). Efficacy of various disinfectants against SARS coronavirus. *Journal of Hospital Infection*, 61(2), 107-111.
- Ricketts, D., Kidd, E., Innes, N. P., & Clarkson, J. E. (2008). Complete or ultraconservative removal of decayed tissue in unfilled teeth. *Cochrane Database of Systematic Reviews*(4). <https://doi.org/10.1002/14651858.CD003808.pub2>.
- Ricketts, D., Lamont, T., Innes, N. P., Kidd, E., & Clarkson, J. E. (2013). Operative caries management in adults and children. *Cochrane Database of Systematic Reviews*(3).
- Sağlık Bakanlığı, Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü Tedarik Planlama, Stok ve Lojistik Yönetimi Dairesi Başkanlığı, <https://khgmstokyonetimdb.saglik.gov.tr/TR,64706/covid--19-kisisel-koruyucu-ekipman-giyme-ve-cikarma-talimati.html> adresinden elde edildi.
- Samaranayake, L., Reid, J., & Evans, D. (1989). The efficacy of rubber dam isolation in reducing atmospheric bacterial contamination. *ASDC Journal of Dentistry for Children*, 56(6), 442-444.
- Samaranayake, L. P., & Peiris, M. (2004). Severe acute respiratory syndrome and dentistry: a retrospective view. *The Journal of the American Dental Association*, 135(9), 1292-1302.
- Van't Hof, M. A., Frencken, J. E., Helderma, W. H. v. P., & Holmgren, C. J. (2006). The atraumatic restorative treatment (ART) approach for managing dental caries: a meta-analysis. *International Dental Journal*, 56(6), 345-351.
- Wang, Y., Wang, Y., Chen, Y., & Qin, Q. (2020). Unique epidemiological and clinical features of the emerging 2019 novel coronavirus pneumonia (COVID-19) implicate special control measures. *Journal of Medical Virology*, 1-9.
- WHO.(2009). *Natural ventilation for infection control in health-care settings*. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK143284/pdf/Bookshelf_NBK143284.pdf adresinden elde edildi.
- WHO. (2016). *Decontamination and reprocessing of medical devices for health-care facilities*. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/250232/9789241549851-eng.pdf?sequence=1> adresinden elde edildi.
- WHO. (2020a). *Coronavirus disease 2019 (COVID-19): Situation Report – 59*. <https://reliefweb.int/report/world/coronavirus-disease-2019-covid-19-situation-report-59-19-march-2020> adresinden elde edildi.
- WHO. (2020b). *Infection prevention and control during health care when novel coronavirus (nCoV) infection is suspected: interim guidance*. [https://www.who.int/publications-detail/infection-prevention-and-control-during-health-care-when-novel-coronavirus-\(ncov\)-infection-is-suspected-20200125](https://www.who.int/publications-detail/infection-prevention-and-control-during-health-care-when-novel-coronavirus-(ncov)-infection-is-suspected-20200125) adresinden elde edildi.
- WHO. (2020c). *Clinical Management of Severe Acute Respiratory Infection when Novel Coronavirus (2019-nCoV Infection is Suspected: Interim Guidance)*. <https://www.who.int/publications->

detail/clinical-management-of-severe-acute-respiratory-infection-when-novel-coronavirus-(ncov)-infection-is-suspected adresinden elde edildi.

Xu, H., Zhong, L., Deng, J., Peng, J., Dan, H., Zeng, X. ve diğerleri (2020). High expression of ACE2 receptor of 2019-nCoV on the epithelial cells of oral mucosa. *International Journal of Oral Science*, 12(1), 1-5.

Özgün araştırma

Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Amaçları: Ergoterapi Bölümü Örneği

Gökçen Akyürek¹ , Sinem Kars² , Gonca Bumin³

Gönderim Tarihi: 20 Şubat 2020

Kabul Tarihi: 10 Haziran 2020

Basım Tarihi: 28 Ağustos 2020

Öz

Amaç: Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım amaçlarının incelenmesidir.

Gereç ve Yöntem: Betimleyici araştırma desenine göre planlanan bu çalışma için Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümünde eğitim gören ve gönüllü olan bireyler (n=120; 21,52±2,79; %17,5 erkek) çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada, araştırmacılar tarafından hazırlanmış on iki sorudan oluşan bilgi formu ve Sosyal Ağ Sitelerinin Kullanım Amacı Ölçeği kullanıldı. Sayısal değişkenler Mann Whitney U, Kruskal-Wallis ve kategorik değişkenler Ki-Kare testi ile incelendi.

Bulgular: Sonuçlara göre, öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıklarının ve amaçlarının sadece cinsiyete göre değiştiği; buna göre, “WhatsApp” kullanımının ve sosyal ağ kullanım süresinin kadın öğrencilerde daha fazla olduğu (p=0,041); ve kadın öğrencilerin sosyal medya kullanımını daha vazgeçilmez görüp eğitim için kullanılması gerektiğini düşündükleri bulunmuştur (p=0,040). Ayrıca; sosyal medya, kadın öğrenciler tarafından daha fazla sosyal etkileşim ve eğitim amacıyla kullanılmaktadır (sırasıyla; z=-2,333, p= 0,020; z=2,114, p=0,035; z=-2,423, p=0,015).

Sonuç: Sosyal medya araçlarının, sosyal etkileşim ve eğitim amaçlı kullanımının kadın öğrencilerde erkek öğrencilere göre daha yaygın ve kadın öğrenciler için sosyal medya araç kullanımının vazgeçilmez olduğu görülmektedir. Bu durumun, kadın öğrencilerin sosyal etkileşim ve eğitim amaçlı kullanmasından kaynaklanacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, eğitsel faaliyetlerde sosyal medya kullanımının yaygınlaştırılması, öğrenci-öğrenci ve öğretmen-öğrenci etkileşiminin artırılmasında bir araç olarak kullanılmasının teşvik edilmesi önemlidir.

Anahtar kelimeler: Eğitim, ergoterapi, iletişim, sosyal medya

¹ **Gökçen Akyürek. (Sorumlu Yazar)**, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Ergoterapi Bölümü 06100 Samanpazarı/Altındağ/ANKARA, +90 0312 305 25 60. E-posta: gkcnakyrk@gmail.com

² **Sinem Kars.** Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Ergoterapi Bölümü 06100 Samanpazarı/Altındağ/ANKARA, +90 0312 305 25 60. E-posta: snmkrs@hotmail.com

³ **Gonca Bumin.** Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Ergoterapi Bölümü 06100 Samanpazarı/Altındağ/ANKARA, +90 0312 305 25 60. E-posta: gbumin@hacettepe.edu.tr

* Bu çalışma 19-22 Haziran 2019 tarihleri arasında Ankara Üniversitesi’nde gerçekleştirilen VIth International Eurasian Educational Research Congress’te sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Original Research

Purpose of Social Media Use of University Students: Example of the Occupational Therapy Department

Gökçen Akyürek¹ , Sinem Kars² , Gonca Bumin³

Submission Date: 20th of February, 2020

Acceptance Date: 10th of June, 2020

Pub.Date: 28th of August, 2020

Abstract

Objectives: The aim of this study was investigation of the social media usage purposes in the university students. **Materials and Methods:** For this study, which was planned according to descriptive research design, volunteers (n=120; 21.52±2.79;17.5% male) who were enrolled at Hacettepe University, Department of Occupational Therapy were included in the study. An information form consisting of twelve questions prepared by the researchers and the Aim of Use of Social Network Sites Scale were used. The quantitative variables were analyzed with Mann Whitney U, Kruskal-Wallis; categorical variables were analyzed with Chi-Square test.

Results: According to results, the social media usage aim of the students differs only by gender; therefore, using of “WhatsApp”; the duration social media usage were higher in female students (p=0.041); they found the use of social media as indispensable and thought to be used for education (p=0.040). Another result is that female students use social media more for social interaction and education than male students (z=-2.333, p=0.020; z=-2.114, p=0.035; z=-2.423, p=0.015, respectively).

Conclusion: The social media usage for social interaction and educational purpose is more common among female students than male students and social media usage is indispensable for female students. This situation is thought to be due to the use of female students for social interaction and educational purposes. Therefore, it is important to promote the use of social media for educational activities and to encourage its usage as a tool to increase student-student and teacher-student interaction.

Keywords: *Communication, education, occupational therapy, social media*

¹**Gokcen Akyurek. (Corresponding Author).** Hacettepe University, Faculty of Health Science, Department of Occupational Therapy, 06100 Samanpazarı/Altındağ/ANKARA, +90 0312 305 25 60.E-mail: gkcnakyrk@gmail.com

²**Sinem Kars.** Hacettepe University, Faculty of Health Science, Department of Occupational Therapy, 06100 Samanpazarı/Altındağ/ANKARA, +90 0312 305 25 60. E-mail: snmkr@hotmail.com.

³**Gonca Bumin.** (Hacettepe University, Faculty of Health Science, Department of Occupational Therapy, 06100 Samanpazarı/Altındağ/ANKARA, +90 0312 305 25 60. E-mail: gbumin@hacettepe.edu.tr.

* This study was presented as an oral paper at VIth International Eurasian Educational Research Congress held at Ankara University between 19-22 June 2019

Giriş

Elektronik tabletler, akıllı cep telefonları, bunlarla beraber internet ve sosyal medya ağlarının hızlı bir şekilde yaşantımıza girmesi ile bireyler bu teknolojileri kullanmaya ve sürece adapte olmaya çalışmaktadırlar (Lister, Dovey, Giddings Grant ve Kelly, 2008; Alav, 2014). Bu teknolojilerle kişiler arası etkileşim ve iletişim yeniden şekillenmektedir (Abaoğlu, Cesim, Kars ve Çelik, 2017). Son yıllarda hızla gelişen teknoloji, özellikle gençleri doğrudan etkilemekte ve hayatımıza iletişim alanında büyük yenilikler sunmaktadır. Özellikle sosyal medya ağları, bireyleri bir sisteme profil bilgileri ile kayıt yaptırarak çeşitli veriler paylaşması, diğer kullanıcıların paylaştıklarını görmesi, karşılıklı paylaşımları beğenmesi ve kullanıcı listelerini görmesini sağlayan sistemlerdir (Sistek-Chandler, 2012; Ersöz, 2016). Bu sayede, bireyler, Facebook, Twitter, Instagram, Youtube, LinkedIn, Flickr gibi sosyal medya ağları yoluyla sürekli bilgi alışverişi ve iletişim halindedirler (Mazman ve Usluel, 2011).

Günümüzde bu ağlar önemli sayıda kullanıcıya ulaşmıştır ve bu sayı daha da artmaktadır (Chen ve Bryer, 2012; Çavuş, Ertaç-Varoğlu ve Serdaroğlu, 2012). Kullanıcı sayısının artması sosyal medya ağlarının kullanım amaçlarının giderek değişmesi ve gelişmesidir (Clarke, 2009; Park ve Kim, 2013; Lin, Hoffman ve Borengasser, 2013; Küçükali, 2016). Sosyal medya ağlarında bireylerin duygu ve düşüncelerini rahatlıkla ifade edebildiği bir ortamın olması da kullanıcı sayısındaki artışın bir başka nedenidir. Çünkü; bireylerin kendilerini rahatlıkla ifade edebildiği bu ortam, onların birçok ihtiyacına (bilgiye hızla ulaşmak, vb.) cevap vermektedir (Hieftje, 2009; Sistek-Chandler, 2012). Ayrıca, sosyal medya; katılımcılara ortak ilgileri üzerine samimi konuşma ortamı sağlayarak, katılımcıların ortak bir noktada birleşmelerine, bilgi paylaşma/edinmelerine ve tercih yapabilmelerine olanak tanımaktadır (Koçer, 2012). Böylece, birey aktif olarak diğer bireyler ile etkileşime girerek ve gözlemleyerek öğrenebilir, zaman ve mekân sınırlaması olmadan bilgiye ulaşabilir ve bunu yaşam boyu sürdürebilir. Bu anlamda gelecek günlerde sosyal medyanın eğitime daha fazla katkısı olacağı yadsınamaz bir gerçektir (Hamid, Waycott, Kurnia ve Chang, 2015).

Eğitim kavramı tarih boyunca farklı şekillerde tanımlansa da oldukça geniş bir kapsama sahiptir. Ancak kısaca, bireyin topluma kazandırılmasında gerekli bilgi, beceri ve davranışların edinmesini sağlayan, her toplumda var olan ve yaşam boyu süren bir süreç olarak tanımlanabilir (Erkan, 2010). Eğitimin kendine özgü ilk ve genel işlevi, başlangıçta tekil olan insanı “sosyal kişi” haline getirmek olmakla beraber (Aydın, 2000); diğer işlevi ise kişiye bir uzmanlık kazandırarak toplumsal ihtiyaçları karşılamaktır. Sosyal medya ağları; arkadaşlık, akrabalık,

İlgiler ve etkinlikler üzerine kurulu olsa da bilgi paylaşımı ve iş birliğine de olanak sağladığından, yukarıda bahsedilen kazanımları elde etmek için eğitsel amaçlı kullanılabilir.

Sosyal medyanın eğitimde kullanılmasıyla öğrencileri yüz yüze ya da elektronik olarak birbirine bağlayarak esnek iletişimi sağladığı ile ilgili literatürde birçok araştırma mevcuttur (Özmen, Aküzüm, Sünkür ve Baysal, 2011; Mcloughlin ve Lee, 2007; Chew, Jones ve Blackey, 2009; Ahn, 2011). Bu çalışmalarda eğitsel materyallerin ve içeriğin modifikasyonu ile bireylere yeni fırsatlar sağlanacağı (Muijs, West & Ainscow, 2010), kaynak paylaşımının artacağı, okul öğrenci öğretmen arasındaki ilişkilerin gelişeceği ve motivasyonu artıracığı belirtilmektedir (Özmen, ve diğ., 2011; Sistek-Chandler, 2012). Albion (2008); gün geçtikçe sosyal ağ araçlarının eğitim bağlamında kullanımının önemli olduğunu, eğitimcilerin de bu gelişim sürecinin dışında kalamayacağını ve özellikle değerlendirme araçları hazırlama, velilere ödevleri duyurma gibi uygulamalarda kullanılabileceğini belirtmektedir. Ayrıca, Jones, Blackey, Fitzgibbon ve Chew (2010), sosyal medyanın yükseköğretimdeki öğrencilerinde iletişim becerileri, sosyal katılım ve bağlılığı geliştirdiğini vurgulamaktadır.

Görüldüğü gibi, yapılan çalışmalar çoğunlukla, adölesan veya eğitimci popülasyonda gerçekleşmiş olup onların kullanım amaçlarını irdelerken lisans öğrencilerinde sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve amaçları hakkında yeterli bilgi vermemektedir (Lenhart, Madden, Smith ve Macgill, 2009; Ahn, 2011; Kert, 2011; Agosto, Abbas ve Naughton, 2012). Sosyal medya kullanım amaçlarının her geçen gün değişen dinamik bir süreç olduğu düşünüldüğünde, ilgili araştırmaların hem ulusal hem de uluslararası literatürde merak uyandırdığı ve incelenmesi gerekli olan konuların başında geldiği düşünülmektedir. Bu nedenle bu araştırmanın amacı, öğrencilerin sosyal medya kullanım amaçlarının ve alışkanlıklarının sınıf düzeyine ve cinsiyete göre değişiminin incelenmesidir.

Gereç ve Yöntem

Araştırma Deseni ve Etik Boyut

Bu araştırma; konu, olay, birey ve nesneyi kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlamaya çalışan, onları herhangi bir şekilde değiştirme ve etkileme çabası göstermeyen betimleyici araştırma desenine (Karasar, 2009) göre planlanmıştır. Lisans öğrencilerinin sosyal medya kullanım alışkanlık ve amaçlarının tanımlanması hedeflenmiştir. Helsinki Deklarasyonu'na göre hazırlanmıştır. Araştırmaya başlamadan önce Hacettepe Üniversitesi Senato Etik Kurulu'ndan yazılı izin (Karar No: 828528; tarih: 15.10.2019) alınmıştır.

Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın örnekleme kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Kolayda örnekleme; olasılığa dayalı örneklemenin olanaklı olmadığı ya da çok zor olduğu durumlarda, çalışma için uygun ve istekli olan bireylerin seçilmesiyle oluşturulan; bu nedenle evreni temsil yeteneği düşük olan ancak varsayımlarla ilgili kullanışlı veriler alınabilen örneklemdir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Araştırmanın örneklemini 2019-2020 güz döneminde Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ergoterapi Bölümü'nde eğitim gören 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden (n=204) gönüllü olan ve ölçeklerin tamamını dolduranlar (n=120) katılımcılar oluşturmaktadır. Veri toplama sürecinde ergoterapi bölümünden 154 öğrenciye sınıf temsilcileri aracılığı ile ulaşılmıştır. Katılmaya gönüllü olan öğrencilerden aydınlatılmış onam formu alınmıştır. Ancak verilen ölçüm araçlarını yanlış ve eksik doldurmalarından dolayı 14 öğrenci; ölçeği doldurmaktan daha sonra vazgeçen 18 öğrenci ve ölçeği doldurduktan sonra verilerin kullanılmasını istemeyen 2 öğrenci araştırma dışında tutulmuştur. Sonuç olarak 120 öğrencilik bir çalışma grubu ile bu araştırma gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin yaş ortalamaları $21,52 \pm 2,79$ (17-35 yıl) olup, %17,5 erkek öğrencidir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verileri toplanma süresi 6 hafta; bilgi formu ve Sosyal Ağ Sitelerinin Kullanım Amacı Ölçeği'nin tamamlanma süresi ise yaklaşık 16-20 dakikadır.

Bilgi formu:

Bilgi formunda yaş, kullanılan sosyal ağlar, sosyal medyayı kullanım süresi, sosyal medyanın kullanım şekli ve amacı ile ilgili 10 adet seçenekli ve 2 adet açık uçlu soru ("sosyal medya ile ilgili olumlu/olumsuz görüşlerinizi yazabilir misiniz?" ve "sosyal medyayı eğitim amaçlı kullanıyor musunuz?") olmak üzere toplam 12 adet soru bulunmaktaydı.

Sosyal ağ sitelerinin kullanım amacı ölçeği:

Bu ölçek, Karal ve Kokoç tarafından 2010 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,83 olarak hesaplanmıştır. Ölçek 14 madde ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin boyutları, "sosyal etkileşim ve iletişim amaçlı", "tanıma ve tanınma amaçlı" ve "eğitim amaçlı" olarak isimlendirilmektedir. Bu boyutlardan sosyal etkileşim ve iletişim amaçlı alt boyut 8 madde iken, tanıma ve tanınma amaçlı ile eğitim amaçlı alt boyutlar üçer maddeden oluşmaktadır. Ölçekte puanı ters çevrilen madde bulunmamakta olup, ölçek, 5'li likert tipi ölçekleme ile puanlanmaktadır. Buna göre maddeler 1=hiç katılmıyorum-5=tamamen katılıyorum arasında puanlanmaktadır (Karal & Kokoç, 2010).

İstatistiksel analiz

Veriler, “IBM SPSS Statistics 23.00” programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizi için sürekli değişkenlerin normal dağılıma uygun olup olmadığı Kolmogorov Smirnov Testi ile incelenmiştir. Veriler yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma olarak sunulmuştur. Ki-Kare Testi ile cinsiyet ve sınıf düzeyine göre kullanılan sosyal medya araçları, günlük sosyal medya kullanım süresi, karar vermede sosyal medyadan etkilenme, sosyal medya içeriklerine yorum yapma sıklığı, sosyal medyada yabancı kişilerden gelen arkadaşlık isteğini kabul etme, sosyal medyada gönderilen her mesajı okuma ve sosyal medyanın kullanım amacı incelenmiştir. Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği alt parametreleri ile cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği alt parametreleri ile sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün Karadeniz ve Demirel, 2017).

Bulgular

Katılımcı öğrencilerin tamamının en az 1 sosyal medya aracını kullandıkları saptanmış olup, oranlar incelendiğinde öğrencilerin oldukça büyük bir kısmı Youtube (k=%90; e=%94), WhatsApp (k=%98; e=%88) ve Instagram (k=%78; e=%77) kullanmaktaydı. Snapchat, LinkedIn, Vine ve Periscope uygulamalarını ise oldukça nadir kullanılmaktaydı. Cinsiyete göre uygulamaların kullanımına bakıldığında sadece WhatsApp uygulamasını kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla kullandığı saptanmıştır (p=0,041). Ancak Facebook, Instagram, Twitter, Youtube, Snapchat, LinkedIn, Vine, Periscope gibi uygulamalarının kullanımları açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir fark olmadığını saptanmıştır (p>0.05).

Kadınların %39,4’ünün, erkeklerin ise %72,2’sinin 1-2 saat için sosyal medyayı kullanmaktaydı. Cinsiyete göre günlük sosyal medya kullanım süreleri açısından, 1-2 saat kullanma süresi için istatistiksel açıdan anlamlı fark olduğu görüldü (p=0,022, Tablo 1). Kadınların %57,6’sının, erkeklerin ise %22,2’sinin sosyal medyayı 3-5 saat arasında kullandığı ancak bu durumun istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı tespit edilmiştir (p>0,05).

Cinsiyete göre sosyal medya hakkındaki düşünceler incelendiğinde, kadınların erkeklere göre sosyal medyayı vazgeçilmez olarak düşündüğü saptanmıştır (p=0,040; Tablo 1). Cinsiyete göre sosyal medyanın eğitim amaçlı kullanılması hakkındaki düşünceler incelendiğinde, cinsiyetler arasında anlamlı bir fark olduğu ve oranlara (k: %97; e: %83)

bakıldığında kadın öğrencilerin erkek öğrencilere nazaran sosyal medyayı eğitim amacı için daha fazla kullandığı görülmektedir (p=0,046; Tablo 1).

Tablo 1: Sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve düşünceleri ile ilgili analiz sonuçları

Değişkenler	Kategoriler	Kadın (n=99)	Erkek (n=21)	p
Sınıf	1. sınıf	%33,3	%5,6	
	2. sınıf	%22,2	%27,8	
	3. sınıf	%13,1	%5,6	
	4. sınıf	%31,3	%61,1	
Kullandıkları sosyal medya araçları	Facebook	%43,4	%55,6	0,411
	Instagram	%78,8	%77,8	0,569
	Twitter	%43,4	%38,9	0,844
	WhatsApp	%98,0	%88,9	0,041*
	You tube	%90,9	%94,4	0,524
	Snapchat	%3,0	%0,0	0,603
	LinkedIn	%7,1	%5,6	0,644
	Vine	%1,0	%0,0	0,846
Sosyal medya günlük kullanım süresi	Periscope	%0,0	%0,0	-
	1-2 saat*	%39,4	%72,2	0,022*
	3-5 saat	%57,6	%22,2	0,089
	6 saat ve üzeri	%3,0	%5,6	0,782
Sosyal medyanın kararları etkileme durumu	Evet	%12,1	%11,1	0,966
	Hayır	%30,3	%33,3	
	Kısmen	%57,6	%55,6	
Sosyal medya içeriklerine yorum yapma	Her zaman	%6,0	%5,6	0,510
	Bazen	%22,2	%22,2	
	Nadiren	%45,5	%27,8	
	Hiçbir zaman	%26,3	%44,4	
Sosyal medyada tanımadığı kişilerden gelen arkadaşlık isteğini kabul durumu	Her zaman	%5,0	%5,6	0,530
	Hiçbir zaman	%53,5	%44,4	
	Biraz düşünürüm	%35,4	%50,0	
	Engellerim	%6,1	%0	
Sosyal medyadan gönderilen her mesajı okuma durumu	Her zaman	%43,4	%22,2	0,218
	Hiçbir zaman	%6,1	%5,6	
	Bazen	%50,5	%72,2	
Sosyal medya ile ilgili düşünce	Olmasa olmaz	%34,3	%11,1	0,040*
	Olmasa da olur	%65,7	%88,9	
Sosyal medya kullanım amacı	Sosyalleşme	%27,3	%16,7	0,264
	Bilgilenme	%60,6	%61,1	0,592
	Eğlence	%69,7	%61,1	0,322
	Ekonomiye katkı	%3,0	%5,6	0,492
	Sosyal kaçış	%15,2	%11,1	0,492
	Zaman öldürme	%20,2	%22,2	0,531
Sosyal medya eğitim amaçlı kullanılabilir mi?	Evet	%97,0	%83,3	0,046*
	Hayır	%3,0	%16,7	

*p<0,05; Ki kare yöntemi kullanılmıştır.

Cinsiyete göre sosyal medyanın kararlarını etkileme, sosyal medya içeriklerine yorum yapma sıklığı, sosyal medyada yabancı kişilerden gelen arkadaşlık isteğini kabul etme, sosyal medyada gönderilen her mesajı okuma ve sosyal medyanın farklı kullanım amaçları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>0,05$; Tablo 1). Bununla birlikte, sosyal medya, öğrencilerin %50'sinden fazlasının kararlarını ($k=\%69,7$; $e=\%66,7$) etkilemekteydi. Öğrencilerin %50'sinden fazlası, sosyal medyayı eğlence ve bilgilendirme amacıyla kullanmaktaydı. Sınıf düzeyine göre bu değişkenler incelendiğinde, sınıf düzeyine göre hiçbir değişkende istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmedi ($p>0,05$).

Öğrenciler tarafından cevaplanan açık uçlu sorulardan birisi olan sosyal medya hakkındaki olumlu ve olumsuz cevaplar aşağıdaki gibiydi:

Öğrenci-1: “Sosyal medya kullanmadığımda kendimi daha stresli hissediyorum, gelişen olayları ve yakınlarımı takip etmediğimde bir huzursuzluk hissediyorum” (Kadın, 26)

Öğrenci-31: “Sosyal medyaya yalnız zamanlarımda bakıyorum. Ama mutlaka bakarım.” (Kadın, 24)

Öğrenci-82: “Sosyal medyada çok imkânlar var. Okuyamadığım kitapları, izleyemediğim filmleri, ya da öğrenmek istediği bilgiyi birkaç kelime yolu ile ulaşabiliyorum.” (Erkek 24)

Öğrenci-112: “Sosyal medya hayatımızı kolaylaştırdı. Bilgiye daha hızlı erişiyoruz.” (Erkek 26)

Öğrenci-28: “Sosyal medyada aradığım ve ihtiyacım olan birçok şey var ama çok zamanımı alıyor kapatmayı düşünüyorum.” (Kadın 25).

Öğrenci-93: “Sosyal medyanın olumlu ve olumsuz çok yönü var. Hayatımızı kolaylaştırdı ve hızlandırdı. Ancak, böyle bile olsa bağımlılık yapıyor ve kötü örnek olabiliyor, bu kötü.” (Kadın 21).

Öğrenciler tarafından cevaplanan, açık uçlu sorulardan birisi olan sosyal medyayı eğitim amacıyla kullanıp kullanmadıklarına dair soruya verilen “evet” cevabının devamı aşağıdaki gibiydi:

Öğrenci-21: “Youtube kanalından derste anlatılan konu ile ilgili video olup olmadığını sıklıkla kontrol ederim.” (Kadın 23).

Öğrenci-42: “İnternette her türlü bilgi var. Dersle ilgili olabilir ya da yaşam ile ilgili... yararlanıyorum.” (Kadın 21).

Öğrenci-66: “bu sene son yılım yabancı dil sınavına internette bulduğum bir ücretsiz uygulamadan faydalanarak destekliyorum.” (Kadın 25).

Öğrenci-78: “Stajlarım sırasında gerekli etkinliklerin bir kısmını internetten bularak kullandım.” (Kadın 25).

Öğrenci-98: “Yazılılara çalışırken bazı eksik notlarım dahi olsa arkadaşımından fotoğraf yolu ile alabiliyorum. Bu büyük kolaylık, fotokopici ara derdi yok en azından.” (Kadın 24).

Öğrenci-101: “Hocalarımız okulla ilgili birçok duyuruyu artık sosyal medya hesaplarından yapıyorlar. Gören kişiler belli olduğu için hocalar açısından da büyük kolaylık. Ben görmedim duymadım olmuyor. Gerekli duyurular bize hızlıca ulaşıyor.” (Erkek 21).

Cinsiyet değişkenine göre Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği'nin sosyal etkileşim-iletişim ve eğitim amaçlı kullanımı alt ölçek puanları ile ölçeğin toplam puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edildi. Buna göre, kadınların sosyal etkileşim iletişim amaçlı kullanım puan ortalamaları erkeklerin sosyal etkileşim iletişim amaçlı kullanım puan ortalamalarından yüksek bulundu ($z=2,333$; $p=0,020$; Tablo 2). Kadınların eğitim amaçlı kullanımı puan ortalamaları da erkeklerin eğitim amaçlı kullanımı puan ortalamalarından yüksek bulundu ($z=-2,114$; $p=0,035$; Tablo 2). Ancak, araştırmaya katılan öğrencilerin tanıma ve tanınma amaçlı kullanım puan ortalamaları cinsiyet değişkenine göre istatistik anlamlı bir farklılık göstermedi ($z=-0,804$, $p =0,421$; Tablo 2).

Tablo 2: Sosyal medya kullanım amaçları ile ilgili analiz sonuçları

	Cinsiyet	n	Med(min-maks)	z	p
Sosyal etkileşim-iletişim amaçlı kullanım	Erkek	21	20,50(8-28)	-2,333	,020*
	Kadın	99	24,00 (9-47)		
Tanıma ve tanınma amaçlı kullanım	Erkek	21	6,50 (3-12)	-,804	,421
	Kadın	99	7,00 (3-20)		
Eğitim amaçlı kullanım	Erkek	21	13,00 (6-20)	-2,114	,035*
	Kadın	99	15,00 (4-38)		
Sosyal ağ kullanım amaçları toplam puan	Erkek	21	39,50(19-55)	-2,423	,015*
	Kadın	99	46,00(16-105)		

* $p<0,05$; Mann Whitney U testi

Sınıf düzeyi ve Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği toplam puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptandı ($\chi^2= 10,055$; $p= 0,023$; Tablo 3). Bu fark nedeni ile yapılan Mann Whitney U testine göre ise bu farkın 3. ve 4. sınıflar arasında olduğu tespit edildi ($z= -3,013$; $p=0,003$; Tablo 4).

Tablo 3: Sosyal medya kullanım amaçları ile ilgili analiz sonuçları

	Sınıf	n	χ^2	p
Sosyal etkileşim-iletişim amaçlı kullanım	1.	34	2,023	,164
	2.	27		
	3.	17		
	4.	42		
Tanıma ve tanınma amaçlı kullanım	1.	34	6,415	,074
	2.	27		
	3.	17		
	4.	42		
Eğitim amaçlı kullanım	1.	34	4,159	,058
	2.	27		
	3.	17		
	4.	42		
Sosyal ağ kullanım amaçları toplam puan	1.	34	10,055	,023*
	2.	27		
	3.	17		
	4.	42		

*p<0,05; Kruskal-Wallis testi

Tablo 4: Sosyal ağ kullanım amaçları toplam puanı için sınıflar arası fark analizi sonuçları

	1.-2. Sınıf	1.-3. Sınıf	1.-4. Sınıf	2.-3. Sınıf	2.-4. Sınıf	3.-4. Sınıf
	z	z	z	Z	z	z
	p	p	p	p	p	p
SAKA_TP	-0,473 ,637	-1,919 ,055	-1,124 ,261	-1,501 ,133	-1,804 ,071	-3,013 ,003*

*p<0,05, SAKA_TP: Sosyal ağ kullanım amaçları toplam puanı; Mann Whitney U testi

Tartışma ve Sonuç

Üniversite öğrencilerinde sosyal medya kullanım amaç ve alışkanlıklarının sınıf düzeyi ve cinsiyete göre değişiminin incelenmesini amaçlayan bu araştırma, üniversite öğrencileri tarafından çok sık kullanılan internet ve sosyal medya ağlarının, yaşam tarzı ve iletişim biçimi üzerindeki etkisini belirlemek ve internet ve sosyal medya ağlarının üniversite öğrencilerinin hayatlarındaki yerini anlamak adına çok önemlidir.

Bu araştırmaya katılan öğrencilerin tamamının sosyal medya hesabı bulunmaktaydı. Öğrencilerin büyük çoğunluğu, sosyal medyayı günlük 1-2 saat arasında kullanmaktaydı. Kadın öğrencilerin kullanım süreleri erkeklere göre daha fazlaydı. Bunun nedeni, kadın üniversite öğrencilerini sosyal medyaya çekecek birçok moda, yemek, dekorasyon vb. ile ilgili uygulamaların olması nedeni ile sosyal medyanın cazibe kazanması olarak düşünülebilir

(Akyürek, Kars ve Bumin, 2018). Ayrıca, sosyal medya öğrencilerin kararlarını oldukça önemli boyutta etkilemekteydi. Bu, üniversite öğrencilerinin sosyal medyayı yaşamlarının önemli bir parçası olarak benimsediğinin bir göstergesi olarak düşünülmektedir (Tanrıverdi ve Sağır, 2014; Akyürek, Kars ve Bumin, 2019). Dahası, öğrencilerin sosyal medyanın kullanım amaçlarının başında eğlenme ve bilgilenme gelmektedir (Uysal, 2009; Akyürek, vd., 2018). Bilgilenme tercihlerinin sosyal medya oluşunun nedeni, sosyal medya ile birçok sanatsal, sosyal ve kültürel faaliyetler ile ilgili duyurulardan haberdar olmaları gösterilebilir (Kamiloğlu ve Yurttaş, 2014).

Kadın öğrencilerin büyük bir bölümü sosyal medyayı daha aktif ve daha uzun süre kullanmakla beraber, önemli bir kısmı vazgeçilmez olarak görmektedir. Bu durumun kişinin sosyal medyayı özellikle eğitim (Kalpidou, Costin & Morris, 2011; Kirschner & Karpinski, 2010) ve sosyalleşme (Agosto & Abbas, 2009; Subrahmanyam & Greenfield, 2008) gibi farklı birçok amaçla kullanabilmesinden kaynaklanacağını düşünmekteyiz. Kadın öğrencilerin sosyal medyayı eğitim süreçlerinde kullanmaya yatkın olduğu belirlenmiş, özellikle açık uçlu sorularda kadın öğrenciler tarafından sosyal ağ web siteleri dışında en çok kullanılan aracın Youtube olduğu bildirilmiştir.

Öğrencilerin sosyal medya kullanım amaçlarının cinsiyet faktörüne göre değişimi incelendiğinde ise, kadın öğrenciler bilgi formunda cevapladıkları 12 soru ile benzer olarak sosyal etkileşim ve iletişim ile eğitim amaçlı kullanımda erkek öğrencilere göre fark yarattığı literatürle uyumlu olarak bulunmuştur (Yılmazsoy & Kahraman, 2017). Bu durumu, erkek öğrencilerin sosyal medyaya ilgisinin daha az olduğu (kullanım sürelerine göre) ile açıklamak mümkün olabilir (Ahn, 2011; Hargittai, 2007; Mansumittrchai, Chiu ve Park, 2014; Tanrıverdi ve Sağır, 2014). Ancak, sosyal medya kullanım amaçları cinsiyete göre karşılaştıran bazı araştırmalar ise, bizim bulgularımızdan farklı olarak, kişiler arası etkileşim boyutunda erkeklerin kadınlara göre daha fazla kullandığı (Tanrıverdi ve Sağır, 2014) ve ders hazırlığı konusunda gruplar arası bir farkın olmadığını göstermişlerdir (Lin ve Lu, 2015; Mazman ve Usluel, 2011). Bu bulgulardaki farklılık kültürler arası farklılıklardan ya da araştırmaların gerçekleştirildiği yaş grubundan kaynaklandığı düşünülebilir.

Bu çalışmanın bulgularından biri de öğrencilerin kullanım amaçları ile ilgili alışkanlıklarının sınıf düzeyleri faktörüne göre de değişiklik göstermesiydi. Özellikle 3. sınıfa kadar kullanım alışkanlıkları artmış; ancak 4. sınıfta aniden gerilemiştir. Bunu 4. sınıf öğrencilerinin yoğun staj ve bitirme tezi uğraşları nedeni ile ilişkili olduğunu düşünmekteyiz.

Mezuniyetin yaklaşması ile iş kaygısının arttığı ve öğrencilik rolü gömleğini üzerinden çıkarması ile alışkanlıklarının da değiştiğini söyleyebiliriz.

Çalışmanın bazı limitasyonları mevcuttur. Örneklemin küçük ve çalışmanın sadece bir üniversitenin bir bölümünde yapılması limitasyonları arasındadır. Ayrıca, çalışmanın ergoterapi öğrencilerine yapılmasının sonuçları nasıl etkilediğini bilememekteyiz. Aynı çalışma deseni teknoloji ile daha fazla ilgilenen bir bölümde (örneğin; bilgisayar mühendisliği) uygulansaydı, sonuçlar nasıl olurdu bunu bilemiyoruz. Bu da çalışmanın diğer bir limitasyonudur. Bu nedenle, gelecekte yapılacak araştırmalarda daha geniş örneklem ve farklı bölümler dahil edilerek örneklemin genişletilmesi önerilmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, sosyal medyanın kullanım amaçları ve alışkanlıklarının cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkinlerine göre değişimine ışık tutması açısından önemlidir. Bu kadar ilgi çeken sosyal medya, günümüz toplumunda özellikle kadınların bazı alışkanlıklarını erkeklere nazaran değiştirmiş ve değiştirmeye de devam etmektedir. Hayatın birçok alanı ile ilgili özellikle eğitim açısından sosyal medya ağları birçok olanağı içerisinde barındırmaktadır ve bu nedenle kadın üniversite öğrencilerinin vazgeçilmezi olmuştur. Buna göre, sosyal medya ağları, birçok özelliği ve olanakları ile, eğitim öğretim süreçlerinin daha fazla desteklenmesi, öğrenci-öğrenci ve öğretmen-öğrenci etkileşiminin artırılması, öğrencilerin araştırma, sorgulama ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesinde önemli bir araç olarak kullanılmalıdır (Al-Kindi & Alhashmi, 2012; Kuzu, 2014). Bunun için ise, eğitimcilerin bu yönde kendilerini geliştirerek, çağın ürünü olan bu ağları en doğru, faydacı ve tedbirli bir şekilde öğrencilerin kullanımına sunmaları önemlidir.

Teşekkür

Katılımcılarımızın her birine teşekkür ederiz.

Finansal Destek

Çalışma için finansal destek sağlanmamıştır.

Çıkar Çatışması

Çalışmamızda herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Abaoğlu, H., Cesim, Ö. B., Kars, S., & Çelik, Z. (2017). *Life Skills in Occupational Therapy*. İçinde M. Huri (eds.), *Occupational Therapy: Occupation Focused Holistic Practice in Rehabilitation*, (pp. 49-65). London: IntechOpen.
- Agosto, D. E., & Abbas, J. (2009). Teens and social networking: How public libraries are responding to the latest online trend. *Public Libraries*, 48(3), 32–37.
- Agosto, D. E., Abbas, J., & Naughton, R. (2012). Relationships and social rules: Teens' social network and other ICT selection practices. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 63(6), 1108-1124. doi: 10.1002/asi.22612
- Ahn, J. (2011). The effect of social network sites on adolescents' social and academic development: Current theories and controversies. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 62(8), 1435-1445. doi: 10.1002/asi.21540
- Akyürek, G., Kars, S., & Bumin, G. (2018). Üniversite öğrencilerinde cep telefonlarının problemleri kullanımı ile serbest zaman tatmininin ilişkisinin incelenmesi. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 6(3), 191-196. doi: 10.30720/ered.404075
- Akyürek, G., Kars, S., & Bumin, G. (2019). Üniversite öğrencilerinde cep telefonu kullanımı ile kimlik gelişimi arasındaki ilişkisi. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 7(2), 85-90. doi: 10.30720/ered.449845
- Al-Kindi, S. S. A., & Alhashmi, S. M. (2012). Use of social networking sites among shinas college of technology students in Oman. *Journal of Information & Knowledge Management*, 11(1), 1-9. 1250002-1250009.
- Alav, O. (2014). Sosyal medya'nın birey ve toplumsal yapıya etkileri. *Elektronik Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 1-22.
- Albion, P. R. (2008). Web 2.0 in teacher education: Two imperatives for action. *Computers in the Schools*, 25(3-4), 181-198. doi: 10.1080/07380560802368173
- Aydın, M. (2000). *Kurumlar sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Chen, B., & Bryer, T. (2012). Investigating instructional strategies for using social media in formal and informal learning. *Research Articles*, 13(1), 87-104. doi: 10.19173/irrodl.v13i1.1027
- Chew, E., Jones, N., & Blackey, H. (2009). A UK case study-technology enhances educational experiences in the University of Glamorgan. In *2009 International Conference On Future Computer And Communication* (pp. 212-216). IEEE. Kuala Lumpur, Malaysia.
- Clarke, B. H. (2009). Early adolescents' use of social networking sites to maintain friendship and explore identity: Implications for policy. *Policy & Internet*, 1(1), 55-59. doi: 10.2202/1944-2866.1018
- Çavuş, N., Ertaç-Varoğlu, D. & Serdaroğlu, R. (2012). Segmenting student profiles on the usage of social networking media: A case study on Facebook. In *4th International Future-Learning Conference on Innovations in Learning for The Future 2012: e-Learning*. İstanbul: İstanbul University Rectorate Publication.
- Erkan, R. (2010). *Kentleşme ve sosyal değişim*. (3. baskı). Ankara: Bilimadamı Yayınları.
- Ersöz, A. G. (2016). Habits of usage of facebook among university students: A case study of sociology department students. *Journal of Economy Culture and Society*, 53, 303-326. doi: 10.18368/IU/sk.63264
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). Internal validity. *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill, 166-83.
- Hamid, S., Waycott, J., Kurnia, S., & Chang, S. (2015). Understanding students' perceptions of the benefits of online social networking use for teaching and learning. *The Internet and Higher Education*, 26, 1-9. doi: 10.1016/j.iheduc.2015.02.004
- Hargittai, E. (2007). Whose space? Differences among users and non-users of social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 276-297. doi: 10.1111/j.1083-6101.2007.00396.x
- Hieftje, K. (2009). *The role of social networking sites as a medium for memorialization in emerging adults*. (Unpublishing Doctoral Dissertation). Indiana University, Bloomington, USA.

- Jones, N., Blackey, H., Fitzgibbon, K., & Chew, E. (2010). Get out of MySpace!. *Computers & Education*, 54(3), 776-782.
- Kalpidou, M., Costin, D. & Morris, J. (2011). The relationship between Facebook and the well-being of undergraduate college students. *Cyberpsychology, Behavior & Social Networking*, 14(4), 183-189. doi: 10.1089/cyber.2010.0061
- Kamiloğlu, F., & Yurttaş, Ö. U. (2014). Sosyal medyanın bilgi edinme ve kişisel gelişim sürecine katkısı ve lise öğrencileri üzerine bir alan çalışması. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 21, 129-150. doi: 10.16878/gsuilet.96678
- Karal, H., & Kokoç, M. (2010). Üniversite öğrencilerinin sosyal ağ siteleri kullanım amaçlarını belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 1(3), 251-263.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kert, S. B. (2011). The use of SMS support in programming education. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 10(2), 268-273.
- Kirschner, P. A., & Karpinski, A. C. (2010). Facebook® and academic performance. *Computers in Human Behavior*, 26(6), 1237-1245. doi:10.1016/j.chb.2010.03.024
- Koçer, M. (2012). Erciyes üniversitesi öğrencilerinin internet ve sosyal medya kullanım alışkanlıkları. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (18), 70-85.
- Kuzu, E. B. (2014). *Bilişim teknolojileri öğretmen adayları arasında çevrimiçi sosyal ağların öğretim amaçlı kullanımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Küçükali, A. (2016). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımı: Atatürk Üniversitesi örneği. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(13), 531-546.
- Lenhart, A., Madden, M., Smith, A., & Macgill, A. R. (2009). Teens and social media: An overview. *Washington, DC: Pew Internet and American Life*, pp. 97-119.
- Lin, M. F. G., Hoffman, E.S. & Borengasser, C. (2013). Is social media too social for class? A case study of Twitter use. *TechTrends*, 57(2), 39-45. doi: 10.1007/s11528-013-0644-2
- Lin, K. Y., & Lu, H. P. (2015). Predicting mobile social network acceptance based on mobile value and social influence. *Internet Research*, 25(1):107-130.
- Lister, M., Giddings, S., Dovey, J., Grant, I., & Kelly, K. (2008). *New media: A Critical introduction*. London, UK: Routledge.
- Mansumittrchai, S., Chiu, C. L., & Park, C. H. (2014). Facebook users in United Arab Emirates: Underlying the factors and demographic analysis. *Asia Marketing Journal*, 16(1), 117-132.
- Mazman, S. G., & Usluel, Y. K. (2011). Gender differences in using social networks. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 10(2), 133-139.
- Mcloughlin, C., & Lee, M. (2007). Social software and participatory learning: Pedagogical choices with technology affordances in the Web 2.0 era. In *Proceedings of ASCILITE - Australian Society for Computers in Learning in Tertiary Education Annual Conference 2007* (pp. 664-675). Australasian Society for Computers in Learning in Tertiary Education. Retrieved August 27, 2019 from <https://www.learntechlib.org/p/46128/>
- Muijs, D., West, M., & Ainscow, M. (2010). Why network? Theoretical perspectives on networking. *School Effectiveness and School Improvement*, 21(1), 5-26. doi: 10.1080/09243450903569692
- Özmen, F., Aküzüm, C., Sünkür, M., & Baysal, N. (2011, May). Sosyal ağ sitelerinin eğitsel ortamlardaki işlevselliği. In *6th International Advanced Technologies Symposium (IATS'11)* (pp. 16-18). Elazığ, Türkiye.
- Park, C. H. & Kim, Y. J. (2013). Intensity of social network use by involvement: A study of young Chinese users. *International Journal of Business and Management*, 8(6), 22-33. doi: 10.5539/ijbm.v8n6p22
- Sistek-Chandler, C. (2012). Connecting the digital dots with social media and Web 2.0 technologies. *Journal of Research in Innovative Teaching*, 5(1) 78-87.
- Subrahmanyam, K. & Greenfield, P. (2008). Online communication and adolescent relationships. *The Future of Children*, 18(1), 119-146.

- Tanrıverdi, H., & Sağır, S. (2014). Lise Öğrencilerinin Sosyal Ağ Kullanım Amaçlarının Ve Sosyal Ağları Benimseme Düzeylerinin Öğrenci Başarısına Etkisi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 775-822.
- Uysal, S. (2009). *Mesleki eğitim veren teknik, endüstri meslek, anadolu meslek ve anadolu teknik liselerinde uygulanmakta olan MEGEP projesinin etkililiği hakkındaki öğretmen görüşlerinin belirlenmesi (İstanbul ili örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmazsoy, B., & Kahraman, M. (2017). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ile sosyal medyayı eğitsel amaçlı kullanımları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Facebook örneği. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*, 6(1), 9-20.

Vaka Çalışması

Lumbal Disk Hernisinde Egzersiz ve Sağlıklı Beslenme Programının Fiziksel ve Fonksiyonel Düzey Üzerine Etkisi: Vaka Çalışması

Birgül Morkoç¹, Sevil Bilgin², Esra Dülger², Ruhi Soylu³, İnci Türkoğlu⁴, Ebru Melekoğlu⁴

Gönderim Tarihi: 29 Mart, 2019

Kabul Tarihi: 1 Mayıs, 2020

Basım Tarihi: 28 Ağustos, 2020

Öz

Amaç: Bu çalışma lumbal stabilizasyon egzersizleri ve sağlıklı beslenme programının lumbal disk hernisine bağlı bel ağrısı olan kişilerin fiziksel ve fonksiyonel düzeyleri üzerine etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır.

Gereç ve Yöntem: Çalışmaya lumbal disk hernisi tanısı konulan iki birey dahil edildi. Bir hastaya lumbal stabilizasyon egzersizleri (Olgu 1), diğer hastaya stabilizasyon egzersizlerine ek olarak diyetisyen kontrolünde sağlıklı beslenme programı (Olgu 2) verildi. Egzersizler 8 hafta, haftada 3 gün fizyoterapist gözetiminde yapıldı. Tedavi öncesi ve 8. haftada ağrı, Transversus Abdominus ve Multifidus kas kalınlığı, gövde ve alt ekstremitte kas kuvveti, antropometrik ölçüm, fiziksel aktivite, enerji ve besin öğeleri ölçümleri yapıldı.

Bulgular: 8 haftalık tedavi sonrasında her iki olguda da ağrıların azaldığı, kas kalınlığında belirgin değişiklik olmadığı, gövde ve alt ekstremitte kas kuvvetinin arttığı, vücut ağırlıklarının ve yağ kütlesinin azaldığı görüldü. Olgu 2'de ise fiziksel aktivite düzeyinin belirgin arttığı, enerji ve besin alımının normale yaklaştığı görüldü.

Sonuç: Bu çalışma egzersiz ve sağlıklı beslenme programının lumbal disk hernisinde bireylerin fiziksel ve fonksiyonel düzey üzerine etkisini inceleyen ilk çalışmadır. Bel ağrılı kişilerin egzersiz ile birlikte sağlıklı beslenme programlarına yönlendirilmesinin fiziksel ve fonksiyonel düzey üzerine olumlu etki sağlayacağını düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: *Bel ağrısı, egzersiz, beslenme.*

¹**Birgül Morkoç (Sorumlu Yazar).** Hacettepe Üniversitesi, Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Ana Bilim Dalı, 05468585670. E-posta: birgul.morkoc@hacettepe.edu.tr

²**Sevil Bilgin.** Hacettepe Üniversitesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Fakültesi, 05302431684. E-posta: sevilcuvalci@yahoo.com

²**Esra Dülger.** Hacettepe Üniversitesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Fakültesi, 05395821958. E-posta: esradulger14@gmail.com

³**Ruhi Soylu.** Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Biyofizik Anabilim Dalı, 05462589964. E-posta: arsoylu@hacettepe.edu.tr

⁴**İnci Türkoğlu.** Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, 05316245065. E-posta: turkoglu@hacettepe.edu.tr

⁴**Ebru Melekoğlu.** Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, 05535974500. E-posta: ebru.melekoğlu@hacettepe.edu.tr

Case Study

The Effect of Exercise And Healthy Nutrition Program On Physical and Functional Level in Patients With Lumbal Disc Herniation: A Case Study

Birgül Morkoç¹, Sevil Bilgin², Esra Dülger², Ruhi Soylu³, İnci Türkoğlu⁴, Ebru Melekoğlu⁴

Submission Date: 29th of March, 2019

Acceptance Date: 1st of May, 2020

Pub.Date: 28th of August, 2020

Abstract

Objectives: This study was carried out to investigate the effect of lumbal stabilization exercises and healthy nutrition programme on the physical and functional levels of people with low back pain associated with lumbar disc herniation.

Materials and Methods: Two subjects with lumbar disc herniation were included in the study. One patient received lumbar stabilization exercises (Case 1) and the other patient (Case 2) received lumbar stabilization exercises and a healthy diet program under control of dietitian. Exercises were performed under the supervision of a physiotherapist for 8 weeks, 3 days a week. Pain, Transversus Abdominus and Multifidus muscle thickness, trunk and lower limb muscle strength, anthropometric measurement, physical activity, energy and nutrient intake measurements were measured before and 8 weeks after the treatment.

Results: After 8 weeks of treatment, it was observed that pain decreased in both cases, there was no significant change in muscle thickness, trunk and lower limb muscle strength increased, body weights and fat mass decreased. In case 2, it was seen that the level of physical activity increased significantly and energy and nutrient intake approached normal.

Conclusion: This is the first study to investigate the effect of exercise and healthy nutrition program on the physical and functional level of people with lumbar disc herniation. We think that directing people with low back pain to healthy nutrition programs with exercise will have a positive effect on physical and functional level.

Keywords: Low back pain, exercise, nutrition.

¹**Birgül Morkoc (Corresponding Author).** Hacettepe University, Department of Physical Therapy and Rehabilitation, 05468585670. E-mail: birgul.morkoc@hacettepe.edu.tr

²**Sevil Bilgin.** Hacettepe University, Faculty of Physical Therapy and Rehabilitation, 05302431684. E-mail: sevilcuvalci@yahoo.com

²**Esra Dülger.** Hacettepe University, Faculty of Physical Therapy and Rehabilitation, 05395821958. E-mail: esradulger14@gmail.com

³**Ruhi Soylu.** Hacettepe University, Faculty of Medicine, Department of Biophysics, 05462589964. E-mail: arsoylu@hacettepe.edu.tr

⁴**İnci Türkoğlu.** Hacettepe University, Faculty of Health Sciences, Department of Nutrition and Dietetics, 05316245065. E-mail: turkoglu@hacettepe.edu.tr

⁴**Ebru Melekoğlu.** Hacettepe University, Faculty of Health Sciences, Department of Nutrition and Dietetics, 05535974500. E-mail: ebru.melekoglu@hacettepe.edu.tr

Giriş

Bel ağrısı, popülasyonun önemli bir bölümünü etkileyen (Hodges ve Richardson,1996; Hodges, AK. Holm, Hansson ve S. Holm,2006; Inani ve Selkar,2013), sıklıkla nonspesifik bir nedeni olan, yaygın görülen ve tekrarlayıcı bir durumdur. Klinik olarak dejeneratif disk bozuklukları, spinal stenoz, faset hipertrofisi ya da ossifikasyonu, sinir sıkışması, periferik nöropati ve disk herniasyonu gibi pek çok hastalığın belirtisi olabilir.

Disk herniasyonu nucleus pulposusun, etrafını çevreleyen annulus fibrozusa doğru protrude olmasıyla ortaya çıkar. Disk, sağlıklı koşullarda immün ayrıcalıklı bir doku olarak kabul edilir. Disk herniasyonu veya rüptürü meydana geldiğinde bu doku ve hücreler otoimmün cevapları başlatabilir (Khan ve diğerleri, 2017). İntervertebral diskteki inflamasyonun disk dejenerasyonu ve herniasyonunun bir nedeni mi yoksa bir sonucu mu olduğu ve farklı immün hücreleri neyin tetikleyebileceği belirsiz olmakla birlikte birkaç neden üzerinde durulmaktadır (Molinos ve diğerleri, 2015) : İlki; disk herniasyonu, annulus fibrozusun nucleus pulposusu daha fazla destekleyemediği durumlarda meydana gelir. Ekstraselüler matriks fragmanları ve mikrokristaller internal bir inflamatuvar cevap ortaya çıkarabilir ve endojen intervertebral disk hücreleri IL-6, IL-8 ve IL-1 β gibi pro-inflamatuvar mediatörleri üretebilir. Diğerleri ise, nucleus pulposus immün sistem tarafından yabancı olarak algılanır. Bu nedenle makrofajlar, lenfositler ve diğer olası inflamatuvar hücreler, bu yabancı cismi yok etmek için immün cevabı başlatabilir. Diskojenik ağrı pek çok kez, NGF (Nerve Growth Factor) ve Substance P üretimi ile birlikte makrofajlardan TNF- α , PGE2, NO ve IFN- γ salınımına bağlanmıştır. Aktif T ve B lenfositleri de bu bölgeye giderek pozitif pro-inflamatuvar feedback döngüsüne katkıda bulunur.

Bel ağrısında tanımlanan bu inflamatuvar süreci azaltmaya yönelik yapılan egzersiz çalışmaları yetersizdir (SK. Kim, Jung ve JH. Kim, 2008). Akut bel ağrısı olan 15 hastada yapılan çalışma sonucunda, 4 haftalık McKenzie egzersiz programının ağrıyı azalttığı ve immün aktivasyonu uyardığı gösterilmiştir (Al-Obaidi ve Mahmoud, 2013). Pro-inflamatuvar sitokinlerde (IL-8 ve TNF- α) artış ile immün aktivasyona katkıda bulunurken anti-inflamatuvar sitokinlerde (IL-4) artış ile sonuçlanmıştır.

Literatürde diyet ve beslenme alışkanlıklarının inflamasyon belirteçleri üzerine etkisini inceleyen çalışmalar gittikçe artmaktadır (Ahluwalia ve diğ, 2013; Neale, Batterham ve Tapsell,2016; Telle-Hansen ve diğ, 2017). Inflamatuvar süreçte pro-inflamatuvar ve anti-inflamatuvar belirteçler arasındaki dengenin sağlanması ve devam ettirilmesinde anti-inflamatuvar beslenme programlarının önemli bir rolü vardır. Klinikte bel ağrılı hastalarda beslenmenin önemi sıklıkla vurgulanmaktadır. Ancak, uygulanan beslenme programlarının

amacı, vücut ağırlığındaki azalmaya bağlı olarak lumbal bölgeye binen yükün azaltılmasıdır. Literatürde bel ağrısı olan hastalarda yapılmış sadece bir diyet çalışmasına rastlanmıştır. Martinez Rodriguez ve ark.'nın yaptıkları çalışmada bel ağrısı olan 21 fibromiyaljili hastada lakto-vejeteryan diyet ile birlikte 4 haftalık core stabilizasyon egzersiz programı uygulanmış ve ağrının azaldığı gösterilmiştir (Rodriguez, Leyva-Vela, Martinez-Garcia ve Nadal-Nicolas, 2018).

Bu vaka çalışmasında inflamatuvar süreç gözönüne alınarak oluşturduğumuz sağlıklı beslenme programı ve egzersizin fiziksel ve fonksiyonel düzey üzerine etkilerini incelemek amaçlandı.

Gereç ve Yöntem

Çalışmaya Hacettepe Üniversitesi Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Ana Bilim Dalı'nda lumbal disk hernisi tanısı konulan 27 yaşındaki iki kadın birey dahil edildi. Çalışmaya başlamadan önce bireylerden çalışmaya kendi rızalarıyla katıldıklarına dair imzalatılmış onam formu alındı. Yapılacak değerlendirmeler, uygulamalar ve uygulamaların yararları hakkında bilgi verildi.

Bir hastaya lumbal stabilizasyon egzersizleri (Olgu 1), diğer hastaya stabilizasyon egzersizlerine ek olarak diyetisyen kontrolünde sağlıklı beslenme programı (Olgu 2) verildi. Egzersizler 8 hafta, haftada 3 gün fizyoterapist gözetiminde yaptırıldı. Değerlendirmeler tedavi öncesi ve 8. haftada yapıldı.

Olgu 1

Uzman doktor tarafından LHNP tanısı konmuş, son 3 aydır devam eden bel ağrısı şikayeti olan, bel ağrısına neden olabilecek başka bir risk faktörü bulunmayan, VKİ 19.5 kg/m² olan, 27 yaşında kadın hasta.

Olgu 2

Uzman doktor tarafından LHNP tanısı konmuş, son 5 aydır devam eden bel ağrısı şikayeti olan, bel ağrısına neden olabilecek başka bir risk faktörü bulunmayan, VKİ 22.6 kg/m² olan, 27 yaşında kadın hasta.

Değerlendirmeler

Ağrı şiddeti

İstirahat ve aktivitedeki ağrı şiddeti Vizüel Analog Skalası (VAS) ile değerlendirildi (Hawker ve diğerleri, 2011).

Ultrasonografik görüntüleme

Lumbal stabilizasyonda önemli rol oynayan Multifidus (MU) ve Transversus Abdominus (TrA) kaslarının “kas kalınlığı” ultrasonografik görüntüleme yöntemi ile istirahat ve kontraksiyon sırasında SHMADZU SDU-1200PRO Diagnostic Ultrasound System (Shimadzu, Japonya) ile değerlendirildi (Hides, Miokovic, Beavy, Stanton ve Richardson, 2007). TrA, sırtüstü çengel pozisyonunda, alt kostaları ortalamayan çizgiye paralel olarak, en alt kosta ve iliak krista'nın tam ortasından sağ ve sol taraf için 5-10 MHz. başlık ile ölçüldü. Multifidus kası ise *yüzüstü* pozisyonda, L4-5 vertebra seviyesinde sağ ve sol taraf için 2-5.5 MHz. başlık kullanılarak ölçüldü. Kas kalınlığının belirlenmesinde kasın anteroposterior çapı kullanıldı. Her bir kas için üç kez ölçüm yapıldı ve üç ölçümün ortalaması alındı.

Kas kuvveti

Gövde fleksör ve ekstansör, kalça fleksör, ekstansör, abdüktör, internal ve eksternal rotatör kaslarının kuvveti bilateral olarak dijital el dinamometresi (*Lafayette Instrument Company, USA*) ile ölçüldü (Cowan, Crossley ve Bennell, 2009).

Testler 3 kez tekrar edildi. Ölçümler sonucunda elde edilen 3 tekrarlı sonuçtan en yükseği maksimum kuvvet olarak Newton (N) cinsinden kaydedildi.

Antropometrik ölçümler

Biyoelektrik impedans analizi

Bireylerin vücut kompozisyonu analizi TANİTA BC 418 marka Biyoelektriksel İmpedans Analizi (BİA) aleti ile yapıldı. Bu ölçümden hastaların vücut ağırlığı (kg), vücut yağ yüzdesi (%), vücut yağ kütlesi (kg), yağsız doku kütlesi (kg) ve toplam vücut suyu (kg) saptandı.

Bel ve kalça çevresi

Bireyler ayakta, kollar yanda sarkıtılmış, bacaklar bitişik durumda iken ölçüm alındı. Bireyin karşısında durularak, en alt kaburga kemiği ile iliak krista arasındaki orta nokta işaretlendi ve mezura ile çevre ölçümü yapıldı. Kalça çevresi için bireyin yan tarafında durularak, kalçanın en geniş bölgesinden, yere paralel olacak şekilde esnek olmayan mezura ile ölçüldü (Gibson, 2005).

Fiziksel aktivite düzeyinin ve toplam enerji harcamasının saptanması

Fiziksel aktivite düzeyinin saptanması amacıyla katılımcılar, üç gün boyunca SenseWear marka Armband metabolik holteri sol kola taktılar. Armband banyo vb. aktiviteler dışında çıkarılmadı, uyku durumunda da takılı kaldı. Daha sonra veriler ilgili yazılım programı ile belirlenip bireylerin fiziksel aktivite durumları saptandı. Kullanıcının yaşam tarzı/aktivite tarzı bilgilerini, takılan süre boyunca geçici hafızasında kaydetmiştir. Buradan bireylerin

günlük ortalama enerji harcamaları (kkal/gün), metabolik eşdeğerleri (MET), adım sayıları, uyku süreleri, MET 3.0 değerine göre harcadıkları enerji (kkal/gün) saptandı. Bireylerin bazal metabolizma hızları Harris Benedict denklemi (Gibson,2005) kullanılarak bireylerin cinsiyetlerine ve yaşları ve vücut ağırlıklarına özgü olarak hesaplandı.

24-Saatlik besin tüketim kaydı

Katılımcıların enerji ve besin öğeleri alımlarını saptamak amacıyla bir gün öncesine ait 24-saatlik besin tüketimleri HÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümünde görevli iki öğretim üyesi tarafından besin tüketim kaydı yöntemi ile alındı (Gibson, 2005). Bireylerin besin tüketim miktarları Standart Yemek Tarifleri (Merdol, 2003), Yemek ve Besin Fotoğraf Kataloğu: Ölçü ve Miktarlar (Rakıcıoğlu,2009) kaynaklarından yararlanılarak belirlendi. Bireylerin evde hazırladıkları yiyeceklere ve içeceklere giren besin türleri ve miktarları katalog yardımıyla sorgulanarak besin tüketimi formuna kaydedildi. Ev dışında tüketilen yiyecekler ve içeceklerin içerisine giren besin miktarları için standart yemek tariflerinden yararlanıldı. Tüketilen besinlerin miktarları saptandıktan sonra, Beslenme Bilgi Sistemleri Paket Programı (BEBİS) 6.1 (BEBİS, 2008) versiyonu kullanılarak; bireylerin enerji, makro ve mikro besin öğeleri alımları değerlendirildi. Çalışmaya katılan bireylerin besin öğeleri alımları Türkiye için önerilen günlük enerji ve besin öğeleri güvenilir alım düzeyleriyle karşılaştırıldı.

Tedavi Programı

Beslenme programı

Bireylerin bazal metabolik hızları fiziksel aktivite düzeyleri ile çarpılarak toplam enerji gereksinimleri hesaplandı. Bireyin toplam enerji gereksinmesine göre enerjinin %55-60'ı karbonhidratlardan, %12-15'i proteinlerden, %25-30'u yağlardan gelecek şekilde kişiye özel sağlıklı beslenme programı HÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümünde görevli iki öğretim üyesi tarafından oluşturuldu ve hastaya anlatıldı. Hasta iki haftada bir kez olacak şekilde 8 hafta boyunca takip edildi.

Stabilizasyon programı

Bireylere önce TrA ve MU ko-kontraksiyonunu sağlayan “Abdominal hollowing ” (göbeğin yukarı ve içe doğru çekilmesi) egzersizi öğretildi. TrA'nın izole çalışmasını başarmak için bireylerin dikkati diafragmatik solunuma yönlendirildi. Başlangıçta hafif yükleme ile derin kas ko-kontraksiyonunun devam ettirilmesi hedeflenirken ilerleyen aşamalarda normal nefes alıp-verme paterni devam ederken yüzeysel kas sisteminin aktivitesinin varlığında derin kas ko-kontraksiyonunun korunması amaçlandı (Suh ve diğ, 2019).

Bulgular

Çalışmaya katılan her iki olgunun ağrı ve kas kalınlığı sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir. Her iki olgunun da tedavi sonrası istirahat ve aktivitede ağrılarının geçtiği, (MU) ve (TrA) kas kalınlığında belirgin bir değişiklik olmadığı görüldü.

Tablo 1: Olgu 1 ve Olgu 2’nin tedavi öncesi ve sonrası ağrı ve kas kalınlığı ölçüm sonuçları

	Olgu 1		Olgu 2	
	Tedavi öncesi	Tedavi sonrası	Tedavi öncesi	Tedavi sonrası
Ağrı				
İstirahat	4	0	2	0
Aktivite	8.7	0	5.3	0
Kas Kalınlığı(mm)	Sağ/Sol	Sağ/Sol	Sağ/Sol	Sağ/Sol
TrA				
İstirahat	31.99/32.00	32.49/33.33	28.37/28.77	27.68/28.47
Kontraksiyon	3.74/4.09	3.22/3.82	2.57/2.92	3.13/2.34
MU				
İstirahat	32.14/32.75	34.74/34.30	28.32/28.76	29.78/29.99
Kontraksiyon	7.70/6.56	8.50/7.77	4.11/5.39	4.12/4.01

Olguların tedavi öncesi ve sonrası kas kuvvetine ilişkin sonuçları Tablo 2’de verilmiştir. Olgu 1 ve Olgu 2’nin tedavi sonrasında gövde ve kalça çevresi kaslarının kuvvetinde artış saptanmıştır.

Tablo 2: Olgu 1 ve Olgu 2’nin tedavi öncesi ve sonrası kas kuvveti ölçüm sonuçları

	Olgu 1		Olgu 2	
	Tedavi öncesi	Tedavi sonrası	Tedavi öncesi	Tedavi sonrası
Gövde (N)				
Fleksörleri	57.4	74.6	54.7	61.7
Extansörleri	67.0	72.0	60.0	90.2
Kalça (N)				
Fleksörleri	47.9/45.7	66.2/61.6	53.4/44.9	66.4/67.8
Extansörleri	59.4/63.0	77.0/82.2	53.5/48.5	93.6/94.6
Abdüktörler	56.3/62.7	67.8/78.0	41.0/37.7	73.9/64.6
	52.8/53.6	61.8/61.7	60.1/50.4	66.9/66.7

N: Newton

Olguların tedavi öncesi ve sonrası antropometrik ölçümleri Tablo 3’te gösterilmiştir. Tedavi sonrası Olgu 1’in vücut ağırlığının 900gr, Olgu 2’nin vücut ağırlığının ise 1100gr azaldığı saptanmıştır. Bununla beraber olguların tedavi sonrasında vücut yağ kütleindeki azalmalar da birbirine yakın bulunmuştur (Tablo 3).

Tablo 3: Olgu 1 ve Olgu 2’nin tedavi öncesi ve sonrası antropometrik ölçüm sonuçları

	Olgu 1	Olgu 2
--	--------	--------

	Tedavi öncesi	Tedavi sonrası	Tedavi öncesi	Tedavi sonrası
Vücut ağırlığı (kg)	54.4	53.5	62.9	61.8
Boy uzunluğu (cm)	167	167	167	167
VKİ (kg/m²)	19.5	19.2	22.6	22.2
Vücut yağ yüzdesi	22.7	22.5	28.1	28.2
Vücut yağ kütlesi (kg)	12.4	12.0	17.7	17.4
Yağsız vücut kütlesi (kg)	42	41.5	45.2	44.4

VKİ: Vücut Kitle İndeksi, İdeal vücut yağ yüzdesi: 17-24, ideal vücut yağ kütlesi olgu 1 için 8.6-13.3, olgu 2 için 9.3-14.3.

Olguların tedavi öncesi ve sonrası fiziksel aktivite düzeyleri incelendiğinde günlük ortalama MET değerinin Olgu 2’de belirgin bir biçimde arttığı saptanmıştır (Tablo 4).

Tablo 4: Olgu 1 ve Olgu 2’nin tedavi öncesi ve sonrası fiziksel aktivite ölçüm sonuçları

	Olgu 1		Olgu 2	
	Tedavi öncesi	Tedavi sonrası	Tedavi öncesi	Tedavi sonrası
Toplam enerji harcaması (kcal/gün)	2315	2079	2702	1877
Ortalama MET	1.8	2.05	1.8	2.48
Günlük ortalama adım sayısı	10571	8463	17236	15656
Aktif enerji harcaması(MET 3.0)	710	428	701	638
Aktif fiziksel aktivite süresi (MET 3.0)	3 sa 19 dk	2sa 5dk	3 sa 2 dk	2sa 48dk

Olguların enerji ve besin ögesi alımları değerlendirildiğinde Olgu 2’nin enerji alımlarının ve diyetin karbonhidratlardan, proteinden ve yağdan gelen yüzdesinin çalışma başlangıcına kıyasla gereksinmelerine daha yaklaştığı saptanmıştır. Olgu 2’nin çalışma sonunda yağ asidi kompozisyonun belirgin bir şekilde istenilen aralığa geldiği bulunmuştur. Bununla birlikte çalışma sonunda olgu 2’nin omega-3 alımının belirgin bir şekilde arttığı görülmektedir (Tablo 5).

Olgu 1 ‘de ise enerji ve protein alımlarının azaldığı görülmektedir. Yağ asiti kompozisyonunda belirgin bir değişme gözlenmemiştir. Omega-3 yağ asidi alımı artsa da gereksinmesinin altında kalmıştır (Tablo 5).

Tablo 5: Olgu 1 ve Olgu 2'nin tedavi öncesi ve sonrası enerji ve besin öğeleri ölçüm sonuçları

	Tedavi öncesi	Olgu 1 Tedavi Sonrası	Gereksinim	Tedavi öncesi	Olgu 2 Tedavi sonrası	Gereksinim
Enerji (kcal/gün)	1937.24	1558.7	1700	2476.88	2146.6	1800
Protein g(%)	53.69(12)	37.9(10)	57(12-15)	63.3(11)	70.7(14)	61(12-15)
Karbonhidrat g(%)	205.01(42)	194.3(51)	244(55-60)	217.11(35)	224.4(43)	259(55-60)
Yağ g(%)	99.09(46)	68(39)	51(25-30)	148.44(54)	102.6(43)	54(25-30)
Doymuş yağ asitleri g (%)	29.51(13.7)	19.0 (10.98)	%7-10	48.91 (17.7)	22.3 (9.3)	%7-10
Tekli doymamış yağ asitleri g (%)	34.66(16.10)	24.5 (14.15)	%12-15	59.58 (20.5)	59.4 (24.9)	%12-15
Çoklu doymamış yağ asitleri g (%)	29.46 (13.6)	19.9 (11.49)	<%10	34.67(12.5)	13.9 (5.8)	<%10
Kolesterol (mg)	158.8	109.1	<300	229.48	263.1	<300
Omega-3 yağ asitleri (g)	0.05	0.8	1.1	0.04	1.7	1.1
Posa (g)	8.83	15.8	25	26.21	38.1	25

Tartışma ve Sonuç

Çalışmamızda disk hernisi tanılı iki olguda egzersiz ve sağlıklı beslenme programının ağrı, kas kalınlığı, kas kuvveti ve fiziksel aktivite düzeyine etkisi incelendi. Çalışmamızın sonucunda Olgu 2'nin enerji ve besin öğeleri alımının normal gereksinimlere yaklaştığı, Olgu 1'de ise normal gereksinimlerin altında kaldığı görülmüştür. Her iki olgunun da ağrılarının azaldığı, MU ve TrA kas kalınlığında değişiklik olmadığı, kas kuvvetinin arttığı, vücut ağırlığı ve vücut yağ kütlelerinde azalma olduğu bulundu. Olgu 2'nin ise fiziksel aktivite düzeyinin belirgin şekilde arttığı görüldü. Bel ağrılı kişilerin egzersiz ile birlikte sağlıklı beslenme programlarına yönlendirilmesinin fiziksel ve fonksiyonel düzey üzerine olumlu etki sağlayacağını düşünmekteyiz.

Lumbal bölge kasları fonksiyon olarak global ve lokal olarak kategorize edilmektedir (Stevens ve diğ, 2007). Global kaslar gövde hareketlerine katılırken lokal kaslar stabilizasyonda rol oynar (Shamsi ve diğ, 2016). Lokal stabilizatör kaslar olarak TrA ve lumbal MU omurganın

fonksiyonel aktivitesinde önemli rol oynar. Bu bölge kaslarındaki kuvvet imbalansı omurgada kinetik instabiliteye neden olur, özellikle TrA ve MU kas zayıflığı bel ağrısı gelişimine katkıda bulunur (Lee ve diğ, 2015). Kronik bel ağrılı hastalarda lumbal omurganın stabilizatör kaslarının nöromuskuler kontrolündeki bozukluk ağrının ana nedenidir. Stabilizasyon egzersizleri bu bozulmuş nöromuskuler kasların restorasyonunu hedefler. Vertebraların nötral pozisyonda dizilimini sağlayarak disk ile birlikte kemik yapının görev yeteneği artar ve bu sayede ağrı azalır (Suni ve diğ, 2006). Proksimal stabilizasyonun gelişmesi sonucunda ekstremitelerin kas kuvvetinde de artış meydana gelmektedir. Çalışmamızdaki her iki olgunun da stabilizasyon egzersizleri ile ağrılarının azalması ve periferik kas kuvvetinin artması literatürü destekler niteliktedir. Ancak lokal kas kalınlıklarında belirgin bir artışın oluşmaması egzersizin yoğunluğu ile ilgili olabilir. Her iki olgumuz genç oldukları için egzersizin şiddetinin daha fazla olduğu bir programın uygulanmasının bu kasların kas kalınlıklarının artışında önemli bir faktör olacağını düşünmekteyiz.

Dünya sağlık örgütüne göre beslenme kronik hastalıkların önemli bir belirleyicisi olarak ön plana çıkmaktadır ve bilimsel kanıtlar, diyetlerdeki değişikliklerin yaşam boyunca sağlık üzerinde hem olumlu hem de olumsuz olmak üzere güçlü etkileri olduğu görüşünü desteklemektedir (Dünya Sağlık Örgütü [WHO], 2003). Genel olarak beslenme kas iskelet sistemi sağlığının önemli bir parçasıdır. Kemikte, kırık yapılarında ve immün düzenlemede destekleyici bir etkiye sahiptir (Boros,2013). Örneğin merkezi sinir sistemindeki endojen ağrı kesici sistemler araşidonik asit, triptofan gibi esansiyel yağ asitlerini gerektirir (Bell, 2007; Bell ve diğ, 2012). Bu esansiyel yağ asitleri memeliler tarafından sentezlenemez ve gıdalar ile alınması gerekir. Ayrıca D vitamini ve kalsiyum alımının kemik sağlığı için önemli olduğu bildirilmiştir (Wolff ve diğ, 2008).

Mevcut literatüre dayanarak vejetaryen ve vegan diyetler gibi bitki temelli diyet patenlerinin kronik kas iskelet ağrısı üzerinde ağrı giderici etkileri olabileceğine dair kanıtlar vardır. Bu etkinin, kullanılan diyet patenlerinin anti-inflamatuar özelliklerinden kaynaklanabileceği belirtilmektedir (Steck ve diğ, 2014). Akdeniz diyeti gibi sağlıklı beslenme programlarının da kandaki inflamatuvar belirteçler ile ilişkili olduğu gösterilmiştir (Lahoz ve diğ, 2018; Barberesko ve diğ, 2013).

Aşırı kilo ve obezite, kronik bel ağrısı (Shiri ve diğ, 2010), fibromiyalji, osteoartrit, karpal tünel sendromu ve pelvik ağrı gibi kas iskelet ağrılarına yaygın olarak eşlik etmektedir. Aşırı kilolu ve obez hastalarda diyet davranış değişikliği ile kilo kontrolü sağlanması ağrı yönetiminin önemli bir yönü olarak önerilmektedir (Arranz ve diğ, 2010). Burda asıl amaç bel,

kalça, diz ve ayak bileği üzerine binen yükleri azaltarak hastaların ağrısını azaltmak ve yaşam kalitesini artırmaktır. Ayrıca kilo verdirici diyet programlarının pro-inflamatuar sitokin seviyesini azaltarak ağrıyı iyileştirdiği gösterilmiştir (Okifuji ve Hare, 2015;Dietrich ve Jialal, 2005). Çalışmamızda bu bilgiler ışığında bel ağrısında egzersiz tedavisi ile birlikte sağlıklı beslenme programı bir tedavi seçeneği olarak düşünülmüştür. Literatürde beslenme programlarının egzersiz ile birlikte yapıldığında ağrı şiddeti, fonksiyonel durum, vücut kompozisyonu, inflammatuar sitokinler gibi sonuç parametreleri üzerine daha etkili olduğu gösterilmiştir ve bu alanda çalışan profesyonellerin tedavide birlikte rol almaları önerilmektedir (Meissner ve diğ, 2013; Towery ve diğ, 2018; Rodriguez, Leyva-Vela, Martinez-Garcia ve Nadal-Nicolas,2018; Roffey ve diğ, 2011). Literatür incelendiğinde disk hernisine bağlı bel ağrısı olan bireylerde lumbal stabilizasyon egzersizleri ile sağlıklı beslenme programının etkinliğinin karşılaştırıldığı çalışmaya rastlanmadığından sonuçlar tartışılmamıştır. Ancak çalışmamızda Olgu 2'nin Olgu 1'e göre enerji ve besin öğeleri alımının normal gereksinimlere yaklaştığı ve fiziksel aktivite düzeyinin belirgin şekilde arttığı görüldü.

Bel ağrısında tanımlanan inflammatuar süreci azaltmaya yönelik egzersiz tedavisi ile birlikte sağlıklı beslenme programını birlikte uyguladığımız çalışmamızda anti-inflamatuar mediatörlere klinik şartlardan dolayı bakılmadığı için anti-inflamatuar etki değerlendirilememiştir. Ancak daha fazla hastanın katılımı ile yapılacak randomize çalışmalar ile egzersiz ve beslenme programının anti-inflamatuar etkileri ile birlikte fiziksel fonksiyon üzerine etkinliği daha açık bir şekilde ortaya konulabilir.

Finansal Destek

Çalışma için herhangi bir finansal destek sağlanmamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Ahluwalia, N., Andreeva, V.A., Kesse-Guyot, E., & Hercberg, S. (2013). Dietary patterns, inflammation and the metabolic syndrome. *Diabetes & Metabolism*, 39(2), 99-110.
- Al Obaidi, S., & Mahmoud, F. (2014). Immune responses following McKenzie lumbar spine exercise in individuals with acute low back pain: A preliminary study. *Acta Medica Academica*, 43(1).

- Arranz, L.-I., Canela, M.-Á., Rafecas, M. (2010). Fibromyalgia and nutrition, what do we know? *Rheumatol. Int.* 30, 1417–1427.
- Barbaresko, J., Koch, M., Schulze, M.B., Nöthlings, U. (2013). Dietary pattern analysis and biomarkers of low-grade inflammation: A systematic literature review. *Nutr. Rev.* 71, 511–527.
- Bell, R.F. (2007). *Food and Pain: Should We Be More Interested in What Our Patients Eat?* LWW: Philadelphia, PA, USA.
- Bell, R.F., Borzan, J., Kalso, E., Simonnet, G. (2012). Food, pain, and drugs: Does it matter what pain patients eat? *Pain*, 153, 1993–1996.
- Beslenme Bilgi Sistemleri (BeBis) 6.1 paket programı. (2008). Entwickelt an der Universität Hohenheim, Stuttgart.
- Boros, S. (2013). The Role of Nutrition in The Treatment of Chronic Musculoskeletal Diseases. *Nutr. J.* 12, 146.
- Cowan, S.M, Crossley, K.M, Bennell, K.L. (2009). Altered hip and trunk muscle function in individuals with patellofemoral pain. *British journal of sports medicine*, 43(8):584-8.
- Dietrich, M., Jialal, I. The effect of weight loss on a stable biomarker of inflammation, C-reactive protein. *Nutr Rev.* 2005;63(1):22-28.
- Gibson, R.S. (2005). *Principles of nutritional assessment: Oxford university press, USA.*
- Hawker, G.A., Mian, S., Kendzerska, T., French, M. (2011) Measures of adult pain: Visual analog scale for pain (vas pain), numeric rating scale for pain (nrs pain), mcgill pain questionnaire (mpq), short-form mcgill pain questionnaire (sf-mpq), chronic pain grade scale (cpgs), short form-36 bodily pain scale (sf- 36 bps), and measure of intermittent and constant osteoarthritis pain (icoap). *Arthritis care & research*, 63 (S11), S240-S252.
- Hodges, P.W., Richardson, C.A. (1996). Inefficient muscular stabilization of the lumbar spine associated with low back pain: a motor control evaluation of transversus abdominis. *Spine*, 21(22):2640-50.
- Hodges, P., Holm, A.K, Hansson, T., Holm, S. (2006). Rapid atrophy of the lumbar multifidus follows experimental disc or nerve root injury. *Spine*, 31(25):2926-33.
- Hides, J.A., Miokovic, T., Belavý, D.L., Stanton, W.R., Richardson, C.A. (2007) Ultrasound imaging assessment of abdominal muscle function during drawing-in of the abdominal wall: an intrarater reliability study. *J Orthop Sports Phys Ther*; 37(8):480-6.
- Inani, S.B., Selkar, S.P. (2013). Effect of core stabilization exercises versus conventional exercises on pain and functional status in patients with non-specific low back pain: a randomized clinical trial. *Journal of back and musculoskeletal rehabilitation*, 26(1):37-43.
- Khan, A.N., Jacobsen, H.E., Khan, J., Filippi, C.G., Levine, M., Lehman, R.A. ve diğerleri. (2017). Inflammatory biomarkers of low back pain and disc degeneration: a review. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1410(1), 68-84.
- Kim, S.K., Jung, I., & Kim, J.H. (2008). Exercise reduces C-reactive protein and improves physical function in automotive workers with low back pain. *Journal of occupational rehabilitation*, 18(2), 218-222.
- Lahoz, C., Castillo, E., Mostaza, J.M., de Dios, O., Salinero-Fort, M.A., González-Alegre, T., García-Iglesias, F., Estirado, E., Laguna, F., Sanchez, V. (2018). Relationship of the Adherence to a Mediterranean Diet and Its Main Components with CRP Levels in the Spanish Population. *Nutrients* 10, 379.
- Lee, J.S., Kim, T. H., Kim, D. Y., Shim, J. H., & Lim, J. Y. (2015). Effects of selective exercise for the deep abdominal muscles and lumbar stabilization exercise on the thickness of the transversus abdominis and postural maintenance. *Journal of physical therapy science*, 27(2), 367-370.
- Martínez-Rodríguez, A., Leyva-Vela, B., Martínez-García, A., & Nadal-Nicolas, Y. (2018). Effects of lacto-vegetarian diet and stabilization core exercises on body composition and pain in women with fibromyalgia: randomized controlled trial. *Nutricion hospitalaria*, 392-399.

- Messier, S. P., Mihalko, S. L., Legault, C., Miller, G. D., Nicklas, B. J., DeVita, P. ve diğerleri. (2013). Effects of intensive diet and exercise on knee joint loads, inflammation, and clinical outcomes among overweight and obese adults with knee osteoarthritis: the IDEA randomized clinical trial. *Jama*, 310(12), 1263-1273.
- Molinos, M., Almeida, C.R., Caldeira, J., Cunha, C., Gonçalves, R.M., & Barbosa, M.A. (2015). Inflammation in intervertebral disc degeneration and regeneration. *Journal of the Royal Society Interface*, 12(104), 20141191.
- Merdol T. (2003). Standart Yemek Tarifeleri (3. bs.). Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.
- Neale, E.P., Batterham, M.J., & Tapsell, L.C. (2016). Consumption of a healthy dietary pattern results in significant reductions in C-reactive protein levels in adults: a meta-analysis. *Nutrition Research*, 36(5), 391-401.
- Okifuji, A., Hare, B.D. The association between chronic pain and obesity. *J Pain Res*. 2015;8:399408.
- Rakıcıoğlu, N., Acar, N., Ayaz, A., Pekcan, G. (2009). Yemek ve besin fotoğraf kataloğu-ölçü ve miktarlar. Ankara: Ata Ofset Matbaacılık.
- Roffey, D.M., Ashdown, L.C., Dornan, H.D. ve diğerleri. (2011). Pilot evaluation of a multidisciplinary, medically supervised, nonsurgical weight loss program on the severity of low back pain in obese adults. *Spine J*, 11(3):197-204.
- Shamsi, M., Sarrafzadeh, J., Jamshidi, A., Zarabi, V., & Pourahmadi, M. R. (2016). The effect of core stability and general exercise on abdominal muscle thickness in non-specific chronic low back pain using ultrasound imaging. *Physiotherapy theory and practice*, 32(4), 277-283.
- Shiri, R., Karppinen, J., Leino-Arjas, P., Solovieva, S., Viikari-Juntura, E. (2010). The association between obesity and low back pain: A meta-analysis. *Am. J. Epidemiol.* 171, 135–154.
- Steck, S., Shivappa, N., Tabung, F., Harmon, B., Wirth, M., Hurley, T., Hebert, J. (2014). The dietary inflammatory index: A new tool for assessing diet quality based on inflammatory potential. *Digest* 49, 1–10.
- Stevens, V.K., Coorevits, P.L., Bouche, K.G., Mahieu, N.N., Vanderstraeten, G.G., & Danneels, L.A. (2007). The influence of specific training on trunk muscle recruitment patterns in healthy subjects during stabilization exercises. *Manual therapy*, 12(3), 271-279.
- Suh, J.H., Kim, H., Jung, G.P., Ko, J.Y., & Ryu, J.S. (2019). The effect of lumbar stabilization and walking exercises on chronic low back pain: A randomized controlled trial. *Medicine*, 98(26).
- Suni, J., Rinne, M., Natri, A., Statistisian, M. P., Parkkari, J., & Alaranta, H. (2006). Control of the lumbar neutral zone decreases low back pain and improves self-evaluated work ability: a 12-month randomized controlled study. *Spine*, 31(18), E611-E620.
- Telle-Hansen, V.H., Christensen, J.J., Ulven, S.M., & Holven, K.B. (2017). Does dietary fat affect inflammatory markers in overweight and obese individuals? —a review of randomized controlled trials from 2010 to 2016. *Genes & nutrition*, 12(1), 26.
- Towery, P., Guffey, J.S., Doerflein, C., Stroup, K., Saucedo, S., & Taylor, J. (2018). Chronic musculoskeletal pain and function improve with a plant-based diet. *Complementary therapies in medicine*, 40, 64-69.
- World Health Organization (2003). Diet, Nutrition, and the Prevention of Chronic Diseases: Report of a Joint WHO/FAO Expert Consultation; World Health Organization: Geneva, Switzerland, Volume 916.
- Wolff, A.E., Jones, A.N., Hansen, K.E. (2008). Vitamin D and musculoskeletal health. *Nat. Rev. Rheumatol.* 4, 580.

Özgün araştırma

Ebeveynler İçin Cinsel İletişim Ölçeği: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması

İsmihan Artan ¹, Şehnaz Ceylan ², Fatma B. Kurnaz Adıbatmaz³

Gönderim Tarihi: 11 Mayıs, 2020

Kabul Tarihi: 20 Haziran, 2020

Basım Tarihi: 28 Ağustos, 2020

Öz

Amaç: Bu çalışmada ebeveynlerin cinsel eğitimde kullandıkları iletişim dilini belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntem: Araştırmada üç farklı çalışma grubundan veriler toplanmıştır. Birinci çalışma grubundan (N=100) elde edilen verilerle ölçülmesi amaçlanan yapının kuramsal temellerinin açıklanması amaçlanmış, ikinci çalışma grubundan (N=178) elde edilen verilerle ölçeğin yapısına ilişkin Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi sonuçları incelenmiş; üçüncü çalışma grubundan (N=186) elde edilen verilerle yapının doğrulanıp doğrulanmadığı Doğrulayıcı Faktör Analiziyle incelenmiştir.

Bulgular: Analiz sonuçlarına dayalı olarak 23 maddeden oluşan ölçeğin dört faktörlü bileşenli bir yapı sergilediğine karar verilmiştir. Ölçme aracının alt faktörlerinin iç tutarlılık katsayısı iki farklı örnekleme .70 ve .80 arasında değişmiştir. Faktörler arasında orta düzeyde ilişkiler olduğu belirlenmiştir.

Sonuç: Araştırmadan elde edilen sonuçlara dayalı olarak annelerin ve babaların cinsel eğitimde kullandıkları iletişim dili bakımından ebeveynler arasında fark olmadığı; yükseköğretim mezunlarının diğer öğrenim düzeyindeki ebeveynlere göre süreci yönetmede daha başarılı oldukları, yükseköğretim mezunlarının diğer öğrenim düzeyindeki ebeveynlere göre cinsel eğitimde daha kaygılı bir iletişim sergiledikleri belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Cinsel eğitim, cinsel iletişim, ölçek geliştirme.

¹İsmihan Artan. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, +90 312 305 50 00, Ankara-Türkiye. E-posta: ismihan@hacettepe.edu.tr

²Şehnaz Ceylan (Sorumlu Yazar). Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, +90 444 0 478, Karabük-Türkiye. E-posta: sehnazc@gmail.com

³Fatma B. Kurnaz Adıbatmaz. Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, +90 444 0 478, Karabük-Türkiye. E-posta: betulkurnaz@karabuk.edu.tr

Original Research

Sexual Communication Scale for Parents: Reliability and Validity Study

İsmihan Artan ¹, Şehnaz Ceylan ², Fatma B. Kurnaz Adıbatmaz³

Submission Date: 11th of May, 2020

Acceptance Date: 20th of June, 2020

Pub.Date. 28th of August, 2020

Abstract

Objectives: This study aim to developed a scale to investigate parents' sexual communication.

Materials and Methods: In this research data were collected from three different sample group. It was aimed to explain the theoretical structure with the data obtained in the first group; exploratory and confirmatory factor analysis was conducted to the data gathered from the second group (N=178); confirmatory factor analysis was examined to the data gathered from the third group (N=186).

Results: As a result of the explaratory and confirmatory factor analysis, it was decided that scale included 23 items and 4 sub-dimensions. The factors of the scale internal consistency coefficient was changed between 0,70 and 0,80. The relationship between scale factors demonstrated a meaningful and positive connection.

Conclusion: It was concluded that the scale can provide valid and reliable evidence for sexual communication; there was no differences between mothers and fathers sexual communication; parents who was higher education degree was successful in managing the process; parents who was higher education degree was more anxious communication language.

Keywords: *Sexual education, sexual communication, developing scale.*

¹**İsmihan Artan.** Hacettepe University Faculty of Health Sciences Department of Child Development, +90 312 305 50 00, Ankara-Turkey. E-mail: ismihan@hacettepe.edu.tr

²**Şehnaz Ceylan (Corresponding Author).** Karabük University, Faculty of Health Sciences Department of Child Development, +90 444 0 478, Karabük-Turkey. E-mail: sehnazc@gmail.com

³**Fatma B. Kurnaz Adıbatmaz.** Karabük University Faculty of Letters Department of Educational Sciences, +90 444 0 478, Karabük-Turkey. E-mail: betulkurnaz@karabuk.edu.tr

Giriş

İletişim, insan yaşamında temel araçlardandır. İnsan denilen varlık ancak ilişkilerle var olmaktadır (Cüceloğlu, 2005). Etkili iletişim, insan yaşamını başta bilişsel, duygusal ve davranışsal olmak üzere birçok boyutta etkilemektedir (Atan ve Buluş, 2018). Çocukluk yıllarında ebeveyn ve çocuk arasındaki iletişim oldukça önemlidir; çünkü çocuğun ailesiyle kuracağı ilişki yaşamı boyunca diğer insanlarla kuracağı ilişkiler için temel oluşturmaktadır (Çağdaş ve Arı, 1999; Yalçın, 2013). Anneyle ve babayla kurulan sağlıklı iletişim, çocuğun özgüven ve öz denetim sahibi bir birey olmasına, topluma uyum sağlamasına ve insanlarla sağlıklı iletişim kurmasına katkı sağlamaktadır. Anne ve babaların çocuklarıyla sağlıklı iletişim kurmaları için onları dinlemeleri, duygularını paylaşmaları ve olumsuz davranışlar karşısında suçlayıcı davranmamaları gerekmektedir (Çağdaş ve Arı, 1999; Köyceğiz ve Özbey, 2019).

Ebeveynlerin çocuklarıyla olan iletişimi, çocuklarının cinsel konulardaki tutumlarını şekillendirmede de önemli bir rol oynamaktadır (Diiorio, Pluhar ve Belcher 2003). Çocukların bedenlerini ve cinsiyetlerini doğru anlamaları için yetişkinler tarafından doğru bir rehberliğe ve yönlendirilmeye gereksinimleri vardır (Kristiana, Jamaris ve Sumantri, 2006). Cinsellik fiziksel, sosyal, kültürel ve psikolojik boyutlara sahiptir; insan yaşamının bir parçasıdır, bu nedenle cinsel eğitim doğumla başlar. Ebeveynler, çocukların cinsellik alanında birinci öğretmenleridir. Ebeveynler, cinsel eğitimdeki rollerinin önemini bilmelerine rağmen, cinsellik hakkında iletişim kurmaya yeterince hazır değildirler (Ganji, Emamian, Maasoumi, Keramat, ve Khoei, 2017).

Dünya Sağlık Örgütü, cinsel eğitimin çocukların sosyal, duygusal ve fiziksel sağlık konularında bilinçli, tatmin edici, sağlıklı ve başkalarının haklarına saygı duyan bireyler olmalarını amaçladığını belirtmiştir. Güvenli bir öğrenme ortamında, sağlık hizmetlerine erişimin yanında verilen cinsel eğitim, gençlerin sağlığı ve refahı üzerinde olumlu ve yaşam boyu süren bir etkiye sahiptir (World Health Organization, 2006). ABD Cinsellik Bilgi ve Eğitim Konseyi, ebeveynlerin çocukları için birincil cinsellik eğitimcisi olması ve ebeveyn-çocuk arasında cinsellik iletişiminin yaşamın erken dönemlerinde başlayıp erken yetişkinliğe kadar devam eden, çift yönlü bir süreç olmasını önerir (Holmes ve Himle, 2014).

Çocuklar, anne ve babalarını taklit ederek cinsel kimliklerini kazanmaya başlarlar. Çocuklar zamanla merakları ve taklitlerini geliştirerek kız ve erkekler arasındaki farklılığın kaynağını, dünyaya nasıl geldiklerini sormaya başlarlar. Ailelerin, çocuklarının bu soruları karşısında çekingen ve geçiştiren tavırları, çocuğun bu türde sorular sormaması gerektiğini

söylemleri çocukta “utangaçlık ve ayıp” kavramını oluşturacaktır (Tuzcuoğlu ve Tuzcuoğlu, 1996). Olakunbi ve Akintomide (2010), ebeveynlerin yaşının ebeveyn-çocuk cinsel iletişimini önemli ölçüde etkilediğini ve genç ebeveynlerin iletişimde cinsel sorularla karşılaştıklarında yaşlı ebeveynlerden daha esnek bir yaklaşımda olduklarını bulmuşlardır.

Birçok toplumda, cinsellik hakkında konuşmak bir tabu olarak görülmektedir ve bu nedenle çocuklar, ebeveynlerine cinsellik ile ilgili konularda rehberlik etmeleri için serbestçe yaklaşamazlar. Yaklaştıklarında da tatmin edici yanıtlar alamazlar (Ganji ve diğ., 2017). Bu durum onların farklı kaynaklara yönelmesine ve yanlış bilgilere ulaşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, ebeveynler cinsellik eğitimiyle ilgili aydınlatılmalıdır ve ebeveynler çocuklarına aktarmaları gereken bilgiler konusunda beceri kazanmalıdır (Opara, Eke ve Akani, 2010). Bu becerilerin geliştirilmesinde en önemli yol sağlıklı iletişim yöntemlerini kullanmaktır. Ailelere çocuklarına cinsel eğitim verirken nelere dikkat etmeleri, hangi iletişim yollarını kullanmaları vb. konularla ilgili cinsel eğitim programları hazırlama gereksinimi artmaktadır. Türkiye’de cinsel eğitimde kullanılan iletişim dilini belirlemeye yönelik bir ölçme aracı bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı anne babaların cinsel eğitimle ilgili konular söz konusu olduğunda kullandıkları iletişim dilini belirlemeye yönelik bir ölçme aracı geliştirme, bu ölçme aracının güvenilirliğini ve geçerliğini kontrol etme; ilgili değişkenlerle bu ölçme aracından elde edilen sonuçlar arasındaki ilişkileri incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranacaktır.

1. Ebeveynler İçin Cinsel İletişim Dili Ölçeği güvenilir ve geçerli sonuçlar üretmekte mi?
2. Anne babaların cinsel eğitim sırasında kullandıkları iletişim dili arasında fark var mı?
3. Ebeveynlerin öğrenim düzeyine göre cinsel eğitimde kullandıkları iletişim dili farklılık göstermekte mi?

Gereç ve Yöntem

Bu çalışmada anne babaların çocuklarına cinsel eğitimle ilgili konularda kullandıkları iletişim dilini belirlemeye yönelik bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın çalışma grubu, veri toplama aracının geliştirilmesi, verilerin toplanması ve çözümlenmesine ilişkin konularda bilgi verilmiştir.

Çalışma Grubu

Ebeveynler İçin Cinsel İletişim Dili Ölçeği'nin geçerliğini ve güvenilirliğini araştırmada üç farklı çalışma grubundan veri toplanmıştır. Çalışma grupları birbirinden bağımsızdır. Farklı örneklerde faktör analitik çözümün tekrar edilmesi sonuçların genellenebilirliğini artıracaktır (DeVellis, 2017). Çalışma gruplarına ilişkin bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Birinci Çalışma Grubu

Araştırmada ilk uygulamanın yapıldığı gruptan elde edilen veriler örtük değişkenin (cinsel eğitimde kullanılan iletişim dili) nasıl bir yapı gösterdiğini ve bu özelliğe ilişkin davranış göstergelerinin ne olduğunu anlamaya yönelik olarak kullanılmıştır. Ön uygulamada üretilen maddeler denenmiş, hangi maddelerin ölçülen özelliklerle uyumlu olduğu ve hangilerinin uyumlu olmadığı incelenmiştir. Bu aşamada elde edilen istatistikler deneme formunun geliştirilmesine yönelik olarak kullanılmıştır. Birinci çalışma grubunu 50 anne ve 50 baba olmak üzere toplam 100 kişi oluşturmuştur. Araştırmaya katılan anne ve babalardan soruları okuduklarında ne anladıklarını açıklamaları istenmiştir. Böylece maddelerin hedef grupta ne anlama geldiğine ilişkin çıkarımlarda bulunulmuştur.

Birinci çalışma grubunun özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Birinci çalışma grubuna ilişkin özelliklerin sayı ve yüzde değerleri

Değişken	Anne		Baba		Toplam		
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Yaş	20-29	12	24	21	42	33	33
	30-39	23	46	18	36	41	41
	40 ve üzeri	15	30	11	22	26	26
	Toplam	50	100	50	100	100	100
Öğrenim durumu	İlkokul mezunu	16	32	13	26	29	29
	Ortaokul mezunu	8	16	14	28	22	22
	Lise mezunu	13	26	17	34	30	30
	Yükseköğretim mezunu	13	26	6	12	19	19
	Toplam	50	100	50	100	100	100

Tablo 1 incelendiğinde, annelerin %46'sının 30-39 yaş aralığında olduğu, %32'sinin ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Babaların %41'inin 30-39 yaş aralığında olduğu, %30'unun lise mezunu olduğu görülmektedir.

İkinci Çalışma Grubu

Birinci çalışma grubundan elde edilen veriler çözümlenmiş, denemelik form yeniden gözden geçirilmiş ve ikinci bir çalışma grubuna uygulanmıştır. İlk çalışmadan sonra 31 maddelik deneme formu geliştirilmiş, uzman görüşlerine göre gözden geçirilmiş ve 213 anne

ve babaya uygulanmıştır. Uygulamadan sonra tüm maddelere aynı yanıtı veren, maddelerin büyük bir bölümünde işaretleme yapmayan ya da birbiriyle zıt anlamlar içeren maddelere aynı yanıtı veren ebeveynlere ait formlar temizlenmiş; 178 anne babaya ait veriler üzerinden analiz yapılmıştır. İkinci çalışma grubunun özellikleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Deneme formunun uygulandığı çalışma grubuna ilişkin özelliklerin sayı ve yüzde değerleri

Değişken	Anne		Baba		Toplam		
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Yaş	20-29	9	8,5	2	2,8	11	6,2
	30-39	62	58,5	43	59,7	105	59,0
	40 ve üzeri	35	33,0	27	37,5	62	34,8
	Toplam	106	100	72	100	178	100
Öğrenim durumu	İlkokul mezunu	27	8,4	6	8,4	33	18,5
	Ortaokul mezunu	10	9,4	6	8,3	16	9,0
	Lise mezunu	30	28,3	21	29,2	51	28,7
	Yükseköğretim mezunu	39	36,8	39	54,2	78	43,8
	Toplam	106	100	72	100	178	100
Çocuk sayısı	Tek çocuk	16	15,1	11	15,3	27	15,2
	İki çocuk	51	48,1	40	55,6	91	51,1
	Üç ve daha fazla çocuk sahibi	39	36,8	21	29,1	60	33,7
	Toplam	106	100	72	100	178	100

Tablo 2 incelendiğinde, 106 anne (%58,6) ve 76 babadan (%40,4) verilerin toplandığı görülmektedir. Annelerin %58,5’inin 30-39 yaş aralığında olduğu, %36,8’inin yüksek öğretim mezunu olduğu, %48,1’inin iki çocuğa sahip olduğu görülmektedir. Babaların %59,7’sinin 30-39 yaş aralığında olduğu, %54,2’sinin yükseköğretim mezunu olduğu ve %55,6’sının iki çocuğa sahip olduğu görülmektedir.

Üçüncü Çalışma Grubu

Ölçülen yapının AFA ve DFA sonuçlarının genellenebilir olması için başka bir gruptan elde edilen verilerle kontrol edilmesi önerilmektedir (Erkuş, 2016). Bu amaçla 15 yaştan daha küçük en az bir çocuğu olan 193 ebeveyne 23 maddelik nihai form uygulanmıştır. Uygulamada çok sayıda maddenin işaretlenmediği formlar analiz dışında bırakılmış ve 186 formdan elde edilen verilerle DFA yapılmıştır. Bu örneklem grubundan elde edilen veriler yapının doğrulanıp doğrulanmadığını kontrol etmek amacıyla kullanılmıştır. Tablo 3’de bu çalışma grubuna ait veriler sunulmuştur.

Tablo 3. Nihai formun uygulandığı çalışma grubuna ilişkin özelliklerin sayısı ve yüzde değerleri

Değişken	Anne		Baba		Toplam		
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Yaş	20-29	34	34,34	28	32,18	62	33,33
	30-39	43	43,43	32	36,78	75	40,32
	40 ve üzeri	22	22,22	27	31,03	49	26,34
	Toplam	99	100,00	87	100,00	186	100,00
Öğrenim durumu	İlkokul mezunu	26	26,26	16	18,39	42	22,58
	Ortaokul mezunu	18	18,18	22	25,29	40	21,51
	Lise mezunu	45	45,45	36	41,38	81	43,55
	Yükseköğretim mezunu	10	10,10	13	14,94	23	12,37
	Toplam	99	100,00	87	100,00	186	100,00

Tablo 3 incelendiğinde, 99 anne (%53,2) ve 87 babadan (%46,8) verilerin toplandığı görülmektedir. Annelerin %40,3'ünün 30-39 yaş aralığında olduğu, %43,5'inin lise mezunu olduğu görülmektedir. Babaların %59,7'sinin 30-39 yaş aralığında olduğu, %54,2'sinin yükseköğretim mezunu olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Araştırma konuyla ilgili geniş bir alan yazın taramasıyla başladı. Veri toplama aracının geliştirilmesi sürecinde davranışsal göstergelerin bulunması, ölçme tekniğine karar verilmesi, madde yazımı, maddelerin uzman görüşüne göre değerlendirilmesi, verilerin çözümlenmesinin ardından ölçme aracının yapısına ilişkin görüşlerin sunulması vb. konularda daha etkili olabileceği nedeniyle panel yöntemi seçildi. Taslak form araştırmacıların bir arada bulunduğu bir toplantıda yazıldı. Ardından çocuk gelişimi alanındaki üç uzmandan görüş alındı. Taslak form küçük bir grupta denenerek elde edilen sonuçlar faktör analitik tekniklerle incelendi. Faktör analitik tekniklere dayalı olarak sorun olan maddeler anlatım ve içerik bakımından yeniden gözden geçirildi, çalışma grubundan seçilen ebeveynlere maddeleri okuduklarında maddelerden ne anladıklarını anlatmaları istendi, ebeveyn yanıtları incelendi ve gerekli görülen değişiklikler yapıldı. Oluşturulan denemelik form psikoloji alanından iki, çocuk gelişimi alanından iki, ölçme ve değerlendirme alanından bir uzman tarafından açıklık, anlaşılabilirlik, ölçülen özelliğe uygunluk, vb. bakımlardan değerlendirildi. Uzmanlardan gelen görüşler doğrultusunda maddeler gözden geçirildi ve denemelik forma ikinci uygulamadan önceki son şekli verildi. İkinci uygulamadan elde edilen veriler üzerinde faktör analitik tekniklerle kuramsal yapının açığa çıkarılması amaçlandı. Bu analizlerden elde edilen sonuçlara dayalı olarak 31 maddelik denemelik formdan sekiz madde çıkarıldı ve 23 maddelik nihai form oluşturuldu. Dört boyutlu olarak tanımlanan 23 maddelik denemelik form üçüncü bir grupta denenerek sonuçlar kontrol edildi.

Verilerin Toplanması

Veri toplama araçlarının denemelik formlarının hazırlanmasının ardından etik kurul onayı alındı. Veriler Şubat-Mayıs 2019 tarihlerinde, 15 yaşından daha küçük en az bir çocuğu olan araştırmaya katılmaya gönüllü anne ve babalardan toplandı. Veri toplamadan önce çalışma grubunun belirlenmesinde ölçülen özellikle ilgili maksimum varyansa ulaşılması hedeflenir (Erkuş, 2016). Bu nedenle veri toplanırken aynı aileden yalnız bir ebeveyne form doldurtulmuştur. Aynı anda hem anne hem baba uygulama formlarını doldurmamıştır. Böylece örneklem grubunda farklı özelliklere sahip olan ebeveynlere ulaşılabilceği ve bu durumun varyansı büyüteceği düşünülmüştür. Ayrıca veri toplarken farklı öğrenim düzeylerinde ve farklı yaşlarda olan bireylerden veri toplanması amaçlanmıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Verilerin çözümlemesinde ilk olarak anne babalar tarafından doldurulan formlar incelenerek tüm maddelere aynı yanıtın verildiği formlar ile maddelerin büyük bir bölümü boş bırakılan formlar analiz dışında bırakıldı. Araştırmada faktör analitik teknikler kullanıldı. Faktör analizi, çok sayıda değişkenden oluşan bir veri setinde, değişkenlerin bir araya gelerek bir grupta toplanıp toplanmadığını, bu değişkenlerin birbirleriyle ilişkili olup olmadığını inceleyen bir yöntemdir (Sümbüloğlu ve Akdağ, 2009).

Verilerin normal dağılıp dağılmadığı betimleyici istatistikler kullanılarak incelendi. Verilerin temel bileşenler analizine uygun olup olmadığını belirlemede Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ile Barlet'in Sphericity testi kullanıldı. Ölçülen özelliğin nasıl bir yapı sergilediğini araştırmada Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) kullanıldı. Açıklayıcı Faktör Analizinin uygulanmasında 200 kişinin uygun olabileceği alanyazında belirtilmektedir (Comrey ve Lee, 1992). Bu görüşlere dayalı olarak örneklem büyüklüğünün yeterli olduğuna karar verildi. Temel bileşenler analizi kullanılarak gerçekleştirilen Açıklayıcı Faktör Analizinde "Varimax" dik döndürme tekniği kullanıldı.

AFA'dan elde edilen sonuçlara dayalı olarak yapının dört boyutlu çok bileşenli bir özellik taşıdığına karar verildi. Hem aynı veriler üzerinde hem de yeniden başka bir gruptan elde edilen veriler üzerinde Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulandı.

Yapının DFA ile kontrol edilmesinin ardından maddelerin alt ve üst grupta farklılık gösterip göstermediği t-Testi ile incelendi. t-Testi, iki gruptan elde edilen değerlerin birbirinden istatistiksel olarak farklı olup olmadığını incelemeye kullanılan bir istatistiktir (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2010).

Yapıyı en iyi temsil eden maddeler ve alt boyutların faktör analitik tekniklerle incelenmesinin ardından nihai form oluşturulmuş ve nihai formdan elde edilen veriler üzerinde ölçme aracının güvenilirlik (Cronbach α iç tutarlılık) katsayısı hesaplanmıştır. Cronbach α iç tutarlılık katsayısı, maddelerin birbirleriyle korelasyonunun bir ölçüsüdür (Büyüköztürk, 2011).

Anne ve babaların Cinsel İletişim Dili Ölçeği'nden aldıkları puanların istatistiksel olarak farklı olup olmadığı alt gruplarda dağılımın normal olmaması nedeniyle Mann Whitney U Testi ile incelenmiştir. Mann Whitney U Testi birbirinden bağımsız iki grubun puanları arasında fark olup olmadığını incelemeye kullanılan parametrik olmayan bir istatistiktir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010).

Ebeveynlerin öğrenim durumlarına göre Cinsel İletişim Dili Ölçeği'nden aldıkları puanların istatistiksel olarak farklı olup olmadığı alt gruplarda dağılımın normal olmaması nedeniyle Kruskal Wallis Varyans Analizi kullanılarak test edilmiştir. Kruskal Wallis Varyans Analizi birbirinden bağımsız ikiden fazla grubun puanları arasında fark olup olmadığını incelemeye kullanılan parametrik olmayan istatistiktir (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2010).

Bulgular

Araştırmaya 31 maddelik denemelik formun ön güvenilirliğinin belirlenmesiyle başlanmıştır. 31 maddelik denemelik formun iç tutarlılık katsayısı .71 olarak hesaplanmış ve sonuçların güvenilir olduğuna karar verilmiştir. Bu değer ölçme aracının nihai formunun güvenilirliğinden daha çok araştırmada toplanan verilerin ön güvenilirliğine ilişkin bilgi sağlamaktadır.

Veriler üzerinde faktör analitik teknikler kullanılmadan önce verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) ve Barlett'in Sphericity değerleriyle incelenmiştir. KMO değeri 0,71 olarak hesaplanmıştır ve Barlett'in Sphericity testinden elde edilen sonuç istatistiksel olarak manidardır ($\chi^2= 1927; 465, p<.001$). Bu sonuçlar verilerin faktör analitik çözümler için uygun olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2011).

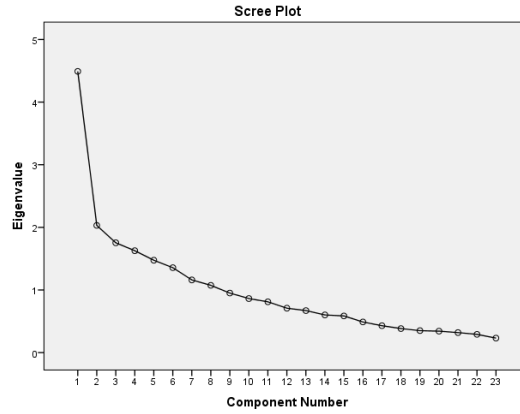
Faktör analizinde maddelerin çıkartma değerleri incelenmiştir. Maddelerin çıkartma değerleri 0,18 ile 0,66 arasında değişmektedir. Maddelerin çıkartma değerlerinin 0,10'dan küçük olması durumunda maddede önemli sorunlar olabileceği düşünülür (Büyüköztürk, 2011). Maddelerin çıkartma değerlerinin 0,10'dan küçük olmaması nedeniyle maddelerde önemli bir sorun olmadığına karar verilmiştir. Faktör yapısına karar vermeden önce faktör sayısı 3, 4, 5 ve 6 olarak seçilerek faktör analizi tekrarlanmıştır. Bu yolla yapıyı en iyi temsil eden faktör sayısının

belirlenmesi amaçlanmıştır (Erkuş, 2016). Tüm analizlerde binişik madde olup olmadığı ve bu maddelerin benzer bir yapıda olup olmadığı incelenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda yapının dört faktörlü çok bileşenli bir nitelik taşıdığına karar verilmiş ve analiz dört faktörlü olarak tekrarlanmıştır. Faktör analizi sonucunda sekiz maddenin birden fazla faktörde yüksek değer vermesi nedeniyle bu maddeler sırasıyla ölçme aracından çıkarılarak analiz tekrarlanmış ve sonuçlar her analizden sonra yeniden değerlendirilmiştir. Çıkarılan maddeler incelenmiş ve bu maddelerin cinsel eğitimde kullanılan iletişim dilini ölçmede göz ardı edilebileceği düşünülmüştür. Ölçme aracından AFA ve DFA ile yapıyı temsil eden en iyi maddelerin ne olduğu belirlenirken çıkarılması uygun görülen maddeler aşağıda verilmiştir.

- Uygun bir ortam seçerim.
- Savunucu-utandırıcı bir yaklaşımla konuşmam.
- Doğal ses tonumla konuşurum.
- Çocuğumu konuyu açtığı için azarlarım.
- Konuşmaya “nereden bulursun böyle soruları” gibi sözlerle başlarım.
- Ben giyinirken ya da soyunurken odaya girdiğine onu azarlamam.
- Soru sormadığında ya da konuşmadığında konuyu açmak için fırsat yaratırım.
- Yanıtını bilmediğim konularda bunu mutlaka öğreneceğimi ve en kısa sürede ona açıklayacağımı belirtirim.

Analiz dışında bırakılan maddeler incelendiğinde her ne kadar iletişimle ilgili olsa da yalnızca cinsel eğitime yönelik olmadığı, Türkiye’de ebeveynlerin çocuklarıyla iletişiminde herhangi bir konuda da benzer davranabileceği (Balcı ve Yılmaz, 2000; Güngör Baran, 2004); bu nedenle bu maddelerin atılmasının yapı geçerliğini bozmayacağı düşünülmüştür.

Kalan 23 maddeyle açıklayıcı faktör analizi yapılmış ve birikinti grafiği Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. 23 maddelik denemelik formun birikinti grafiği

Şekil 1 incelendiğinde ilk dört faktörden sonra eğrinin yatay bir eksende devam ettiği görülmektedir. Dördüncü ve sonraki faktörlerin varyansa katkılarının benzer olması, maddelerin ölçtükları özellikler, maddelerin kümelene biçimleri ve madde faktör yük değerleri maddelerin dört faktörlü bir yapıyı temsil ettiğini göstermektedir.

Tablo 4'te faktörlere ait öz değerler ile açıkladıkları varyanslar ve açıklanan toplam varyans verilmiştir.

Tablo 4. AFA sonuçlarına ilişkin öz değerler ve açıklanan varyans

Faktör 1	Öz değeri	4,491
	Açıkladığı varyans	19,525
	Açıklanan toplam varyans	19,525
Faktör 2	Öz değeri	2,031
	Açıkladığı varyans	8,831
	Açıklanan toplam varyans	28,356
Faktör 3	Öz değeri	1,754
	Açıkladığı varyans	7,624
	Açıklanan toplam varyans	35,981
Faktör 4	Öz değeri	1,627
	Açıkladığı varyans	7,074
	Açıklanan toplam varyans	43,055

Tablo 4'te AFA sonuçlarına göre faktörlerin öz değerleri, açıkladıkları varyans ve açıklanan toplam varyans verilmiştir. Birinci faktörün öz değeri 4,491 ve varyansa sağladığı katkı %19,525'tir. İkinci faktörün öz değeri 2,031 ve varyansa katkısı %8,831'tir. Üçüncü faktörün öz değeri 1,754 ve varyansa sağladığı katkı %7,624'tür. Dördüncü faktörün öz değeri 1,627 ve varyansa katkısı %7,074'tür. Dört faktörün varyansa sağladığı toplam katkı %43,055'tir. Çok faktörlü desenlerde açıklanan varyansın %40 ile %60 arasında olması yeterli

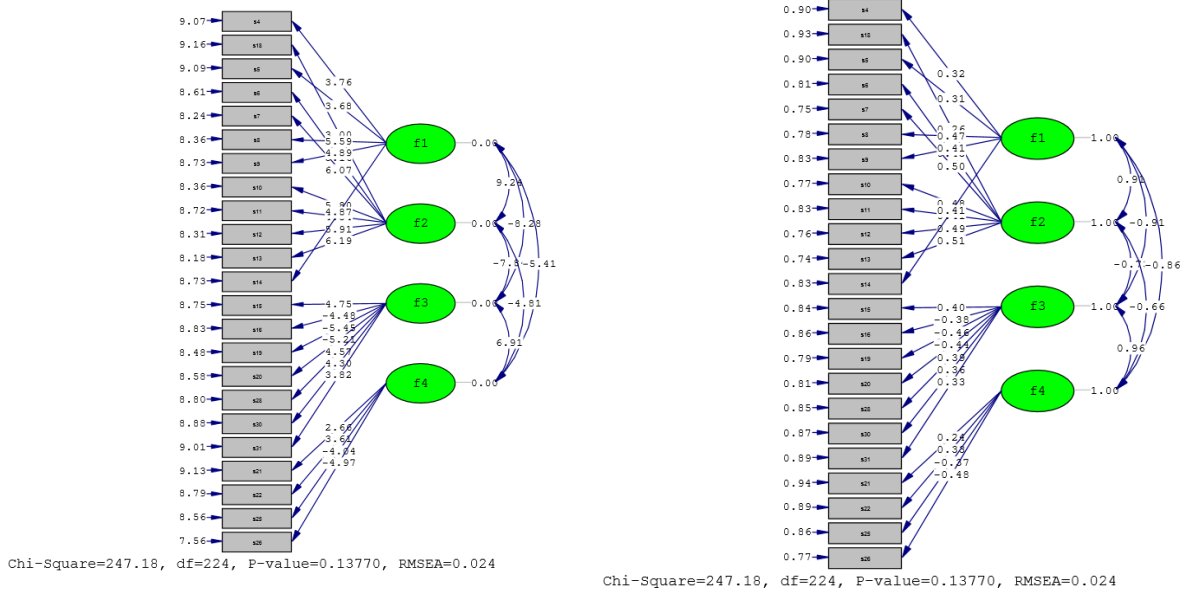
kabul edilmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010). Bu ölçüt dikkate alındığında dört faktörün açıkladığı varyans oranının yeterli olduğu söylenebilir.

Elde edilen faktör yük değerleri Tablo 4’te verilmiştir. Analiz sırasında faktör yük değeri 0,30’dan düşük olan maddelerin gösterilmemesi tercih edildiğinden Tablo 5’te yalnızca 0,30’dan büyük faktör yük değerleri verilmiştir.

Tablo 5. Döndürme sonrası faktör yük değerleri

Madde	Faktör			
	1	2	3	4
Yaşına uygun bir şekilde açıklarım.	0,672			
Bedenine başkalarının sınırsız dokunamayacağını yaşına uygun bir dille anlatırım.	0,650			
Yaşına uygun terimleri anlayabileceği bir şekilde kullanırım.	0,633			
Bedeninin ona özel olduğunu çekinmeden anlatırım.	0,554			
Konuşmaya olumlu cümlelerle başlarım (örneğin, seninle bunu konuşabiliriz).	0,535			
Yakın aile fertleri dışındaki başka kişilerle çok yakınlaşmaması gerektiğini anlatırım.	0,533			
İyi ve kötü dokunuş arasındaki farkı örneklerle anlayabileceği bir biçimde anlatırım.	0,527			
Her zamanki yüz ifademle konuşurum.		0,739		
Her zamanki konuşma hızımla açıklarım.		0,735		
Diğer durumlarda davrandığımdan farklı davranmam.		0,729		
Her zamanki rahatlığım ile konuşurum.		0,614		
Anlaşılır ve yaşına uygun bir dille konuşurum.		0,404		
Kaygılı görünmemeye çalışırım.			0,624	
Başka bir işle ilgilenmem.			0,612	
Heyecanımı kontrol etmeye çalışırım.			0,557	
Gereğinden fazla el kol hareketi yaparak vurgu yapmam.			0,541	
Göz kontağı kurarak konuşurum.			0,476	
Kaçamak yanıtlar vermem.			0,468	-0,353
Konu hakkında bilgim yoksa, araştırıp en kısa sürede açıklarım.			0,356	
Heyecanlı görünürüm.				0,635
Paniklediğim için cevaplayamam.				0,632
Yanıtını bilmediğim durumlarda konuyu değiştiririm.				0,584
Cevabımı bilsem de konuyu değiştiririm.				0,550

Açımlayıcı faktör analizinden sonra dört faktörlü çok bileşenli olduğuna karar verilen yapı hem aynı verilerde hem de 23 maddelik formun yeniden uygulanmasından elde edilen verilerde Doğrulamalı Faktör Analizi uygulanarak test edilmiştir. Şekil 2’de DFA sonuçlarından elde edilen kestirimleri ve t değerlerini içeren path diyagramları verilmiştir.

Şekil 2. Ebeveynler İçin Cinsel İletişim Ölçeği'nin DFA analizi sonucunda elde edilen t değerlerini ve standardize sonuçları gösteren path diyagramı

Şekil 2 incelendiğinde, *t* değerlerinin tüm maddeler manidar olduğu, hata varyanslarının düşük olduğu görülmektedir. DFA'da *t* değerleri 1,96'yı aşarsa .05 düzeyinde, 2,56'yı aşarsa .01 düzeyinde manidardır. *t* değerlerinin manidar olması ve maddelerin hata varyanslarının düşük olması yapının doğrulandığına ilişkin kanıtlar sunmaktadır. Ayrıca Şekil 2'de *p* değerinin manidar olmadığı da görülmektedir. *p* değerinin manidar olmaması yine yapının DFA'da doğrulandığına ilişkin kanıtlar sunar (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010). Ancak tüm bu değerlerin yanı sıra uyum indislerinin de incelenmesi gerekmektedir.

İkinci ve üçüncü çalışma grubundan elde edilen verilerin DFA sonuçlarından elde edilen uyum iyiliği indisleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. DFA sonucunda elde edilen uyum iyiliği indisleri

Ölçütler		İkinci Çalışma Grubu	Üçüncü Çalışma Grubu
χ^2	---	247,18	446,94
sd	---	224	226
χ^2/sd	≤3 ise mükemmel uyum (Kline, 2005)	1,13	1,97
RMSEA	≤0,07 ise iyi uyum (Steiger, 2007)	0,02	0,06
SRMR	≤0,08 ise iyi uyum (Brown, 2006)	0,06	0,07
NNFI	≥0,95 ise mükemmel uyum (Sümer, 2000)	1,00	0,85
CFI	≥0,90 ise iyi uyum (Tabachnick ve Fidell, 2001)	1,00	0,89

Tablo 6 incelendiğinde, elde edilen verilerin uyum iyiliği indislerinin iyi uyum verdiği görülmektedir. Bu bulgular cinsel eğitimde kullanılan iletişim diliyle ilgili olan kuramsal yapının faktör analitik tekniklerle doğrulandığını göstermektedir.

DFA sonucunda 23 maddelik dört faktörlü yapının iç tutarlılık katsayıları incelenmiş ve sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Ebeveynler İçin Cinsel İletişim Ölçeği alt boyutlarına ve toplamına ilişkin iç tutarlılık katsayıları

Ölçek/Alt Boyut	İkinci uygulama	Üçüncü uygulama
İçerik	0,70	0,73
Beden dili	0,72	0,71
Süreci yönetme	0,71	0,70
Kaygı	0,70	0,70
Toplam puan	0,78	0,80

İkinci uygulamada elde edilen güvenilirlik katsayıları 0,70 ile 0,73 arasında değişmiştir. Üçüncü uygulamadan elde edilen güvenilirlik katsayıları 0,70 ile 0,80 arasında değişmiştir. Elde edilen sonuçlar ölçme aracının güvenilir veriler üretebildiğini göstermektedir.

Faktörler arasındaki ilişkiler Spearman’ın Sıralar Arası Farkı Korelasyonu ile incelenmiş ve sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Faktörler arası ilişkiler

		İçerik	Beden dili	Süreci Yönetme	Kaygı
İçerik	r	1,00	.337*	.452*	-.241*
	p	-	.000	.000	.001
	N	178	178	178	178
Beden dili	r	.337*	1,00	.443*	-.252*
	p	.000	-	.000	.001
	N	178	178	178	178
Süreci Yönetme	r	.452*	.443*	1,00	-.308*
	p	.000	.000	-	.000
	N	178	178	178	178
Kaygı	r	-.241*	-.252*	-.308*	1,00
	p	.001	.001	.000	-
	N	178	178	178	178

*p<.01

Tablo 8 incelendiğinde, tüm faktörlerin birbirleriyle orta düzeyde ilişkili olduğu ve .01 düzeyinde manidar olduğu görülmektedir. Faktörler arasındaki ilişkilerin manidar olması alt boyutların benzer bir yapıyı ölçtüğünü göstermektedir.

Madde toplam korelasyonları bir ölçme aracında maddelerin iç tutarlılığa olan katkısını gösterir. Bu nedenle elde edilen veriler üzerinde madde toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Maddelere ait betimsel analizler ve madde toplam korelasyonları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 9. Maddelere ait sayı, ortalama ve standart sapma değerleri ile madde toplam korelasyonlarına ilişkin değerler

Faktör	Madde	Sayı	\bar{X}	Standart sapma	Düzeltilmiş Madde toplam korelasyonu
İçerik	M1	213	3,76	0,521	0,773
	M2	213	3,84	0,399	0,776
	M3	213	3,74	0,567	0,779
	M4	213	3,75	0,543	0,776
	M5	213	3,72	0,608	0,767
	M6	213	3,82	0,534	0,781
	M7	213	3,58	0,634	0,780
Beden dili	M8	213	3,50	0,648	0,769
	M9	213	3,15	0,924	0,783
	M10	213	3,45	0,735	0,767
	M11	213	3,50	0,656	0,770
	M12	213	3,81	0,506	0,779
Süreci Yönetme	M13	213	3,49	0,755	0,773
	M14	213	3,67	0,666	0,771
	M15	213	3,32	0,871	0,780
	M16	213	3,43	0,753	0,774
	M17	213	3,70	0,600	0,771
	M18	213	3,53	0,736	0,770
	M19	213	3,56	0,783	0,781
Kaygı	M20	213	3,16	0,949	0,774
	M21	213	3,14	1,040	0,779
	M22	213	2,58	1,080	0,786
	M23	213	3,09	1,030	0,773

Tablo 9 incelendiğinde ölçekte yer alan tüm maddelerin madde-toplam puan korelasyonlarının 0,76 ile 0,78 arasında değiştiği görülmektedir. Bu sonuçlar ölçekte yer alan maddelerin ölçülen özelliği temsil edebilmeleri bakımından yeterli olduğunu ve tüm maddelerin aynı özelliği ölçebildiğini düşündürmektedir. Deneme uygulamalarında toplam puanı yüksek olan %27’lik grup ile toplam puanı düşük olan %27’lik grubun madde, faktör ve toplam puanları arasındaki farklar maddelerin ve ölçme aracının ayırıcılığına ilişkin kanıtlar sunar (Büyüköztürk, 2011).

Ebeveynler İçin Cinsel İletişim Ölçeğinin tümünden yüksek puan alan %27’lik grup ile düşük puan alan %27’lik grubun madde, faktör ve test puanları arasındaki farklar *t*-Testi ile incelenmiştir. Tablo 10’da ilgili bulgular verilmiştir.

Tablo 10. Alt (%27) ve üst (%27) grubun puanlarının madde, faktör ve toplam puanlara göre *t*-Testi sonuçları

Madde	Grup	\bar{X}	S_x	<i>t</i>	<i>p</i>	Madde/ Faktör	Grup	\bar{X}	S_x	<i>t</i>	<i>p</i>
M1	Alt	3,41	0,76	5,5	.000	M15	Alt	2,91	0,87	5,4	.000
	Üst	3,98	0,13				Üst	3,71	0,69		
M2	Alt	3,6	0,55	5,6	.000	M16	Alt	3,09	0,83	7,3	.000
	Üst	4,0	0,00				Üst	3,93	0,25		
M3	Alt	3,47	0,75	5,1	.000	M17	Alt	3,20	0,76	7,7	.000
	Üst	3,98	0,13				Üst	3,98	0,13		
M4	Alt	3,41	0,69	6,1	.000	M18	Alt	3,05	0,81	8,9	.000
	Üst	3,98	0,13				Üst	4,00	0,00		
M5	Alt	3,14	0,86	7,3	.000	M19	Alt	3,22	0,78	5,9	.000
	Üst	3,98	0,13				Üst	3,91	0,42		
M6	Alt	3,61	0,71	3,9	.000	M20	Alt	2,64	0,94	7,7	.000
	Üst	3,98	0,13				Üst	3,76	0,59		
M7	Alt	3,25	0,70	5,5	.000	M21	Alt	2,72	1,01	6,8	.000
	Üst	3,83	0,36				Üst	3,79	0,63		
M8	Alt	3,06	0,73	7,7	.000	M22	Alt	2,27	0,94	5,1	.000
	Üst	3,88	0,32				Üst	3,20	1,01		
M9	Alt	2,78	0,85	5,4	.000	M23	Alt	2,54	0,97	8,0	.000
	Üst	3,57	0,72				Üst	3,74	0,60		
M10	Alt	2,94	0,85	7,5	.000	İçerik	Alt	23,9	2,64	10,9	.000
	Üst	3,89	0,44				Üst	27,7	0,50		
M11	Alt	3,06	0,76	7,3	.000	Beden Dili	Alt	15,5	2,4	10,1	.000
	Üst	3,86	0,34				Üst	19,2	19,2		
M12	Alt	3,66	0,54	4,4	.000	Süreci yönetme	Alt	21,7	2,80	14,2	.000
	Üst	3,98	0,13				Üst	27,3	1,09		
M13	Alt	3,04	0,78	6,1	.000	Kaygı	Alt	10,1	2,75	10,6	.000
	Üst	3,81	0,54				Üst	14,5	1,48		
M14	Alt	3,24	0,87	6,5	.000	Toplam	Alt	71,3	4,06	28,6	.000
	Üst	4,00	0,00				Üst	88,8	2,29		

\bar{X} : Aritmetik ortalama, S_x : Standart sapma

Maddelere, faktörlere ve toplam puana ait *t*-değerleri incelendiğinde tüm analizlerde tüm maddelerin alt ve üst grupta manidar düzeyde farklılaştığı görülmektedir ($p < .01$). Alt ve üst grubun puanları arasındaki farkların manidar düzeyde değişmesi maddelerin ve faktörlerin ayıricılığına ilişkin bilgi verir (Baykul, 2015). Buna göre maddelerin, faktörlerin ve ölçme aracının tamamının ölçülen özelliğe sahip olanla olmayanı ayırmada yeterli olduğu söylenebilir.

Araştırmada yukarıda verilen bulguların yanı sıra anne babaların cinsiyetlerine göre (Tablo 11) göre ya da ebeveynlerin öğrenim durumlarına göre (Tablo 12) cinsel eğitime yönelik iletişim dilinde farklı puanlar alıp almadıkları incelenmiştir.

Tablo 11. Anne babaların cinsel eğitimle ilgili konularda kullandıkları cinsel iletişimleri arasındaki farka ilişkin U-Testi sonuçları

Değişken	Grup	N	\bar{X}	S _x	Sıra ortalaması	U	p
İçerik	Anne	106	26,37	2,26	90,59	3,700	.717
	Baba	72	26,38	2,18	87,90		
Beden dili	Anne	106	17,45	2,51	89,35	3,832	.962
	Baba	72	17,50	2,33	89,72		
Süreci yönetme	Anne	106	24,98	2,73	88,89	4,177	.277
	Baba	72	25,38	2,61	94,54		
Kaygı	Anne	106	8,01	2,65	94,80	3,254	.093
	Baba	72	7,33	2,67	81,70		

Tablo 11 incelendiğinde, anne babaların cinsel eğitimle ilgili konularda kullandıkları iletişim dilinden aldıkları puan ortalamaları arasında manidar bir fark olmadığı, sonuçların istatistiksel olarak benzer olduğu görülmektedir.

Tablo 12. Ebeveynlerin öğrenim durumuna göre cinsel iletişimleri arasındaki farka ilişkin Kruskal Wallis Varyans Analizi sonuçları

Değişken	Grup	N	\bar{X}	S _x	sd	χ^2	p	Fark grupları
İçerik	İlk ve orta okul	49	26,0	2,4	2	1,229	.541	---
	Lise	51	26,4	2,1				
	Yüksek öğretim	78	26,5	2,1				
Beden dili	İlk ve orta okul	49	17,2	2,6	2	3,771	.152	---
	Lise	51	17,1	2,1				
	Yüksek öğretim	78	17,7	2,4				
Süreci Yönetme	İlk ve orta okul	49	24,3	2,8	2	18,820	.000*	Yükseköğretim- ile ilk ve ortaokul
	Lise	51	24,4	2,6				Yüksek öğretim ile lise
	Yüksek öğretim	78	26,1	2,3				
Kaygı	İlk ve orta okul	49	8,7	2,7	2	9,258	.010*	Yüksek öğretim ile ilk ve ortaokul
	Lise	51	7,6	2,6				Lise ile ilk ve orta okul
	Yüksek öğretim	78	7,1	2,4				

p<.05

Tablo 12'deki sonuçlar incelendiğinde İçerik ve Beden Dili faktör puanlarında öğrenim düzeyine göre manidar düzeyde bir fark ortaya çıkmamıştır (p>.05). Süreci Yönetme ve Kaygı faktörlerinde öğrenim düzeyine göre manidar düzeyde bir fark olduğu görülmektedir (p<.05).

Süreci Yönetme ve Kaygı faktörlerinde hangi gruplar arasında fark olduğunu belirlemek amacıyla gruplar arasında ikili karşılaştırma yoluyla Mann Whitney U Testi yapılmıştır. Bu analizler sonucunda, Süreci Yönetme faktöründe yükseköğretim mezunlarının puanları, diğer öğrenim düzeyleri arasında manidar düzeyde bir fark olduğu belirlenmiştir. Süreci Yönetme faktöründeki ortalama puanlar incelendiğinde yükseköğretim mezunlarının puan ortalamalarının (\bar{X} =26,1), ilk ve ortaokul mezunlarının puan ortalamalarından (\bar{X} =24,3) ve lise mezunlarının puan ortalamalarından (\bar{X} =24,4) yüksek olduğu görülmektedir.

Kaygı faktöründe ise ilk ve orta okul mezunlarının puanları, lise ve yükseköğretim mezunlarının puanlarından manidar düzeyde farklılaşmıştır. Bu faktördeki ortalama puanlar karşılaştırıldığında, ilk ve ortaokul mezunlarının puan ortalamalarının ($\bar{X}=8,7$) lise mezunları puan ortalamalarından ($\bar{X}=7,6$) ve yükseköğretim mezunlarının puan ortalamalarından ($\bar{X}=7,1$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum öğrenim düzeyi arttıkça cinsel eğitimde kaygılı görünme durumunun arttığını göstermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Cinsel eğitim, birçok toplumda hala tabu olarak kabul edilmektedir. Birçok ülkede çocuklara cinsel eğitim verilmediği, çünkü yetişkinlerin çocukların masumiyetini korumak ve "ahlaki panik" ten kaçınmak için bu konudan kaçındıkları düşünülmektedir. Cinsel eğitime yönelik olumsuz tutumların kültürün bir parçası olması, ülkelerdeki uygulamaları da etkilediğinden, bu konuda yetişkinler ve çocuklar arasındaki etkileşimin zorlaşmasına neden olmaktadır (Oktavianingsih ve Ayriza, 2018).

Ebeveynler, çocuklarının cinsel gelişimlerini desteklemeye istekli olmalarına rağmen genellikle bilgi, motivasyon ve onları en iyi sonuçları elde etmelerine yardımcı olabilecek stratejilere ihtiyaç duymaktadır (Pop ve Rusu, 2015). İran'da yapılan bir araştırmada, ebeveynlerin çoğunluğunun cinsellikle ilgili konularda iyi eğitilmedikleri ve okulda cinsel sağlık eğitiminin olmadığı; bu nedenle ebeveynlerin çocuklarla cinsel gelişimi konusunda sohbet etmelerinin çok zor ve korkutucu olarak görüldüğü vurgulanmıştır (Ganji, ve diğ., 2017). Opara, Eke ve Akani (2010) yaptıkları araştırma sonucunda, ebeveynlerin % 65,2'sinin cinsel konuları çocuklarıyla tartıştıklarını saptamışlardır. Sezgin ve Akyüz (2018), çocukların cinsel eğitimine yönelik ebeveynlerin bakış açılarını inceledikleri araştırma sonucunda, ebeveynlerin %83'ünün "uygun bir şekilde açıklama yaparım", %6'sının "kızarıyorum, bir daha bu konu hakkında konuşmamasını söylerim", %11'inin "cevap vermem konuyu geçiştirmeye çalışırım" şeklinde cevap verdiği görülmüştür. İşler ve Gürşimşek (2018), yaptıkları çalışmada ebeveynlerin cinsel konularda çocuklarıyla konuşma yapmadıklarına dikkat çekmektedir. Çocuklarıyla cinsel konularda konuşma yaptığını belirten ebeveynlerin ise, daha çok cinsiyetler arasındaki bedensel farklılıklar konusunu konuştukları, hamilelik ve doğum, cinsel istismar konularının belirli ölçüde bunu izlediği belirtilmiştir. Ebeveynlerden bazıları çocuklarıyla cinsel konularda konuşurken kendilerini huzursuz ve yetersiz hissettiklerine yönelik vurgu yapmışlardır. Ebeveynlerin cinsel eğitimle ilgili çocuklarının yaş ve gelişim özelliklerini

dikkate alarak nasıl bir konuşma yapacaklarını bilmedikleri, endişe duydukları belirtilmiştir. Ebeveynlerin cinsel eğitimle ilgili konularda yaşadıkları endişe çocuklarıyla iletişimlerini etkilemektedir. Ebeveynlerin cinsel eğitim almaları çocuklarıyla cinsel iletişimlerini arttırmada etkili olabilir.

Bu araştırmada anne ve babalar arasında cinsel eğitimle ilgili konularda kullandıkları iletişim dili bakımından fark çıkmamıştır. Tuğut ve Gölbaşı (2019), okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin cinsel eğitim tutumlarının belirlenmesiyle ilgili yaptıkları araştırma sonucunda, anne ve babaların çocuk cinsel eğitimine yönelik tutumlarının genellikle benzer olduğunu bulmuşlardır. Bu bulgu araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Bu araştırmanın tersine İşler ve Gürşimşek, (2018), cinsellikle ilgili konularda annelerin %51'inin, babaların %29'unun çocuklarıyla konuştuklarını belirtmektedir.

Bu araştırmada, öğrenim düzeyi arttıkça cinsel eğitimde kullanılan iletişim dili bakımından kaygının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Opara, Eke and Akani (2010), annelerin çocuklarına yönelik cinsel eğitim algısını inceledikleri araştırma sonucunda, yükseköğretim mezunu kadınların yaklaşık % 68'i cinsel eğitim hakkında iyi bilgiye sahip olduğunu belirtmişler ve öğrenim düzeyinin düştükçe bu oranın azaldığını vurgulamışlardır. Eğitim düzeyi arttıkça ailelerin cinsel eğitim konusunda bilgi düzeyleri de artmasına ve bunun bir sonucu olarak cinsel eğitim konusunda daha çok kaygı duymalarına neden olmuş olabilir.

Bu araştırmada Ebeveynler İçin Cinsel İletişim Ölçeği hazırlanarak geçerliğine ve güvenilirliğine ilişkin kanıtlar sunulmuştur. Ölçme aracı üç farklı örneklem grupta denenerek nihai form oluşturulmuştur. Nihai form, dört boyutlu 23 maddeden oluşmaktadır. Aşağıda ölçeğin nihai formuna ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 13. Ebeveynler İçin Cinsel İletişim Ölçeğinin faktörleri ve bu faktörlere ilişkin açıklamalar

Alt Boyut	Maddeler	Puan aralığı	Açıklama
İçerik	1-7. maddeler	1-28	Ters puanlanan madde bulunmamaktadır.
Beden Dili	8.- 12. maddeler	1-20	Ters puanlanan madde bulunmamaktadır.
Süreci Yönetme	13- 19. maddeler	1-28	Ters puanlanan madde bulunmamaktadır.
Kaygı	20 – 23. maddeler	1-16	Tüm maddeler ters puanlanmaktadır.

Dört faktörlü 23 maddelik nihai formdan elde edilen her alt boyutundan elde edilen yüksek puanlar o özelliğe ilişkin iletişim dilinin uygun olduğunu göstermektedir.

Cinsel eğitimde kullanılan iletişim dili tüm toplumlarda tabulardan sıyrılarak sağlıklı yeni nesiller yetiştirmek açısından önemlidir. Ailelerin özellikle cinsel eğitim sırasında doğru bir dil kullanması çocukların sağlıklı bir kişilik yapısı geliştirmelerinde temel oluşturacaktır.

Bu nedenle bu çalışmada geliştirilen ölçme aracı; cinsel eğitim sırasında içerik, beden dili, kaygı ve süreci yönetme açılarından ailelerin beklendiği biçimde bir iletişim dili kullanıp kullanmadıklarını belirlemede yol gösterici olabilir. Türkiye’de bu konuda geliştirilmiş bir ölçme aracı bulunmamaktadır. Bu nedenle geliştirilecek başka ölçme araçlarına ve eğitim programlarına temel oluşturabileceği de dūřünölmektedir.

Kaynakça

- Atan, A., ve Buluş, M. (2018). Aile İletişim Becerileri Psikoeğitim Programı'nın 5-6 yaş çocukların sosyal duygusal uyumuna etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44(44), 213-230.
- Balcı, S., & Yılmaz, M. (2016). Çocukları anaokuluna devam eden annelere verilen iletişim becerileri eğitiminin ailenin işlevlerine etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(14), 17-24.
- Baykul, Y. (2015). Eğitimde ve psikolojide ölçme: Klasik test teorisi ve uygulaması. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Brown, T. A. (2006). Confirmatory factor analyses for applied research. (First Edition). NY: Guilford Publications, Inc.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. (13. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2010). Sosyal bilimler için istatistik. (Altıncı Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cüceloğlu, D. (2005). Yeniden insan insana. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Comrey, A. L., & Lee, H. B. (1992). A first course factor analyses. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum, Inc.
- Çağdaş, A., ve Arı, R. (1999). Anne-Çocuk İletişim Dili Eğitimi'nin 4-5 yaş çocuklarının sosyal gelişimine olan etkiler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (5), 391-407.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları. (Birinci Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- DeVellis, R. F. (2017). Ölçek Geliştirme Kuram ve Uygulamalar, 3. Basımdan Çeviri, Çev. Ed. Tarık Totan, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Diiorio, C., Pluhar, E., & Belcher, L. (2003). Parent-child communication about sexuality: A review of the literature from 1980-2002. *Journal of HIV/AIDS Prevention & Education for Adolescents & Children*, 5(3-4), 7-32.
- Erkuş, A. (2016). Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme I: Temel kavramlar ve İşlemler. (Üçüncü Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ganji, J., Emamian, M. H., Maasoumi, R., Keramat, A., & Khoei, E. M. (2017). The existing approaches to sexuality education targeting children: a review article. *Iranian Journal of Public Health*, 46(7), 890.
- Güngör Baran, A. (2004). Türkiye'de aile içi iletişim ve ilişkiler üzerine bir model denemesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 1, 31-42.
- Holmes, L. G., & Himle, M. B. (2014). Brief report: Parent-child sexuality communication and autism spectrum disorders. *Journal of Autism And Developmental Disorders*, 44(11), 2964-2970.
- İşler, S. ve Gürşimşek, A. I. (2018). 3-6 yaş çocuklarının cinsel eğitiminin gerekliliği ile ilgili ebeveyn görüşlerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(3), 845-867.
- Kristiana, S., Jamaris, M., & Sumantri, M. S. (2006). Utilization of demonstration methods as sex education in early childhood. *International Journal of Multidisciplinary and Current Research*, 6, 811-814.
- Kline, R. B. (2005). Principles and practice of structural equation modeling. (Second Edition). NY: Guilford Publications, Inc.
- Köyceğiz, M. ve Özbey, S. (2019). Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin iletişim becerileri ile çocuklarının sosyal becerileri ve problem davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(3), 1707-1734.
- Oktavianingsih, E., & Ayriza, Y. (2018). Teachers' knowledge and belief for educating sexuality for kindergarten students. *International Journal of Pedagogy and Teacher Education*, 2(2), 307-318.
- Opara, P. I., Eke, G. K., & Akani, N. A. (2010). Mothers perception of sexuality education for children. *Nigeriab Journal of Medicine*, 19(2), 168-72.
- Olakunbi, O. O., & Akintomide, A. G. (2010). Who breaks the ice in parent-child sexual communication counselling implications for adolescent health and development. *International Journal for Cross-Disciplinary Subjects in Education*, 1(2), 88-92.

- Pop, M. V., & Rusu, A. S. (2015). The Role of parents in shaping and improving the sexual health of children—lines of developing parental sexuality education programmes. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 209, 395-401.
- Sezgin, E., ve Akyüz, E. Y. (2018). Çocukların cinsel eğitime yönelik ebeveynlerin bakış açılarının incelenmesi. *ICONASH 2018 İstanbul: The Book of Proceedings & Abstracts*.
- Steiger, J. H. (2007). Understanding the limitations of global fit assessment in Structural Equation Modeling. *Personality and Individual Differences*, 42, 893-898.
- Sümbüloğlu, K. & Akdağ, B. (2009). İleri biyoistatistiksel yöntemler. (Birinci Baskı). Ankara: Hatipoğlu Yayınları.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2001). Using multivariate statistics. (Fourth Edition). MA: Allyn&Bacon, Inc.
- Tuzcuoğlu, N. ve Tuzcuoğlu, S. (1996). Çocuğun cinsel eğitiminde ailelerin karşılaştıkları güçlükler. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(8), 251-262.
- Tuğut, N. ve Gölbaşı, Z. (2019). Okul öncesi dönem çocuğu olan (3-6 yaş) ebeveynlerin cinsel eğitim tutumlarının belirlenmesi. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 13(3), 287-294.
- World Health Organization. (2006). The world health report 2006: working together for health.
- Yalçın, H. (2013). Anne-çocuk iletişimi eğitiminin etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013(28), 179-194.

Ek 1. Ebeveynler İçin Cinsel İletişim Ölçeği

Sevgili Anne ve baba,

Dört yaşındaki çocuğumuz bize nasıl doğduğunu sorabilir. Altı yaşına geldiğinde kadınların ve erkeklerin bedensel farklılıkları hakkında konuşmak isteyebilir. Ergenlik döneminde nasıl gebe kalındığını ya da kadınların âdet kanamalarını sorabilir. Çocuğunuzun bu gibi sorularını düşünerek aşağıdaki maddeleri okuyun ve sizin için uygun olan seçeneği işaretleyin. Lütfen içtenlikle yanıtlayın.

Teşekkürler.

		Bana hiç uygun değil	Bana uygun değil	Bana kısmen uygun	Bana tümüyle uygun
1	Yaşına uygun bir şekilde açıklarım.	①	②	③	④
2	Bedenine başkalarının sınırsız dokunamayacağını yaşına uygun bir dille anlatırım.	①	②	③	④
3	Yaşına uygun terimleri anlayabileceği bir şekilde kullanırım.	①	②	③	④
4	Bedeninin ona özel olduğunu çekinmeden anlatırım.	①	②	③	④
5	Konuşmaya olumlu cümlelerle başlarım (örneğin, seninle bunu konuşabiliriz).	①	②	③	④
6	Yakın aile fertleri dışındaki başka kişilerle çok yakınlaşmaması gerektiğini anlatırım.	①	②	③	④
7	İyi ve kötü dokunuş arasındaki farkı örneklerle anlayabileceği bir biçimde anlatırım.	①	②	③	④
8	Her zamanki yüz ifademle konuşurum.	①	②	③	④
9	Her zamanki konuşma hızımla açıklarım.	①	②	③	④
10	Diğer durumlarda davrandığımdan farklı davranmam.	①	②	③	④
11	Her zamanki rahatlığım ile konuşurum.	①	②	③	④
12	Anlaşılır ve yaşına uygun bir dille konuşurum.	①	②	③	④
13	Kaygılı görünmemeye çalışırım.	①	②	③	④
14	Başka bir işle ilgilenmem.	①	②	③	④
15	Heyecanımı kontrol etmeye çalışırım.	①	②	③	④
16	Gereğinden fazla el kol hareketi yaparak vurgu yapmam.	①	②	③	④
17	Göz kontağı kurarak konuşurum.	①	②	③	④
18	Kaçamak yanıtlar vermem.	①	②	③	④
19	Konu hakkında bilgim yoksa, araştırıp en kısa sürede açıklarım.	①	②	③	④
20	Heyecanlı görünürüm.	①	②	③	④
21	Paniklediğim için cevaplayamam.	①	②	③	④
22	Yanıtını bilmediğim durumlarda konuyu değiştiririm.	①	②	③	④
23	Cevabını bilsem de konuyu değiştiririm.	①	②	③	④

Özgün araştırma

Öğretmen Adaylarının Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimine Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi (Ağrı İli Örneği)

Samet ATA¹, Çağla DURAN², Emine Nilgün METİN³

Gönderim tarihi: 21 Mayıs, 2019 Kabul tarihi: 08 Nisan, 2020 Basım Tarihi: 28 Ağustos, 2020

Özet

Amaç: Bu araştırma son sınıf öğretmen adaylarının üstün yeteneklilerin eğitimine yönelik tutumlarının incelenmesi amacıyla yapılmış nicel bir çalışmadır.

Gereç ve Yöntem: Araştırma grubunun örneklemini, 2018-2019 güz öğretim yarıyılında Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde eğitim gören Okul Öncesi Eğitimi, PDR ve Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı 4. sınıf 211 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Bu çalışmada tarama modelinin bir türü olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, öğretmen adaylarının demografik özelliklerinin yer aldığı Kişisel Bilgi Formu ve Tortop (2014) tarafından uyarlanması yapılmış olan Üstün Yeteneklilik ve Üstün Yetenekli Eğitime İlişkin Tutum Ölçeği kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırmanın sonuçlarına göre üstün yeteneklilerin eğitimine ilişkin tutumları en olumlu katılımcılar PDR Anabilim Dalındaki öğretmen adaylarıdır. Okul Öncesi Eğitimi ve Sınıf Eğitimi Anabilim Dallarına devam eden öğretmen adaylarının da tutumları olumlu düzeyde olduğu görülmüştür. Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçlarına göre ise üstün yeteneklilerin ihtiyaçları ve destek boyutunda Okul Öncesi Eğitimi ile PDR Anabilim Dalları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Sonuç ve öneriler: PDR, Okul Öncesi Eğitimi ve Sınıf Eğitimi Anabilim Dallarına devam eden öğretmen adaylarının üstün yeteneklilerin eğitimine ilişkin tutumları olumlu düzeyde olmakla birlikte olumluluk düzeyi yüksek değildir. Çalışma hayatına girdiklerinde üstün yetenekli çocukların eğitiminden de sorumlu olacak öğretmen adaylarının bu çocukların eğitimi konusundaki donanımlarının artırılması gerekmektedir. Bunun için ders programına üstün yetenekli çocuklarla ilgili bir ders konulması, ayrıca görevde olan öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarıyla donanımlarının artırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: üstün yetenekli çocukların eğitimleri, öğretmen tutumları, üstün yetenek

¹Samet ATA (Sorumlu Yazar). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum Yolu 4.km Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi B-46, Ağrı, Tel No: 05423231242. E-posta: atasamett@gmail.com

²Çağla DURAN. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Bölümü, Tel: 02124227000. E-posta: durancağla@yahoo.com.tr

³Emine Nilgün METİN. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Tel: 03123051526. E-posta: enmetin@gmail.com

Original research

Determination of Teachers' Attitudes Towards the Education of Gifted Children (Ağrı Province Case)

Samet ATA¹ , Çağla DURAN² , Emine Nilgün METİN³

Submission Date: 21st of May, 2019 **Acceptance Date:** 8th of April, 2020 **Pub. Date:** 28th of August, 2020

Abstract

Objectives: This study was conducted to examine the attitudes of senior teacher candidates towards the education of gifted students.

Material and Methods: The sample of the research group constitutes the 4th grade 211 teacher candidate for preschool education, psychological counseling and guidance education and classroom education, which was educated at Ağrı İbrahim Çeçen University in the fall academic semester of 2018-2019. In this research, relational screening model which is a type of screening model is used. As a data collection tool, the personal data form with demographic characteristics of teacher candidates and Attitude Scale towards Gifted Education (ASGE) which adapted by Tortop (2014) were used.

Results: According to the results of the study, the most sensitive part of the education of the gifted students is the teacher candidates in the psychological counseling and guidance education department. The responsiveness of teacher candidates who continue their preschool education and classroom education departments is positive. According to the One-Way Variance (ANOVA) test results, there was a significant difference between preschool education and psychological counseling and guidance education departments in the needs and support dimension of gifted individuals.

Conclusion: The attitudes of pre-service teachers attending the Psychological and Guidance Counseling, Pre-School Education and Class Education Departments have a positive attitude towards the education of gifted students but the positive level is not high. When they enter working life, teacher candidates, who will be responsible for the education of gifted children, need to increase their equipment training. For this purpose, it is recommended to add a course about gifted children to the curriculum, and to increase their in-service training programs and equipment.

Keywords: education of gifted children, teacher attitudes, gifted children

¹**Samet ATA (Sorumlu Yazar).** Agri Ibrahim Cecen University, Department of Preschool Education, Erzurum Yolu 4.km Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi B-46, Agri/TURKEY, Tel No: +905423231242. E-mail: atasamett@gmail.com

²**Çağla DURAN.** İstanbul Gelişim University, School of Health Sciences, Department of Child Development, Tel: +902124227000. E-mail: durancagla@yahoo.com.tr

³**Emine Nilgün METİN.** Hacettepe University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development, Tel: +903123051526. E-mail: enmetin@gmail.com

Giriş

Üstün zeka ve üstün yetenek kavramlarının tanımları, zaman içerisinde toplumların üstün yeteneği algılayışına göre değişiklik göstermektedir. Renzulli (1986) üstün yetenekli bireyin, birbiriyle etkileşen genel ve özel yetenek düzeyi, yaratıcılık ve motivasyon kümeleri olmak üzere üç özellik kümesine sahip olduğunu vurgulamıştır. Renzulli bu üç özellik kümesinin tamamında akranlarının %85'inden, en az birinde de %98'inden daha fazla başarılı bireyleri üstün yetenekli birey olarak kabul etmiştir. Ülkemizde üstün yetenekli bireylerin tanımını MEB (2009); “zekâ, spor, sanat, yaratıcılık, liderlik kapasitesinde veya bazı özel akademik becerilerde yaşitlarına göre daha yüksek seviyede performans sergileyen birey” şeklinde yapmaktadır. Saranlı ve Metin (2012) ise üstün yeteneklilerin tanımını akranları ile karşılaştırıldığı zaman çeşitli yönlerden üstün özellikler gösteren çocuklar olarak yapmıştır. Saranlı ve Metin (2012)'ya göre bu çocuklar yaşitlarına göre tüm beceriler bakımından üstün olabilecekleri gibi, sadece bazı alanlar içerisinde fark edilebilecek derecede üstünlük gösterebilirler.

Üstün yeteneklilerin eğitilmesi ve yeteneklerinden faydalanma fikri oldukça eskilere dayanmaktadır. Eflatun; üstün yeteneklileri toplumdaki esnaf, tüccar, savaşçı ve seçkin sanatkârlardan daha üstün görmüş ve üstün yetenekli bireylere en iyi eğitim olanaklarının sağlanması gerektiğine inanmıştır. Günümüzde üstün yeteneklilerin eğitimleri tüm dünyada önemli bir konu olmaya başlamıştır. Bu konuda öncülüğü Amerika ve Almanya yapmıştır. (Enç, 2005).

Türkiye’de ise üstün yetenekliler ile yapılmış çalışmalar incelendiği zaman; 1962 yılında MEB tarafından kabul edilen yönetmelik ile özel eğitim okulları veya özel sınıfları açılmaya başlamıştır. Aynı yıl Mitat Enç öncülüğünde ilkokullarda özel sınıf açılmasına karar verilmiştir (Çağlar, 2004). Yine 1962 yılında fen ve matematik alanlarında üstün yetenekli çocukların eğitilmesi için Ankara Fen Lisesi açılmıştır. Bu uygulama 4 yıl sürmüş sonrasında özelliğini yitirmiştir (Genç, 2016). 1990’lı yıllara gelindiğinde özel okul denemeleri yapılmıştır ancak çeşitli nedenlerle uygulamalara son verilmiştir (Davaslıgil ve Zeana, 2004).

Günümüzde üstün yetenekli öğrencilerin eğitimleriyle ilgili çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Bunlar birlikte eğitim ve ayrı eğitim olmak üzere ikiye ayrılabilir. Birlikte eğitim kapsamında hızlandırma ve zenginleştirme yöntemi; ayrı eğitim kapsamında ise özel okullar, özel sınıflar, yetenek sınıfları ve bireysel öğretim; olarak belirlenebilmektedir (Genç, 2016). Ayrı eğitim uygulamaları içerisinde öğrenciler, düzey yakınlıklarına ve belirli özelliklerine göre gruplandırılmakta, özel olarak düzenlenmiş programlar, yetiştirilmiş

öğretmenler ve yapılmış binalar içerisinde akranlarından ayrı bir şekilde eğitilmektedir (Ataman, 2007). Ayrı eğitimde, üstün yetenekli öğrenciler özel okul, özel sınıf, yetenek sınıfları ve bireysel öğretim şeklinde eğitim görmektedir. Birlikte eğitimde, üstün yetenekli öğrenciler akranları ile birlikte aynı eğitim programına tabi olmaktadır. Birlikte eğitim kapsamında hızlandırma ve zenginleştirme eğitimi yapılabilmektedir (Streitz, 1922).

Gelişim özellikleri dikkate alındığı zaman üstün yetenekli çocuklar özel gereksinimli kapsamında ele alınmaktadır ve doğaları gereği eğitimleri olabildiğince erken başlamalı, yeteneklerini geliştirecekleri ortamlar sağlanmalıdır (Baysal Metin, Dağlıoğlu ve Saranlı, 2018). Yapılan araştırmalar doğrultusunda ailelerin her zaman üstün yeteneği fark edemediği görülmektedir. Bundan dolayı öğretmenlerin üstün yetenekli çocukları fark edebilmeleri ve uygun yönlendirmeleri yapmaları gerekmektedir. Öğretmenlerin anne-babayı yönlendirememesi, okulda çocuğa yardımcı olamaması, sorunları çözmemesi gibi durumlarda problemler büyümekte, çocuk okula uyum sağlama sürecinde güçlük çekmekte ve sınıftaki eğitimleri aksayabilmektedir (Lovecky,1992). Üstün yetenekli çocukların gelişimlerinde ve üstün yetenekli çocuklar için uygulanan eğitim programlarında öğretmenlerin rolü büyüktür, ayrıca öğretmenlerin tutumu üstün yetenekli çocukların eğitimini önemli ölçüde etkilemektedir.

Öğretmenler üstün yetenekli çocukların hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü öğretmen üstün yetenekli çocuğun ihtiyaçlarına göre eğitim programını düzenleyen kişidir (Baysal-Metin, Dağlıoğlu ve Saranlı, 2018; Özgür, 2013). Ayrıca öğretmen üstün yetenekli çocuğun belirlenmesinde de etkili olabilmektedir. Fakat öğretmenler üstün yeteneklilik konusunda çok az eğitim almışlardır (Webb, Gore, Amend ve DeVries, 2016).

Öğretmenler üstün yeteneklilerin eğitiminin sınıf içerisinde uygulanmasının çok zaman alacağını düşünmektedirler. Fakat Vreys ve arkadaşlarının (2018) yaptığı çalışmaya göre öğretmenlerin çoğu, üstün yetenekli çocukların zorlu aktiviteler üzerinde çalışmaya çok istekli olduklarını ve sınıf içerisinde başarılarının arttığını gösterdiğini belirtmişlerdir.

Ülkemizde son yıllarda ilgili kurumların ve akademik çevrenin üstün yetenekliler konusuna odaklandığı ve çok sayıda çalışmanın yapıldığı dikkat çekmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi öğretmenler bu çocukların belirlenmesi ve eğitiminde önemli unsurlar olmasına karşın üstün yetenekliler hakkında yeterli donanıma sahip olup olmadıkları konusunda çok az araştırma bulunması bu çalışmanın gerekçesini oluşturmaktadır. Bu bilgilere dayanarak yapılan araştırmanın amacı; Eğitim Fakültesi Sınıf Eğitimi, Okul Öncesi Eğitimi ve Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dallarında öğrenim gören öğretmen adaylarının

üstün yeteneklilerin eğitimine dönük tutumlarını belirlemektir. Çalışmada, cevapları aranan sorular şu şekilde sıralanmıştır:

- 1- Okul Öncesi Eğitimi, Sınıf Eğitimi ve Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dallarında öğrenim gören öğretmen adayları arasında üstün yeteneklilerin eğitimine ilişkin tutumları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- 2- Üstün yeteneklilerin eğitimine ilişkin tutumlarda öğretmen adayları arasında cinsiyete göre farklılık var mıdır?

Gereç ve Yöntem

Araştırmanın Modeli

Yapılan çalışmada tarama modelinin türlerinden birisi olan ilişkisel tarama modeli kullanılması tercih edilmiştir. İlişkisel tarama modelini Büyüköztürk ve arkadaşları (2017) iki ya da daha fazla değişkenin aralarındaki ilişkileri belirlemek ve neden-sonuca yönelik ipuçları elde etmek amacıyla uygulanan bir yöntem olarak tanımlamıştır.

Araştırmanın Örneklemi

Araştırma 2018-2019 Eğitim Öğretim yılı içerisinde Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde 56'sı (%27) PDR, 54'ü (%26) Sınıf Eğitimi ve 101'i (%48) Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dallarında öğrenim gören 4. sınıf öğrencileri (öğretmen adayları) ile yürütülmüştür. Bu öğretmen adaylarından Okul Öncesi Eğitimde öğrenim görenler hem kaynaştırma hem de özel eğitim derslerini almışlardır. Sınıf Eğitiminde öğrenim görenler yalnızca özel eğitim derslerini almışlardır. PDR Anabilim Dalında öğrenim görenler ise özel eğitim ya da kaynaştırma adı altında bir ders almamışlardır. Çalışmaya 211 kişi katılmıştır. Katılımcıların 129'u (%61) kadın 82'si (%39) erkektir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama amacıyla, öğretmen adaylarının bölümlerinin ve cinsiyetlerinin bulunduğu Kişisel Bilgi Formu ve Tortop (2014) tarafından uyarlaması yapılmış olan Üstün Yeteneklilik ve Üstün Yetenekli Eğitimine İlişkin Tutum Ölçeği kullanılmıştır.

Üstün yeteneklilik ve üstün yetenekli eğitime ilişkin tutum ölçeği (ÜYETÖ)

ÜYETÖ, ilk defa Gagne ve Nedau (1985) tarafından geliştirilmiş olan bu ölçek Tortop (2014) tarafından Türkçeye uyarlama sürecinde 14 maddeye indirgenmiştir. Ölçek; Üstün Yeteneklilere Özel Hizmetlere Karşı Olma: 2, 3, 12; Üstün Yeteneklilerin İhtiyaçları ve Destek Boyutu: 5, 6, 7, 8, 9, 13, 14 ve Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma: 1, 4, 10, 11 olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin tümünün Cronbach α katsayısı 0.801'dir. "Üstün Yeteneklilere

Özel Hizmetlere Karşı Olma Boyutu” 0.614, “Üstün Yeteneklilerin İhtiyaçları ve Destek Boyutu” 0.734, “Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma Boyutu” 0.749 olarak belirtilmiştir. Ölçekteki her bir madde 5 ile 1 arasında değerlendirmeye alınmıştır. Yüksek puan öğrencilerin kesinlikle katıldığını düşük madde ise kesinlikle katılmadığını ölçmektedir. Ölçek puanlarını hesaplamak için, her bir madde için toplanan toplam puanlar madde sayısına bölünerek tutum puanları şekilde değerlendirilmiştir. Tutum puanlarının 2.00’ın altında olması o alanda çok olumsuz tutuma, 4.00’ın üzerinde olması ise çok olumlu tutum olduğunu göstermektedir. Tutum puanlarının 2.75 ile 3.25 arasında olması durumunda öğrencilerin ise kararsız olduğunu göstermektedir (Gagné, 1991). Tortop tarafından uyarlanmış olan bu ölçek de aynı puanlama sisteminde kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Yapılan uygulamadan elde edilen veriler SPSS 21.0 paket programı kullanılarak analizleri elde edilmiştir. Öğretmen adaylarının verdiği cevapların normallik dağılımı çarpıklık-basıklık katsayıları ile incelenmiştir. Huck (2008)’e göre çarpıklık basıklık değerlerinin +1 ve -1 değerler arasında yer alması dağılımın normal dağıldığını göstermektedir. Tablo 1 de çarpıklık basıklık katsayılarının tablosu verilmiştir. Ayrıca Q-Q Plot grafikleri ve Histogram grafiği incelendiğinde, eğrinin simetrik dağılım gösterdiği görülmüştür.

Tablo 1. ÜYETO Alt Boyut Çarpıklık Basıklık Katsayıları

	Destek boyutu	Karşı olma	Sınıf oluşturma
\bar{x}	3,91	2,17	3,28
Çarpıklık	-.566	.319	-.274
Basıklık	.878	-.327	.046

Bulunan sonuçlara göre araştırmanın çarpıklık basıklık katsayıları +1 ve -1 arasında çıkmıştır. Bu sonuca göre araştırmanın örneklemini normal dağılım göstermektedir. Elde edilen bulgular normallik dağılımına uygun olduğu için çalışmada parametrik testler kullanılmıştır.

Üstün Yeteneklilerin Eğitimine İlişkin Tutum Ölçeği’nden elde edilen veriler doğrultusunda öğretmen adaylarının ÜYETO’dan aldığı puanlar cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre karşılaştırılmıştır. Cinsiyet değişkenini incelemek için bağımsız örneklem t-testi, bölümler arasında ilişki olup olmadığını incelemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Varyans analizinin anlamlı çıktığı durumlarda ise farklılığın hangi bölümler arasında olduğunu bulgulamak için Tukey testi uygulanmıştır. Yapılan tüm analizlerde anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak alınmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, elde edilen veriler doğrultusunda yapılan analizlere, elde edilen bulgulara ve bulgulara ilişkin yorumlar yer almaktadır.

Araştırmanın temel problemi olarak belirlenen “Ağrı ilindeki öğretmen adaylarının üstün yetenek eğitime yönelik tutumları nedir?” sorusuna çalışmaya katılan öğretmen adaylarının hem ölçeğin geneline hem de Üstün Yeteneklilere Özel Hizmetlere Karşı Olma, Üstün Yeteneklilerin İhtiyaçları ve Destek Boyutu, Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma boyutlarının bölümlere göre ve genel olarak betimsel istatistikleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Bölümlerine Göre Üstün Yeteneklilerin Eğitimine İlişkin Tutum Ortalamaları

		Ortalama	ss	Düzye
Üstün Yeteneklilerin İhtiyaçları ve Destek Boyutu	Okul Öncesi Eğitimi	3,79	0,66	Olumlu
	Sınıf Eğitimi	3,97	0,56	Olumlu
	PDR	4,06	0,50	Çok Olumlu
	Genel	3,91	0,61	Olumlu
Üstün Yeteneklilere Özel Hizmetlere Karşı Olma Boyutu	Okul Öncesi Eğitimi	2,16	0,83	Olumlu*
	Sınıf Eğitimi	2,22	0,75	Olumlu
	PDR	2,13	0,62	Olumlu
	Genel	2,17	0,76	Olumlu
Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma Boyutu	Okul Öncesi Eğitimi	3,21	0,82	Kararsız
	Sınıf Eğitimi	3,21	0,77	Kararsız
	PDR	3,46	0,67	Olumlu
	Genel	3,28	0,78	Olumlu

Öğretmen adaylarının ölçeğin alt boyutlarına göre ortalamaları incelendiğinde hepsi olumlu düzeyde düşünülmektedir. Üstün yeteneklilerin ihtiyaçları ve destek alt boyutunda en olumlu düşünen katılımcılar PDR Anabilim Dalı öğrencileri olmuştur ($\bar{x}=4,06$). Tamamının ortalaması ise 3,91’dir. Diğer alt boyutların ortalamaları ile karşılaştırıldığında Üstün Yeteneklilerin İhtiyaçları ve Destek boyutunda, öğretmen adaylarının ortalamaları daha yüksek ve tutumları olumludur.

Tamamı ters maddelerden oluştuğu için düşük ortalamaların olumlu anlam taşıdığı Üstün Yeteneklilere Özel Hizmetlere Karşı Olma Boyutu incelendiğinde en düşük ortalamayı ($\bar{x}=2,13$) PDR Anabilim Dalı’nda eğitimine devam eden öğretmen adayları oluşturmuştur. Tüm bölümlerin ortalaması ise 2,17’dir. Buna göre öğretmen adayları Üstün Yeteneklilere Özel Hizmetlere Karşı Olma boyutunda olumlu tutum sergilemişlerdir.

Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma boyutunda da PDR Anabilim Dalı öğrencileri en yüksek ortalamaya sahiptir ($\bar{x}=3,46$). Üstün yeteneklilerin eğitimine ilişkin en olumlu tutumu

olan bölüm PDR Anabilim Dalıdır. Üstün yetenekli çocukların eğitimine yönelik öğretmen adaylarının tutumlarında “çok olumlu” anlamı taşıyan ortalama yalnızca Üstün Yeteneklilerin İhtiyaçları ve Destek Boyutu’nda PDR Anabilim Dalında görülmektedir. Diğer anabilim dallarında olan öğretmen adayları ise bu alt boyuta kararsız yaklaşmışlardır.

Tablo 3’te katılımcıların üstün yeteneklilerin eğitimine ilişkin tutumlarının cinsiyet değişkeni ile yapılan t-testi analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Cinsiyetine Göre Üstün Yeteneklilerin Eğitimine İlişkin t Testi Analizi

	Cinsiyet	n	\bar{x}	S.s	t	p
Üstün yeteneklilerin ihtiyaçları ve destek alt boyutu	Kadın	129	3.91	.65	-.131	.896
	Erkek	82	3.92	.53		
Üstün yeteneklilere özel hizmetlere karşı olma boyutu	Kadın	129	2.10	.72	-1.600	.111
	Erkek	82	2.27	.80		
Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma boyutu	Kadın	129	3.25	.72	-.610	.542
	Erkek	82	3.32	.86		

*p< 0,05

Tablo 3’e göre kadın ve erkek öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları toplam destek boyutu puanları incelendiğinde, cinsiyete göre anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($t_{211}=-0.131$, $p>.05$). Buna göre cinsiyetin, üstün yeteneklilerin ihtiyaçları ve destek boyutunda alınan puanları etkileyen bir faktör olmadığı söylenebilir.

Üstün Yeteneklilere Özel Hizmete Karşı Olma alt boyutuna göre kadın ve erkek öğretmen adaylarının ölçekten elde ettikleri toplam puanları incelendiği zaman, cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur ($t_{211}=-1.600$, $p>.05$). Buna göre cinsiyetin, Üstün Yeteneklilere Özel Hizmetlere Karşı Olma Boyutunda alınan puanlarını yordayan bir faktör olmadığı söylenebilir.

Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma alt boyutuna göre kadın ve erkek öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları toplam puanları incelendiğinde, cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($t_{211}=-0.610$, $p>.05$). Buna göre cinsiyetin, Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma Boyutundan alınan puanları yordamadığı söylenebilir.

ÜYETO’nun alt boyutlarının okunan bölümler ile arasında ilişki olup olmadığı ile elde edilen bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Bölümlerine göre öğretmen adaylarının ÜYETO puanlarına uygulanan varyans analizi sonuçları

Boyutlar	Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi (df)	F	p
Üstün yeteneklilerin ihtiyaçları ve destek alt boyutu	2.951	208	4.077	.018*
Üstün yeteneklilere özel hizmetlere karşı olma boyutu	.206	208	.177	.838
Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma boyutu	2.659	208	2.209	.112

*p<.05

Tablo 4’te görüldüğü gibi öğretmen adaylarının bölümlerine göre karşılaştırma yapıldığında Destek Boyutunda anlamlı farklılık görülmektedir (F₂₀₈=4.077, p<.05). Bu farklılığın hangi bölümler arasında olduğunu belirlemek için Tukey testi yapılmıştır. Diğer boyutlar incelendiği zaman Karşı Olma Boyutunda, bölümlere göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (F₂₀₈=.177, p>.05). Buna göre okunulan bölüm Karşı Olma Boyutu’nu yordamadığı söylenebilir. Ayrıca Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma boyutunda da bölümlere göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (F₂₀₈=2.209, p>.05). Okunulan bölüm Sınıf Oluşturma boyutu üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadığı söylenebilir.

Aşağıda tablo 5’te bölümlerine göre öğretmen adaylarına ilişkin Tukey analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. bölümlerine göre öğretmen adaylarının ÜYETO puanlarına ilişkin Tukey analizi sonuçları

	Bölümler	N	\bar{X}	S.s.	sd	F	p	Anlamlı Fark
Üstün yeteneklilerin ihtiyaçları ve destek alt boyutu	Okul Öncesi Eğitimi	101	3,79	,663	2/208	4.077	.018*	Okul Öncesi Eğitimi-PDR
	Sınıf Eğitimi	54	3,97	,569				
	PDR	56	4,06	,506				
Üstün yeteneklilere özel hizmetlere karşı olma boyutu	Okul Öncesi Eğitimi	101	2,16	,837	2/208	.177	.838	
	Sınıf Eğitimi	54	2,22	,750				
	PDR	56	2,13	,622				
Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma boyutu	Okul Öncesi Eğitimi	101	3,21	,829	2/208	2.209	.112	
	Sınıf Eğitimi	54	3,21	,771				
	PDR	56	3,46	,670				

*p<.05

Tablo 5’te görüldüğü üzere uygulanan Tukey testinde Üstün Yeteneklilerin İhtiyaçları ve Destek Boyutunda Okul Öncesi Eğitimi ile PDR Anabilim Dalları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı’na devam eden adaylarının aritmetik ortalamasının $\bar{X}=3.78$ ve PDR öğretmen adaylarının aritmetik ortalamasının $\bar{X}=4.06$ olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların okuduğu bölümün Destek Boyutunu yordayan bir faktör olduğu düşünülebilir.

Sonuç ve Tartışma

Bu bölümde üstün yetenekli çocukların eğitimine ilişkin öğretmen adaylarının tutumlarının araştırıldığı bu çalışmaya benzer ve ülkemizde yapılan bazı çalışmalar incelenerek tartışma ve sonuç verilmiştir.

Öğretmen adaylarının ölçeğin alt boyutlarına verdikleri cevapların ortalamaları incelendiğinde hepsinin olumlu düzeyde düşündükleri görülmektedir. Öğretmen adaylarının üstün yetenekli çocukların eğitimine ilişkin tutumlarında “çok olumlu” anlamı taşıyacak şekilde yalnızca Üstün Yeteneklilerin İhtiyaçları ve Destek Boyutu’nda PDR Anabilim Dalında görülmektedir. Diğer bölümler içerisinde çok olumlu denilebilecek bir durum olmaması dikkat çekmektedir. Tortop ve Kunt (2012) üstün yeteneklilerin eğitimine ilişkin en yüksek tutum puan ortalamasına Psikolojik Danışma ve Rehberlik öğretmenlerinin sahip olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada elde edilen diğer bir sonuç, katılımcıların üstün yeteneklilerin eğitimine ilişkin tutumlarının cinsiyete göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemek amacı ile yapılan t-testi analizi sonuçlarına göre kız ve erkek öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları toplam destek boyutu puanlarında cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı yönündedir. Tortop ve Kunt (2012)’un yaptıkları araştırmanın sonuçları bu bulgular ile paralellik göstermektedir. Ayrıca Metin, Şenol ve İnce’nin (2017) Kocatepe Üniversitesi öğrencileri ile yaptığı araştırma, bu çalışmanın öğretmen adaylarının üstün yetenekli çocukların eğitimlerine ilişkin olumlu tutum düzeylerinin bölümlere göre değiştiği sonucu ile paralellik göstermektedir. Metin, Şenol ve İnce’nin (2017) öğretmen adaylarının üstün yetenekli çocukların eğitimine ilişkin tutumlarının olumlu düzeyde olduğu ve öğretmen adaylarının üstün yetenekli çocukların eğitimiyle ilgili tutumlarının öğrenim gördükleri bölüme göre değiştiğini bulmuşlardır. Çalışmada Okul Öncesi Eğitimi ve Sınıf Eğitimi Bölümlerine devam eden öğretmen adaylarının tutumları olumlu düzeyde bulunurken, benzer amaçlarla yapılan Gökdere ve Ayvacı’nın (2014) yaptığı araştırmada sınıf öğretmenlerinin üstün yeteneklilerin özellikleriyle ilgili yeterli bilgi düzeyine sahip olmadıkları bulunmuştur. Fakat Dağlıoğlu,

Turupcu ve Basit (2017) yaptıkları çalışmada öğretmenlerin daha çok çocukların bilişsel gelişimleri ve akademik becerilerini dikkate aldıklarını belirtmişlerdir.

Üstün Yeteneklilere Özel Hizmete Karşı Olma Boyutuna göre kadın ve erkek öğretmen adaylarının ölçekten elde ettikleri toplam puanları analiz edildiğinde, cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı söylenebilir. Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma Boyutuna göre kadın ve erkek öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları toplam puanları incelendiğinde, cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Yapılan çalışma ile paralellik gösteren Tortop ve Kunt'un (2012) çalışmasında ilköğretim öğretmenlerinin üstün yeteneklilerin eğitimine ilişkin tutum puan ortalamalarının, orta düzeyin biraz üstünde olduğu ve branşa, cinsiyete, yaşa göre farklılaşmadığını belirtmiştir.

ÜYETO'nun alt boyutlarının, okunan bölümler ile arasında ilişki olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Öğretmen adaylarının bölümlerine göre destek boyutunda anlamlı farklılık göstermektedir. Bu farklılığın hangi bölümler arasında olduğunu belirlemek için Tukey testi yapılmış ve okul öncesi öğretmenliği ile PDR arasında ve PDR lehine anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Diğer boyutlar incelendiği zaman karşı olma boyutunda ve sınıf oluşturma boyutunda bölümlere göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Buna göre okunulan bölüm Karşı Olma Boyutu ve Sınıf Oluşturma Boyutu üzerinde anlamlı değildir. Akar ve Akar (2012) da yaptıkları çalışmada benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Akar ve Akar (2012), ilköğretimde görev yapan öğretmenlerin üstün yetenek kavramı ve üstün yetenekli öğrenciler ile ilgili yeterli bilgi düzeyinde olmadıklarını ve üstün yetenekli öğrencileri fark edip onları uygun programlara aday olarak gösterebilme gibi konularda yeterli başarıyı elde edemediklerini ifade etmişlerdir. Kıldan (2011)'ın yaptığı araştırma sonucunda ise okulöncesi öğretmenlerinin, az da olsa özel yetenekli çocuklar hakkında bilgilerinin olduklarını sonucuna ulaşmıştır. Okulöncesi öğretmenleri, bu çocukları farklı özellikleri açısından tanımlamışlar, üstün yetenekli çocukların tanı aşamasına katkıda bulduklarını söylemişler ve üstün yetenekli çocukların akranlarından farklı olarak çeşitli eğitim süreçlerinden geçmeleri gerektiğini belirtmişlerdir.

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda üstün yeteneklilerin eğitimine ilişkin çok olumlu tutum sergileyen bölüm PDR Anabilim Dalındaki öğretmen adaylarıdır. Okul Öncesi Eğitimi ve Sınıf Eğitimi bölümlerine devam eden öğretmen adaylarının da tutumları olumlu düzeydedir. Öğretmen yetiştiren Eğitim Fakülteleri ders müfredatında üstün yetenekliler hakkında ayrı bir ders olmaması bir eksiklik olarak görülmektedir. Üstün yetenekliler hakkında müfredata

zorunlu bir ders eklenmesi öğretmen adaylarının üstün yeteneklilere yönelik bilgiler edinmesi konusunda olumlu etkiye sahip olacaktır.

Öğretmenlerin, alanında uzman kişilerden üstün yetenekliler hakkında hizmet içi eğitim alması sahada çalışan öğretmenlerin de bu konu hakkında bilgilenmesini ve sınıflarındaki üstün yetenekli çocuklara daha etkili öğretmenlik yapabilmelerini sağlayabilir.

Öğretmenlere, üstün yetenekli çocuklar ve bu çocukların gelişimleri üzerine yazılmış kaynakları okumaları; düzenlenen seminer, çalıştay ve sempozyum gibi etkinliklere katılmaları önerilebilir.

Üstün yetenekli çocukların eğitiminin başarılı olabilmesi için öğretmenlerin üstün yetenekli çocukların eğitimi ile ilgili donanımlarının artırılması ve tutumlarının olumlu yönde geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Akar, İ. ve Şengil Akar, Ş. (2012). İlköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin üstün yetenek kavramı hakkındaki görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 423- 436.
- Ataman, A. (2007). *Üstün yetenekli çocuklar ve zenginleştirme*. Ataman A., Aydoğan Y. ve Bilgiç N. (Ed.) Bilim ve sanat merkezlerinde görevli öğretmenlerin mesleki niteliklerinin artırılması. 3-7 Eylül. Ankara: Sentez Matbaacılık, 13-60.
- Baysal Metin, E.N., Dağlıoğlu, H. E. ve Saranlı, A.G. (2018). *Çocuk Gelişimi Bakış Açısı ile Üstün Yetenekli Çocuklar*. Ankara: Hedef CS Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Atıf İndeksi, 1-360.
- Çağlar, D. (2004). *1953-1993 yılları arasında üstün zekâlı çocuklar konusunda alınan kararlar, çalışmalar ve uygulamalar*. Şirin M. R., Kulaksızoğlu A., Bilgili A. E. (Ed.). I. Türkiye üstün yetenekli çocuklar kongresi, üstün yetenekli çocuklar bildiriler kitabı. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 6-68.
- Dağlıoğlu, H. E., Turupcu Doğan, A. ve Basit, O. (2017). Kapsayıcı Okul Öncesi Eğitim Ortamlarında Öğretmenler Çocukların Bireysel Yeteneklerini Belirlemek ve Geliştirmek İçin Neler Yapıyor?. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 37(3).
- Davaslıgil, Ü. ve Zeana, M. (2004). *Üstün zekâlıların eğitimi projesi*. Kulaksızoğlu A., Bilgili A. E. Şirin M. R. (Ed.). I. Türkiye üstün yetenekli çocuklar kongresi, üstün yetenekli çocuklar bildiriler kitabı. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 85-100.
- Enç, M. (2005). *Üstün beyin gücü gelişim ve eğitimleri*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Genç, A. M. (2016). Üstün yetenekli bireylere yönelik eğitim uygulamaları. *Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi*, 3(3), 49-66.
- Gökdere, M. ve Ayvaci, H. Ş. (2004). Sınıf öğretmenlerinin üstün yetenekli çocuklar ve özellikleri ile ilgili bilgi seviyelerinin belirlenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2004), 17-26.
- Huck, S. W. (2008). *Reading statistics and research (5rd edition)*. New York: Addison Wesley Longman.
- Kıldan, A. O. (2011). Okul öncesi öğretmenlerinin üstün yetenekli çocuklar hakkındaki görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(3), 805-818.
- Lovecky, D.V. (1992) Exploring Social and Emotional Aspects of Giftedness in Children, *Rooper Review*, 15(1): 18-25
- MEB, (2009): Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği
- Saranlı, A. G. & Metin, N. (2012). Üstün Yetenekli Çocuklarda Gözlenen Sosyal-Duygusal Sorunlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 45 (1), 139-163.
- Metin, N., Şenol, F. ve İnce, E. (2017). Öğretmen Adaylarının Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimine Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 10 (1), 95-116.
- Özgür, İ. (2013). *Engelli çocuklar ve eğitimi: özel eğitim*. Karahan Kitabevi.
- Renzulli J.S. (Ed.). (1986). Systems and Models for Developing Programs for the Gifted and Talented. *Mansfield Center, CT: Creative Learning Press*.
- Streitz, R. (1922). Gifted children and provisions for them in our schools. *University of Illinois Bulletin*, 20 (13), 2-12.
- Tortop, H. S. ve Kunt, K. (2012). Investigation of Primary School Teachers' Attitudes towards Gifted Education=İlköğretim Öğretmenlerinin Üstün Yeteneklilerin Eğitimine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. *Online Submission*, 5(2), 441-451.
- Tortop, H.S. (2014). Öğretmenler için üstün yetenekli eğitime ilişkin tutum ölçeği Türkiye için uyarlama çalışmasının yeniden gözden geçirilmesi. *Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 63-71.
- Vreys, C., Ndungbogun, G. N., Kieboom, T., & Venderickx, K. (2018). Training effects on Belgian preschool and primary school teachers' attitudes towards the best practices for gifted children. *High Ability Studies*, 29(1), 3-22.
- Webb, J. T., Gore, J. L., Amend, E. R., & DeVries, A. R. (2016). *Üstün yetenekli çocuklar uzmanlar ve aileler için el kitabı*. Çev.: Bahar Uyaroğlu ve Burcu Bülbün Aktı. Ankara: Anı Yayıncılık.

Özgün araştırma

Şizofreni Tanısı Olan Bireylerin Çalışma ile İlgili Düşünce ve Beklentileri Üzerine Nitel Bir Araştırma

Selma ERCAN DOĞU

Gönderim Tarihi: 29 Ocak, 2020

Kabul Tarihi: 22 Nisan, 2020

Basım Tarihi: 28 Ağustos, 2020

Öz

Bu çalışmanın amacı, ilk defa çalışma hayatına başlayacak olan on katılımcının çalışma ile ilgili düşünce ve beklentilerini anlamaya yöneliktir. Çalışmaya DSM-V'ye göre, şizofreni tanısı almış ve Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavında (E-KPSS) başarılı olan 10 kişi katıldı. Çalışmada derinlemesine görüşme yöntemi kullanıldı. Nitel verilerin değerlendirilmesi sonucunda 5 tema belirlenmiştir: 1) yeni iş yaşamıyla ilgili beklentiler, 2) çalışma hayatıyla ilgili yaşanabilecek zorluklar ve yapabilecekleri işler, 3) yeni işle ilgili korkular, 4) hastalığın iş yaşamına etkileri, 5) çalışmanın faydaları, 6) işe başladıktan sonra tedaviyi sürdürme. Bu veriler ışığında, şizofreni tanısı olan bireylerin çalışmayla ilgili yaşayabilecekleri zorluklar göz önünde bulundurularak istihdam programlarının geliştirilmesi önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: *Şizofreni, çalışma hayatı, istihdam, damgalanma*

Original research

A Qualitative Research on the Work-related Thoughts and Expectations of Individuals Diagnosed with Schizophrenia

Selma ERCAN DOĞU

Submission Date: 29th of January, 2020

Acceptance Date: 22nd of April, 2020

Pub.Date: 28th of August, 2020

Abstract

The aim of study is to understand work-related thoughts and expectations of ten participants who have been diagnosed with schizophrenia and will start to working life for the first time. This study was conducted with 10 people diagnosed with schizophrenia according to DSM-V and who were successful in the Disabled Public Personnel Selection Exam. In the study, in-depth interview method was used. After the evaluation of qualitative data; 5 themes were determined: 1) expectations about the new work, 2) difficulties about the working life, 3) fears about the new work, 4) effects of the disease on the work life, 5) benefits of work, 6) maintenance of treatment after starting work. In the light of these data, it can be suggested to develop employment programs by considering the difficulties that individuals with schizophrenia may experience regarding work.

Key words: Schizophrenia, working life, employment, stigmatization

Giriş

Şizofreni genç yaşta başlayan, her iki cinste de eşit olarak ortaya çıkan, her toplumda ve her sosyoekonomik düzeydeki bireyde görülebilen, düşünce, algı ve duygulanım alanlarında bozulmalarla seyreden bir beyin hastalığıdır. Şizofreninin belirtileri tipik olarak halüsinasyonlar veya sanrılar gibi pozitif belirtiler; sıkı duygulanım veya konuşmanın yoksulluğu gibi negatif belirtiler; dezorganize (dağınık) konuşma veya davranışlar ile dikkat, bellek ve yürütme işlevleri de dahil olmak üzere bilişsel bozulmaları içerir (Carpenter ve Buchanan, 1995). Şizofreninin başlangıç yaşı çoğunlukla bireylerin eğitim, kariyer, evlilik, ebeveynlik gibi yeni roller ve sorumlulukların geliştiği erken yetişkinlik dönemine denk gelmektedir (Chapleau, 2012). Dolayısıyla bireylerin birçok yaşam rolü, sorumlulukları ve gelecek planları hastalığın atakları ile birlikte sekteye uğramakta, aile, sosyal ve iş yaşamlarında işlevsellikleri bozulmaktadır. Şizofreni hastalığının belirtileri ve yarattığı bilişsel zorluklar, bireylerin çalışma yaşamını olumsuz etkileyebilmekte, bu anlamda işe başlama, işi sürdürme ve işin gerekliliklerini yerine getirmekle ilgili sorunlara yol açabilmektedir (Waghorn ve Lloyd, 2010).

Çalışmak, üretici faaliyetlerde bulunmak şizofreni tanısı olan bireylerin iyileşme ve toplumsal katılımında önemli bir role sahiptir. Çalışan bireylerde daha az hastalık belirtisi olduğu ve yaşam kalitelerinin daha iyi olduğu saptanırken (Hamaideh, Al-Magaireh, Abu-Farsakh ve Al-Omari, 2014); çalışmayanlarda daha çok psikopatolojik belirti ve negatif belirti olduğu tespit edilmiştir (Priebe, Warner, Hubschmid ve Eckle, 1998). Üretici bir aktiviteye katılma sorumluluk duygusunu, kimlik ve kendilik değerini artırmakta (Iannelli ve Wilding, 2007), iş ve eğitim hayatıyla daha çok zaman geçiren, uykuya daha az vakit ayıran kronik ruhsal bozukluğu olan bireylerin daha sağlıklı ve işlevsel olduğu belirtilmektedir (Leufstadius, Erlandsson ve Eklund, 2006).

Her ne kadar çalışmanın şizofreni olan bireylerde olumlu etkileri literatürde bildirilse de genel olarak bireylerin işe yerleşme ve çalışma oranlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Şizofreni ile ilgili izlem çalışmalarında, bu kişilerin hastalığın başlangıcından sonra uzun süre boyunca işe girme ve mesleki fonksiyon gösterme düzeylerinin düşük olduğu bulunmuştur (Cook ve Razzano, 2000). Engelli bireyler, 2002 yılından itibaren devlete ait kurumlara engelli kotasında sınavla memur olarak istihdam edilmeye başlanmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun Kasım 2019 verilerine göre, ülkemizde toplamda 55.196 engelli birey

devlet kadrolarında istihdam edilmiştir. Bu oran incelendiğinde ortopedik engelliler 10.000'in üzerinde iken ruhsal engeli olan bireyler ise 1000 civarında yer almaktadır. Özel işletmelerde belirlenmiş bir engelli kotası olmasına rağmen, ruhsal engelli bireylerin istihdamıyla ilgili sorunlar yaşanmaktadır. İstihdama engel faktörler arasında hastalığın psikotik ve negatif belirtileri, bilişsel bozukluk, engelli haklarını kaybetme korkusu, damgalama ve istihdam hizmetlerine ulaşmada zorluk sayılabilir (Cook ve Razzano, 2000; Işık, Savaş ve Kılıç, 2019).

Literatür incelendiğinde, şizofreni tanısı olan bireylerde işe girme, iş arama veya çalışma ile ilgili düşüncelerinin neler olduğu veya bu konuda ne hissettikleri ile ilgili çalışmaların kısıtlı sayıda olduğu dikkati çekmektedir. Hem istihdam olanaklarının yetersizliği hem de bireylerin toplumsal katılımlarının olmaması, bilişsel yetersizlik ve iletişim ile ilgili yaşadığı güçlükler, bireylerin çalışma hayatına katılımını kısıtlamaktadır. Ülkemizde bu alanda nitel çalışmaların kısıtlı olduğu düşünüldüğünde; bu çalışma bundan sonraki yapılacak çalışmalar için giriş niteliğinde olup; çalışma bulguları çalışmak isteyen şizofreni tanısı olan bireylerde nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair fikir vermesi ve literatürdeki eksikliği gidermesi açısından önemlidir ve ileriki çalışmalar için yol gösterici olması hedeflenmektedir. Bireylerin toplum temelli ruh sağlığı hizmetleriyle birlikte çalışma hayatına adım atmaya başlamaları, konunun araştırılmasının önemini ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, bu çalışmanın amacı, e-KPSS'yi kazanıp yerleştirilmeyi bekleyen, ilk defa çalışma hayatına başlayacak olan 10 katılımcının iş hayatı ve çalışma ile ilgili düşünceleri ve beklentilerini anlamaya yöneliktir.

Gereç ve Yöntem

Şizofreni olan bireylerin işe yerleştirilme sürecinde yaşadıkları ve çalışma hayatları ile ilgili literatüre dayalı nitel araştırma yeterli değildir. Bu konudaki nicel çalışmaların kısıtlı olması ve sadece istatistiksel bulgulara ulaşılması nedeniyle bu çalışmada şizofreni olan bireylerin çalışmaya yönelik yaşantılarının anlam ve doğasını daha derinlemesine anlamak için nitel yöntem seçildi. Şizofreni olan bireyler duygu ve düşüncelerini aktarmakta güçlük çekmektedir. Dolayısıyla yüz yüze derinlemesine görüşmelerle bu konuda yaşadıkları ile ilgili daha ayrıntılı bilgi almanın faydalı olacağı düşünüldü. Yarı yapılandırılmış sorular kurgulanırken görüşmecilerle yapılan mülakatlar sırasında alınan cevaplara göre sondaj sorular eklenmiştir. Çalışmamızda, örneklemin belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Nitel verilerin değerlendirilmesinde yorumlayıcı fenomenolojik yaklaşım kullanıldı. Bu yaklaşım, insanların dünyayı ve kendileri hakkındaki deneyimlerini anlama ile ilgilidir. Yorumlayıcı fenomenoloji, fenomenolojinin ve yorum bilimin felsefi geleneklerinden geliştirildi. Yorumlayıcı fenomenolojik analiz, kişisel yaşam deneyimlerini detaylı keşfetmeyi ve yeni bakış açıları oluşturmayı amaçlayan nitel bir yaklaşımdır, her vakanın ayrıntılı deneyimini ele aldığı için idiyografiktir (Smith ve Osborn, 2009).

Örnekleme

Bu çalışma, Dışkapı Yıldırım Beyazıt Eğitim ve Araştırma Hastanesi Toplum Ruh Sağlığı Merkezine (TRSM) devam etmekte olan DSM-V'e göre şizofreni tanısı almış, e-KPSS'de başarılı olan ve işe yerleştirilmeyi bekleyen 10 kişi ile yapıldı. Katılımcıların 3'ü kadın, 7'si erkekti. Yaş aralığı 23-38 ve yaş ortalaması $30,4 \pm 5,72$ 'ydi. Katılımcıların 6'sı üniversite, 4'ü lise mezunuydu; 9 katılımcının kısa süreli işlerde çalışma deneyimi varken 1 katılımcının hiç iş deneyimi yoktu. Ortalama hastalık süresi $9,2 \pm 5,8$ 'di. Çalışmaya başlamadan önce bireylere araştırmanın amacı açıklandı. Görüşmede ses kaydı yapılacağı ve bilgilerin amacın dışında kullanılmayacağı güvencesi verilerek onamları alındı. Bireylere araştırmaya katılma ya da katılmamaya karar vermekte özgür oldukları, katılımlarını herhangi bir noktada sonlandırabilecekleri söylenerek otonomi ilkesine bağlı kalındı.

Görüşme yönergesi, literatür taramasına dayanarak oluşturuldu. Görüşme yönergesinde, katılımcıların yeni işle ilgili beklentileri, ailenin beklentileri, yeni işle ilgili korku ve kaygıları, yaşayabilecekleri zorluklar, kronik bir psikiyatrik hastalığa sahip olmanın iş yaşamına etkileri, çalışmanın tedaviye etkileri ve işe başladıktan sonra tedaviyi sürdürmeye yönelik düşünceleri ile ilgili konular ele alındı. Şizofreni olan bireylerin dikkat ve odaklanma sürelerinin kısalığı nedeniyle görüşmeler gerektiğinde ara verilerle yaklaşık 45 dakika sürdü. Çalışmada ses kaydı yapılarak yüz yüze derinlemesine görüşme yöntemi kullanıldı. Veriler tema içerikleri çözümlenerek analiz edildi. Araştırmanın etik izni için Dışkapı Yıldırım Beyazıt Eğitim ve Araştırma Hastanesi Klinik Araştırmalar Etik Kuruluna müracaat edilerek etik kurul onayı alındı (Etik Kurul Karar No: 33/13).

Görüşme yönergesinde yer alan sorular:

- Yeni bir işe başlayacaksınız, beklentileriniz neler?
- Ailenizin beklentileri neler?
- Yeni bir işe başlamakla ilgili korku ve kaygılarınız var mı? Varsa neler?

- Hangi konularda zorluk yaşayacağınızı düşünüyorsunuz?
- Hangi işlerde başarılı olabileceğinizi düşünüyorsunuz?
- Yeni bir işe başlamak hayatınızı ne yönde nasıl etkiler, değiştirir?
- Şizofreni hastası olmanız size göre işle ilgili neleri etkiler?
- Tedavinizi nasıl sürdüreceksiniz?

Bulgular

Şizofreni olan bireylerle yapılan derinlemesine görüşmeler sonunda belirlenen bulgular, belirlenen temalar çerçevesinde tartışıldı ve görüşme metinlerinden yapılan alıntılarla desteklendi. Nitel verilerin değerlendirilmesi sonucunda, şizofreni olan bireylerin yeni bir işe başlamakla ilgili düşüncelerini içeren 5 tema belirlendi. Bunlar: yeni iş yaşamıyla ilgili beklentiler, çalışma hayatıyla ilgili yaşayabileceği zorluklar ve yapabilecekleri işler, yeni işle ilgili korkular, hastalığın iş yaşamına etkileri, çalışmanın faydaları ve işe başladıktan sonra tedaviyi sürdürme.

Tema 1: Yeni iş yaşamıyla ilgili beklentiler:

Çalışmaya katılan bireylerin ve ailelerinin yeni iş ile ilgili beklentileri konusunda görüşüldü. Bireylerin çalışma hayatıyla ilgili beklentileri değerlendirildiğinde; çalışma ile ilgili olumlu düşüncelerinin olduğu, çalışmaya olumlu atıflarda buldukları belirlendi. Yeni bir işe başlamayı rahat bir iş, düzenli bir hayat ve evlenmek gibi yaşamsal ihtiyaçlar olarak dile getirmişlerdir. Aşağıda bireylerin bu konudaki düşüncelerini belirttikleri ifadeler yer almaktadır:

“Para kazanmak ve evlenmek”,

“Daha iyi olacağıma inanıyorum. Kendimi geliştireceğim. Sosyalleşeceğim. Maddi anlamda daha yeterli olacağım”,

“Rahat bir iş olması”

“Yapabileceğim bir iş verilmesi, eve uzak olmaması, stressiz çalışma ortamı”

“Maddi manevi rahatlık ve yeni bir yaşam stili”

“Düzenli bir hayat, evimi geçindirmek”.

Katılımcılar ailelerinin beklentilerini ise, çocuklarının hayatlarında bir düzen kurması, işe devam etmeleri, işi bırakmamaları, evlenmeleri şeklinde ifade etmişlerdir. Bireylerin bu konudaki düşüncelerini belirttikleri ifadeler “Düzenli bir iş sahibi olmamı, düzenli olarak

çalışmamı istiyorlar”, “daha sağlıklı olurum diye düşünüyorlar, iyileşeceğime inanıyorlar ve evlenmemi istiyorlar”, “işe devam etme, düzenli çalışma, işten çıkmadan düzenli şekilde çalışma” şeklindedir.

Tema 2: Çalışma hayatıyla ilgili yaşayabileceği zorluklar ve yapabilecekleri işler:

Yapılan görüşmelerde katılımcılar şizofreni hastalığına sahip olmanın işle ilgili neleri etkileyebileceği sorusuna, en çok işe düzenli gitmede zorluk, internet/bilgisayar kullanımında, dikkati toplamada, kişilerarası ilişkilerde zorluk, işe gitmekle ilgili isteksizlik, hafıza sorunları, hastalığın hareketleri yavaşlatması, öfke kontrolünde zorluk ve iş yerinde atak geçirmenin yaratacağı zorluk olarak ifade ettiler. Aşağıda yer verilen, katılımcıların bu konu hakkındaki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere çoğunlukla negatif belirtiler ve bilişsel zorlukların yaşayacakları zorluklarda etkili olduğu görülmektedir.

“İnternet/bilgisayar kullanımında zorluk, işi aksatabilirim”

“Dikkati toplamada güçlük nedeniyle işi sürdürmede güçlük”

“Zihni yoran işlerden çabuk sıkılıyorum, konuşma ve anlamada zorlanıyorum”

“Sabah erken kalkıp işe gitmekte ve insanlarla diyalog kurmakta zorluk yaşayabilirim”

“Ben para işleriyle uğraşmayı pek sevmiyorum. Umarım öyle de bir dalda çalışmam. Kasiyerlik deneyimim de var ama olsun yine de bana göre değil, yeri gelecek milyarlarla oynayacaksınız. Burası ürkütücü biraz.”

“İşyerindeki ortam konusunda ve benim oraya uyumum konusunda, çalışma arkadaşarımla iletişim kurmada zorluk yaşamak”

“Nasıl bir ortama gireceğim, çabuk alışabilecek miyim? Unutkanlığım oluyor, dikkatimi toplayamıyorum, verilen işleri nasıl yapacağım?”

“Sinirlilik-mesai saati içinde hırçınlaşıp öfkemi koruyamamak”

“Biraz yavaşım, sorun olabilir, hastalık belirtileri beni yavaşlatıyor, işi aksatabilirim. İnsanlar beni anlayamayabilir”

“Huzursuzluk, yerinde duramama olduğunda hareket etme isteği oluyor. Bu durum iş arkadaşarımla ilişkilerde ve işimi yapmamda sorun oluşturabilir ve işimi aksatabilirim “

“İşe gitmekle ilgili isteksizlik, bıkkınlık, iletişim zorluğu işte çalışmamı etkiler”

“Görüntü görme ve ses duyma çalışırken olur mu acaba diyorum. Bir de hastalığımın dolaylı korkularım oluyor”

Hangi işleri yapabilecekleri sorulduğunda daha basit, zorlayıcı olmayan ve hatta iletişim gerektirmeyen işlerin kendileri için daha uygun olacağını ifade etmişlerdir. Aşağıda bireylerin bu konudaki düşüncelerini belirttikleri ifadeler yer almaktadır. Bu konuda fikir bildiren vaka sayısı azdır, bu durum bu konuda ne yapacaklarını bilmemelerine, nasıl bir iş yapacaklarını kendilerinin de bilmemelerine bağlanabilir.

“Telefonu açabilirim, randevu alabilirim, evrak imzalayabilirim, dosyaları düzenleyebilirim, bilgisayar işlerini halledebilirim”.

“Bilgisayara veri girme, dosya hazırlama, evrak dağıtma”.

“Hafif işleri yapabilirim”

“İletişim gerektirmeyen şeyleri yapabilirim”

“Evrak, belge işleri, dosyalama vb. işlerde çalışabilirim”.

Tema 3: Yeni işle ilgili korkular

Yeni işle ilgili korkular 6 kategori altında toplandı. Bunlar, kendini ifade edebilme korkusu, damgalanma korkusu, hata yapma korkusu, atak geçirme korkusu, sosyalleşme ve işi sürdürebilmekle ilgili korkular şeklinde gruplandırıldı. Hata yapmak, biri tarafından yanlış anlaşılma, kendini yanlış anlatma, hastalığın tekrarlamasından korkma, performansla ilgili korkma ve insanlarla ilişkilerinde zorluk katılımcıların en çok korktukları konular olarak dile getirilmiştir. Özellikle engelli kadroya atanma şeklinin ve hastalığın sorulmasına dair damgalanma korkusu en çok belirtilen korkudur. Aşağıda katılımcıların korkuları hakkındaki ifadelerinden bazılarını yer verilmiştir:

“Acaba verilen işi yapabilecek miyim? acaba rahatsızlığım nükseder mi?” (hata yapma korkusu ve atak geçirme korkusu)

“Yeni insanlarla tanışmak, sabah kalkamamak ve performans eksikliği” (sosyalleşme, hata yapma korkusu)

“İş yerinde atak geçirmekten korkuyorum. Geçirirsem durumu nasıl kontrol ederim diye düşünüyorum” (atak geçirme korkusu)

“Kendimi en iyi şekilde ifade edebilecek miyim?” (Kendini ifade edebilme korkusu)

“Bıkkınlık, isteksizlik, insanlarla arkadaş olamamak gibi korkularım var şu an ve acaba işi sürdürebilecek miyim, devam edebilecek miyim, zorlanır mıyım?”
(Sosyalleşme, işi sürdürebilmekle ilgili korku)

“Herkeste olduğu gibi hata yapmaktan, panik olmaktan korkmak. Ama bunu minimum düzeye indirmek bizim elimizde bir yerde. Uykumu alarak gidebildikten sonra yapamayacağım, üstesinden gelemeyeceğim bir durum yok aslında. Çalışmayı seviyorum, karşılığını da alacağımı bildiğim için şu anda şikâyetim yok çok fazla. Bir de özel hayatımız “hastalığımızla ilgili kısmı” ağız sıkı bir müdürümüz olursa korkulacak pek bir şey olamaz bence.” (Hata yapma korkusu, damgalanma korkusu)

“Korkum iş için yeni bir şehre gideceğim için oraya alışıp alışamayacağım ve işyerindeki ortam konusunda ve benim oraya uyumum konusunda.” (Sosyalleşme ve işi sürdürebilmekle ilgili korku)

“İyi bir imaj sergileyemezsem diye korkuyorum. Herhangi bir hata yapmak, biri tarafından yanlış anlaşılma ya da kendimi yanlış anlatmaktan çekiniyorum. Hemen alışabilir miyim bilmiyorum. Alışma safhası nasıl geçecek? Nasıl neyle atandın diye sorulduğunda vereceğim cevap? Özel durumumu anlatmak zorunda kalır mıyım? Kendimi en iyi şekilde ifade edebilecek miyim? Herhangi bir konuda hata yaparsam çabucak nasıl telafi ederim? Kendime güveniyorum ama bir yandan da güvensizlik var.” (Hata yapma, damgalanma, kendini ifade edebilme korkusu)

“Yanlış anlaşılma, hastalık, işe adapte olamama, nasıl bir pozisyonda çalışıyor olacağım, işimi başarıyla yanlışsız sürdürebilecek miyim? Deşifre olursam hastalığım konusunda.” (İş sürdürebilmekle ilgili korku ve damgalanma korkusu)

“Başarısız olmaktan korkuyorum. Anlayamam, yanlış hareket yaparım diye. Başarısızlık ve sosyalleşememe beni korkutuyor”

“Bilgisayarı az biliyorum. Bilgisayarlı iş verirlerse diye korkuyorum ve iş yerinde sıkıntılarım olursa diye çok korkuyorum. Çalıştığım ortam nasıl olacak bir de” (Hata yapma korkusu+atak geçirme korkusu)

Şizofreni olan bireylerin işe girmek ve çalışmak konusunda çok istekli, hevesli ve olumlu beklentileri olduğu görülse de yeni bir işin aynı zamanda korkutucu yanlarının ve zorluklarının da farkında oldukları gözlemlendi.

Tema 4: Çalışmanın faydaları

Katılımcılar işe başladıklarında hayatlarında olumlu değişiklikler olacağını ve özellikle çalışmanın hastalıklarının iyileşmesine katkı sağlayacağını ifade etmişlerdir. Katılımcıların bu konu hakkındaki ifadelerinden bazılarını aşağıda yer verilmiştir:

“En azından daha az düşünmeye başlayacağımı ve bunun da benim hastalığıma artı bir katkı sağlayacağını zannediyorum. Hayatımın genel anlamda değişeceğini zaman gösterecek”

“Hayatımın genel anlamda değişeceğini düşünüyorum. Artık her gün evde olmayacağım. Günlük gideceğim bir işim olacak. Yoğun bir tempo olacak. En güzeli kendi paramı kazanıp bir daha kimseye muhtaç olmayacağım. Gardırobumu yenileyeceğim. Herkes benden bahsedecek. Kendimi herkese kanıtlamış olacağım. Bir yandan okuluma da devam edeceğim”

“Her gün evde olmayacağım. Hastalığımla daha az düşüneceğim, işime konsantre olacağım. Yoğun bir tempo olacak. Kendi ayaklarımın üzerinde duracağım ne mutlu. Okuluma devam ederim belki”

“Evet yeni bir işim olacak. Yeni insanlar tanıyacağım. Bir iş çevrem olacak. Kendi maaşımı kazanacağım. Aileme artık yük olmayacağım. Herkese kendimi kanıtlamış olacağım. Sigortam olacak. Artık ilaçlarımı alabileceğim. Hastaneye gidebileceğim, masraflarımı karşılayabileceğim.”

“İyi yönde değişmesini bekliyorum. Biraz da hareket, para kazanma”

“Param olacak. Arkadaş çevrem genişleyecek. Hayatımı genel anlamda değiştirecek. İş sahibi olduğumdan kendime güvenim artacak”.

“Evet ruh halimi değiştirir, daha aktif yapar”.

“Evet, kendimi geliştireceğim ve daha sağlıklı olacağım, sosyalleşeceğim”.

“Maddi ve manevi olarak etkileyeceğini düşünüyorum. Ayrıca düzenli olarak gittiğim bir işim olur diye düşünüyorum”.

Tema 5: İşe başladıktan sonra tedaviyi sürdürme

İşe başlamanın tedaviyi aksatıp aksatmayacağı konusundaki düşüncelerine bakıldığında, tedaviye devam edebilmek için izin alabileceklerini, doktorlarıyla iletişim halinde olacaklarını, ilaçlarını düzenli kullanırlarsa iş hayatının tedaviyi etkilemeyeceğini

bildirmişlerdir. Aşağıda bireylerin bu konudaki düşüncelerini belirttikleri ifadeler yer almaktadır:

“İlaçlarımı dozunda ve saatinde almaya devam ederim. Çok gerekirse iş yerimden izin alıp TRSM’ye gelebilirim. Tahlillerimi yaptırırım düzenli bir şekilde.”

“İzin alırım, tedaviye devam. İşin tedavimi aksatmasını istemiyorum”

“Aynı şekilde bir uzman yardımı alarak sorun çıkacağını zannetmiyorum”

“TRSM ile yola devam”

“İlaçlarımı düzenli kullanarak ve izin alıp buraya gelerek”

“Düzenli olarak doktora gelerek ve TRSM’de tedavime devam ederek, ilaçlarımı düzenli olarak kullanarak”

“TRSM ile bağlantı halinde olacağım. Ayda bir ziyaret edebilirim. Artık işten izin aldığım sürece. Vaka sorumluluğu da bağlantı halinde olurum. Gerektiğinde ondan da yardım alırım.”

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmanın amacı, şizofreni olan bireylerin çalışma ve yeni bir işe başlama ile ilgili düşünce ve beklentilerinin neler olduğunu anlamaya yöneliktir. Görüşmeler sonunda bireylerin iş yaşamıyla ilgili düşüncelerinin 1) yeni iş yaşamıyla ilgili beklentiler, 2) çalışma hayatıyla ilgili yaşayabileceği zorluklar ve yapabilecekleri işler, 3) yeni işle ilgili korkular, 4) çalışmanın faydaları, 5) işe başladıktan sonra tedaviyi sürdürme şeklinde temaları içerdiği belirlenmiştir.

Çalışmanın en önemli teması ve aynı zamanda sonucu yeni işle ilgili korkulardır. Katılımcılar tarafından en çok belirtilen korkular, iş yerinde damgalanma ve atak geçirme olarak belirlenmiştir. Literatürde çalışma bulgularımızla benzer şekilde, damgalanma korkusunun şizofreni olan bireylerin iş arama ve işe devam etmede en büyük engellerden biri olduğu belirtilmektedir (Işık, Savaş ve Kılıç, 2019; Can Öz ve Ünsal Barlas, 2017; Letovancova ve Davidekova, 2014; Hielscher ve Waghorn, 2017). Damgalanma korkusunun iş hayatına başlayacak bireylerde istek ve motivasyonu bozucu bir etki yarattığı söylenebilir. Bireylerin kendine güveninde azalmaya yol açmaktadır. Şizofreni hastalığı hem işverenler hem de çalışanlar tarafından tehdit edici algılanmakta, kişiler dışlanmaktadır. Ayrıca damgalanmaktan korktukları için hastalıklarını gizlemekte ve bu durum hem toplumsal

katılımı engellemekte hem de diğerleriyle ilişkilerini kısıtlamalarına ve diğerlerinden uzaklaşmalarına yol açmaktadır (Letovancova ve Davidekova, 2014). Nitel bir çalışmada, “iş için başvurduğumda ruh sağlığı sorunlarım olduğunu söyleyebilirim” ifadesine katılımcıların %76’sı katılmadığını belirtmiştir (Hielscher ve Waghorn, 2017). Çalışmamız sonucunda da benzer bulgular elde edilmiştir. Katılımcıların,

*“Yanlış anlaşılma, hastalık, işe adapte olamama, nasıl bir pozisyonda çalışıyor olacağım, işimi başarıyla yanlışsız sürdürebilecek miyim? **Deşifre olursam hastalığım konusunda.**”*

*“İyi bir imaj sergileyemezsem diye korkuyorum. Herhangi bir hata yapmak, biri tarafından yanlış anlaşılma ya da kendimi yanlış anlatmaktan çekiniyorum. Hemen alışabilir miyim bilmiyorum. Alışma safhası nasıl geçecek? **Nasıl neyle atandın diye sorulduğunda vereceğim cevap? Özel durumumu anlatmak zorunda kalır mıyım?**”*

gibi ifadeleri bu durumu desteklemektedir. Dolayısıyla damgalamayı önleyici çalışmalar planlanmalı, öncelikle sağlık personeli ile başlayıp tüm toplumda önleyici çalışmalar başlatılmalıdır. Ruhsal hastalıklarla ilgili yanlış bilgi, tutum ve düşüncelerin değiştirilmesine yönelik bir sağlık politikası geliştirilmelidir (Doğanavşargil, 2009).

Hastalığın çalışmaya etkileri teması ile isteksizlik, bıkkınlık, iletişim zorluğu gibi negatif belirtiler, görüntü görme ve ses duyma gibi hastalığın pozitif belirtileri, ilaç yan etkileri ve hastalığın unutkanlık, dikkati toplamada güçlük gibi bilişsel zorlukları bireyler tarafından çalışma performanslarını etkileyebilecek faktörler arasında vurgulanmıştır. Literatürde benzer şekilde destekleyici bulgular mevcuttur. Sabah kalkmada güçlük, çabuk sinirlenme, dikkati toplamada güçlük çalışma hayatına uyum sağlamayı güçleştirmektedir (Işık, Savaş ve Kılıç, 2019). Şizofreni olan bireylerde belirtiler ve mesleki sonuçlar arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalara göre, daha çok negatif belirtiyeye sahip olanlarda mesleki işlevselliğin negatif belirtisi az olanlara oranla daha düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Özellikle duygulanımsal yanıtızlık, aloji (konuşamama), içe çekilme ve dikkat dağınıklığı gibi negatif belirtilerin mesleki olarak işlev göstermemeye daha güçlü ilişkili olduğu saptanmıştır (Cook ve Razzano, 2000). Bilişsel yıkım şizofreni olan bireylerin çalışmasını ve işe uyumunu zorlaştıran başka bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde bireylerin yaşadığı bilişsel zorlukların benzer şekilde çalışmayı zorlaştırdığı, bireylerin konsantre

olmada güçlük yaşamasına yol açtığı bildirilmiştir (Tsang, Chan, Wong ve Liberman, 2009; Cook ve Razzano, 2000).

Katılımcılar tarafından “kendimi en iyi şekilde ifade edebilecek miyim?”, “çalışma arkadaşlarımla iletişim kurmada zorluk yaşamak” gibi ifadelerle kişilerarası iletişim en çok korktukları ve en çok zorlanacaklarını düşündükleri konu olarak dile getirilmiştir. Hastalığın negatif belirtileri sonucu sosyal izolasyon, kişilerarası ilişkilerde gerilemeye yol açmaktadır. Literatürde benzer şekilde destekleyici bulgular mevcuttur. Çalışmalarda kişilerarası ilişkilerde zorlanma, şizofreni olan bireylerin çalışma hayatında en çok karşılaştıkları problem olarak bildirilmiştir (Tsang, Chan, Wong ve Liberman, 2009). Bir çalışmada benzer şekilde şizofreni tanısı olan bireyler, çalışma arkadaşlarıyla yaşadıkları iletişim sorunlarından dolayı işten ayrılmak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir (Can Öz ve Ünsal Barlas, 2017). Psikiyatrik belirtisi olmayanlarla karşılaştırıldığında, şizofreni olan bireylerde arkadaşça davranma, iş arkadaşlarının davranışlarını anlama ve işyeri ilişkileri kurma gibi sosyal becerilerin daha düşük olduğu bulunmuştur. Aynı zamanda davranışlarının diğer çalışma arkadaşlarını nasıl etkileyeceğini algılamada daha çok zorluk yaşadıkları tespit edilmiştir. Negatif belirtisi fazla olan bireylerin iletişim becerilerinin zayıf olduğu ve daha az iş edinebilir olarak değerlendirildiği bildirilmiştir (Cook ve Razzano, 2000). Dolayısıyla şizofreni tanısı ile takip edilen bireylerin kapsamlı rehabilitasyon programları ile desteklenmeleri gerekmektedir. Psikososyal beceri eğitimleriyle önce TRSM’lerde becerilerin simülasyonları yapılmalı, beceriler geliştirilmeli, böylece iş hayatına ve toplumsal hayata aktarımı sağlanmalıdır. Literatürde bilişsel rehabilitasyon ve sosyal beceri eğitimlerinin mesleki rehabilitasyon programları içerisinde birlikte ele alınmasının işle ilgili becerilerin geliştirilmesinde ve bireylerin işe adaptasyonunda faydalı olduğu vurgulanmaktadır (Tsang, Chan, Wong ve Liberman, 2009; Arbesman ve Logsdon, 2011). Çalışma bulgularımıza bakıldığında, şizofreni tanısı alan kişilerle mesleki rehabilitasyon planlamalarında sosyal becerilerin ve bilişsel becerilerin ele alınması önemli görülmektedir. Ekip çalışması destekli programların yürütülmesinde diğer önemli faktördür. Hastalığa ve çalışma hayatına ait sorunların çözümü konusunda iş koçlarıyla, ergoterapistlerle ve TRSM iş birliğiyle bireylerin desteklenmesi ve damgalamayı azaltıcı çalışmalar planlanması önerilebilir (Hielscher ve Waghorn, 2017).

Para kazanmak, aktif olmak, sağlıklı olmak, sosyalleşmek, kendine güven kazanmak ve kendini geliştirmek gibi çalışmanın hayatlarında yaratacağı olumlu değişiklikler katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Çalışma bulgularımız literatürle uyumludur (Işık, Savaş ve Kılıç, 2019; Dunn, Wewiorski ve Rogers, 2008; Iannelli ve Wilding, 2007). Dunn ve diğerleri (2008), ağır ruhsal bozukluğu olan bireylerde işe yerleşmenin anlam ve önemini araştırdıkları nitel çalışma sonuçlarına göre; katılımcılar bir işte çalışmanın iyileşme sürecinde olumlu faydalar sağladığını, özellikle ücretli bir işte çalışmanın benlik saygısını artırdığını, kendileriyle gurur duyduklarını, finansal faydalar sağladığını, psikiyatrik belirtilerle başa çıkma stratejilerini geliştirdiğini ve sonuç olarak iyileşme sürecine katkı sağladığını belirtmişlerdir.

Katılımcılar yapabilecekleri işleri evrak taşıma, belge, dosyalama gibi daha basit, zorlayıcı olmayan ve iletişim gerektirmeyen işler olarak tanımlamışlardır. Başka bir nitel çalışmada, çalışmaya katılan şizofreni olan bireyler hastalığa uygun iş verilmesi, uzun çalışma saatleri yerine daha kısa zamanlı işlerde çalışmayı öneri olarak getirmişlerdir (Işık, Savaş ve Kılıç, 2019). Özellikle işin türü ve niteliğinin bireylerin işe katılımında ve başarılı bir performans göstermesinde etkili bir faktör olduğu belirtilmektedir. İşin stres verici olması ve bazı işverenlerin tutumları bireylerin iş konusunda daha isteksiz olmalarına yol açmaktadır (Priebe, Warner, Hubschmid ve Eckle, 1998). E-KPSS ile işe yerleştirmelerde bireylerin eğitimleri, çalışma deneyimleri, iş tercihleri, bilişsel kapasiteleri, hangi işi yapabilecekleri ya da var olan işe uygunluğu ve bireyin hastalık veya engel durumu dikkate alınmamakta ve değerlendirilmemektedir. Mevcut uygulamada, katılımcıların iş yerindeki amirinin uygun gördüğü pozisyona yerleşimi sağlanmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün (2015) çalışan engelli bireylerle yaptığı çalışmada, engeli bulunan personelin çoğunlukla memur, veri hazırlama ve kontrol işletmeni unvanlarında istihdam edildikleri belirlenmiştir. İş verilerek özgüveni sağlanan bireylerin, iş koşullarının düzenlenmemesi, aşırı ya da yetersiz beklentiler ve damgalama gibi stres faktörleri nedeniyle hastalıkları tekrar tetiklenmesine yol açabilmektedir. Bir katılımcı “bireyin tercih/becerilerine göre iş” şeklinde düşüncesini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir: “Ben para işleriyle uğraşmayı pek sevmiyorum. Umarım öyle de bir dalda çalışmam. Kasiyerlik deneyimim de var ama olsun yine de bana göre değil, yeri gelecek milyarla oynayacaksınız. Burası ürkütücü biraz”. Bireylerin görüş ve istekleri dikkate alınmalı,

aşamalı olarak görev verilmeli ve takibi yapılmalıdır. Bu nedenle şizofreni olan bireylerde birey merkezli uzun süreli destekleyici mesleki rehabilitasyon programlarına ihtiyaç vardır.

İşe başladıktan sonra tedaviyi nasıl sürdürecekleri ile ilgili katılımcılar tedaviye katılım yönünde olumlu görüş bildirmişlerdir. TRSM ile bağlantıda olma, düzenli olarak kontrollere gelme, işten izin alma, vaka sorumluluğu bağlantı halinde olma gibi bireylerin tedaviye katılımı ile ilgili motivasyonları ve planlamaları TRSM’de düzenli takiplerle tedavi uyumunun sağlanmış olduğunu göstermektedir. Başa gelen olumsuz olayların her ne kadar stres verici olduğu bilinse de olumlu mutluluk verici olaylar da bireylerin zaman zaman başa çıkmasını güçleştirecek düzeyde strese yol açabilmektedir (Seaward, 2011). Ayrıca şizofrenide stresli yaşam olaylarının psikotik atakların ortaya çıkmasına neden olduğu bilinmektedir (Horan ve diğ. 2005). Dolayısıyla yeni bir işe başlayan katılımcıların hayatlarında var olması beklenen değişimler nedeniyle tedavi planını aksatma riskleri olabilir. Bu nedenle önleyici olması açısından yeni işe başlayacak bireylerde tedaviyi nasıl sürdürecekleri mutlaka konuşulmalı, işe başladıktan sonra da TRSM’de takipleri devam ettirilmelidir.

Katılımcıların ailelerinin “düzenli bir iş sahibi olmamı, düzenli olarak çalışmamı istiyorlar”, “daha sağlıklı olurum diye düşünüyorlar, iyileşeceğime inanıyorlar” gibi beklentilerine bakıldığında, çalışmak hem katılımcılar hem de aileleri için sağlıklı olmanın işareti olarak algılanmaktadır. Ayrıca ailenin beklentilerinde “işe devam etme, düzenli çalışma, işten çıkmadan düzenli şekilde çalışma” gibi beklentiler ailelerin çocuklarının işi bırakmaya dair korkularının olduğunu göstermektedir. Hem aileler hem de katılımcılar bu süreçte desteğe ihtiyaçları olduğunu belirtmişlerdir. Bir katılımcı desteğe ihtiyaç duyduğunu “kendimi işle ilgili konularda yanlış anlaşılardan, ifade etmek istiyorum. Bir de takıldığım yerde bana yardımcı birisi olmazsa sıkıntılı bir durum oluşabilir” şeklinde ifade etmiştir.

Bir katılımcının şizofreni hastalığının işle ilgili neleri etkileyebileceği sorusuna “bana fazla karışmazlar, bana zor iş vermezler” şeklinde ifadesi, ailelerin ve ruh sağlığı çalışanlarının bu konuda dikkatli olması gerektiğini düşündürmektedir. Ailelerin yanlış bilgi vermemeleri, engelli oldukları için iş vermeyecekleri ya da istediğin zaman gitmezsin gibi ifadelerle yanlış yönlendirmemeleri önemlidir. Çalışmak, bireylerin kendilerine yeniden güvenmeleri, toplumsal katılımlarının artması, toplum içinde üretken bir birey olarak yer almaları gibi birçok amaca hizmet etmektedir. Ayrıca yapılan çalışmalar, çalışan kişilerin

belirtilere ve hastalığa daha az odaklandıklarını ve iyileşmede olumlu katkısı olduğunu göstermektedir (Dunn, Wewiorski ve Rogers, 2008; Iannelli ve Wilding, 2007). Dolayısıyla ailelerle bu konuda görüşülmeli ve bilgi verilmelidir. Bu süreçte hem ruh sağlığı uzmanlarının hem de ailelerin gerçekçi beklentiler oluşturmaları gerekmektedir.

Yapılan görüşmeler sonunda iş ile ilgili korkuları olduğu görülen bireylerin işe hazırlık eğitimleri ile desteklenmeleri gerektiği önerilebilir. Ruh sağlığı problemi olan bireyler performans ve katılımlarını kısıtlayan durumlarda ne yapacaklarını bilemediklerini, iş ortamında yapmak istemedikleri görevlerde zorlandıklarını ve “hasta” olarak hem aileleri hem sağlık profesyonelleri hem de iş arkadaşları tarafından damgalandıklarını belirtmekte ve bundan dolayı rahatsızlık duymaktadırlar. Kendini sıkışmış ve hazırlıksız hisseden bireyler işin gerekliliklerini yerine getirememekte ve kendini kötü hissetmektedir. Özellikle iş arayışında olan, çalışmak isteyen ve işe giren bireylerde işe hazırlık programlarının faydalı olacağı düşünülmektedir (Coombes, Haracz, Robson ve James, 2016). İşe hazırlık eğitimleri ile ruh sağlığı problemleri olan bireylerin rekabetçi istihdama girmeden önce bir hazırlık periyodundan geçmesi gerekmektedir (Crowther, Marshall, Bond ve Huxley, 2001). Bireylerin hazırlıklı olması ve kendilerini tanıması (zayıf ve güçlü yanları, becerileri vb) desteğin ilk aşamasını oluşturur. Ayrıca oluşabilecek stres durumlarıyla başa çıkma becerilerini geliştirmek diğer destekleyici hizmetlerden biridir. Lee ve diğerleri (2006) işle ilgili stres yönetimi programına katılan şizofreni tanısı olan bireylerde stres düzeyinde azalma olduğunu göstermiştir.

Çalışmaya katılan bireylerin bilişsel süreçlerinin yavaşlığı, kısıtlı bilgi alımı çalışmanın kısıtlılıklarından biri olarak bahsedilebilir. Düşünce içeriğinin kısıtlı olması, görüşmede cevap vermeye isteksiz olma, sıkılma gibi hastalığa ait belirtiler nedeniyle görüşmeler daha kısa sürmüş ve daha az bilgi alınmıştır. Hastalığın bireylerin bilişsel süreçlerinde yarattığı yıkım her bireyde çok farklı olabilmektedir. Bunun kontrolü o yüzden zordur. Diğer bir kısıtlılık da görüşmecii sayısının azlığıdır. Yine hem hastalığın özelinde hem de ülkemiz koşullarında engelli bireylerin çalışma olanakları düşünüldüğünde, şizofreni olan bireylerin istihdam edilme oranlarının düşük olduğu bilinmektedir.

Çalışma bulguları engelli devlet memurluğuna yerleşen ve yeni iş hayatına başlayacak olan kişilerin korku ve kaygılarının olduğunu göstermekte ve ruhsal engeli olan bireyler için destekli istihdam programlarının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu süreçte psikososyal

destek sağlanmalı, bireye özgü değerlendirme ve müdahaleler planlanmalıdır. Bireylerin işe katılımını sağlamada, iş doyumunu ve yeterlilik duygusunun sağlanmasında mutlaka destek olunmalıdır. Bu anlamda öncelikle hangi konularda sorun yaşadıkları ve ihtiyaçlarının neler olduğu, hangi konularda desteklenmeleri gerektiği tespit edilmelidir. Dolayısıyla bu veriler ışığında bireysel ihtiyaçların göz önünde bulundurularak destek programlarının geliştirilmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2015). Kamuda engelli istihdamının analizi. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları: Ankara.
- Arbesman, M. & Logsdon, D.W. (2011). Occupational therapy interventions for employment and education for adults with serious mental illness: A systematic review. *The American Journal of Occupational Therapy*, 65 (3), 238-246.
- Can Öz, Y. & Ünsal Barlas, G. (2017). Şizofreni hastalığı olan bireylerin işe yerleştirme ile ilgili görüşleri ve beklentileri: niteliksel bir çalışma. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3 (3), 28- 32.
- Carpenter, W. & Buchanan, R. (1995). Schizophrenia. İçinde H. Kaplan & B. Sadock (Eds), *Comprehensive Textbook of Psychiatry* (pp. 889-1018). Philadelphia: Williams & Wilkins.
- Chapleau, A. (2012). Schizophrenia and other psychotic disorders. İçinde B. Atkison & D. Dirette (Eds), *Conditions in OT-Effect on Occupational Performance* (pp: 69-78). 4th Edition Wolters Kluwer, Lippincott Williams & Wilkins.
- Cook, J.A. & Razzano, L. (2000). Vocational rehabilitation for persons with schizophrenia: recent research and implications for practice. *Schizophrenia Bulletin*, 26(1):87-103.
- Coombes, K., Haracz, K., Robson, E. & James, C. (2016). Pushing through: Mental health consumers' experiences of an individual placement and support employment programme. *British Journal of Occupational Therapy*, 79(11), 651-659.
- Crowther, R. E., Marshall, M., Bond, G. R. & Huxley, P. (2001). 'Helping people with severe mental illness to obtain work: Systematic review'. *British Medical Journal*, 322, 204-208.
- Doğanavşargil, Ö (2009). Şizofreni ve depresyonda içselleştirilmiş damgalanma ve yaşam kalitesi. Yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Dunn, E.C., Wewiorski, N.J. & Rogers, E.S. (2008). The meaning and importance of employment to people in recovery from serious mental illness: Results of a qualitative study. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 32, 59-62.
- Hamaideh, S., Al-Magaireh, D., Abu-Farsakh, B. & Al-Omari H (2014). Quality of life, social support, and severity of psychiatric symptoms in Jordanian patients with schizophrenia. *Journal Of Psychiatric And Mental Health Nursing*. 21(5), 455-65.
- Hielscher, E. & Waghorn, G. (2017). Self-stigma and fears of employment among adults with psychiatric disabilities. *British Journal of Occupational Therapy*, 80 (12), 1-8.
- Horan, W.P., Ventura, J., Nuechterlein, K.H., Subotnik, K.L., Hwang, S.S. & Mintz, J. (2005). Stressful life events in recent-onset schizophrenia: reduced frequencies and altered subjective appraisals. *Schizophr Res.*, 75(2-3), 363-74.
- Iannelli, S. & Wilding, C. (2007). Health-enhancing effects of engaging in productive occupations: Experiences of young people with mental illness. *Australian Occupational Therapy Journal*, 54, 285-293.
- Işık, I., Savaş, G. & Kılıç, N. (2019). Şizofreni Hastalığına Sahip Bireylerin Çalışma Hayatı Konusunda Yaşadıkları Güçlükler. *ACU Sağlık Bil Derg*, 10(3), 399-408.
- Lee, H.-L., Tan, H. K.-L., Ma, H.-I., Tsai, C.-H., & Liu, Y.-K. (2006). Effectiveness of a Work-Related Stress Management Program in Patients with Chronic Schizophrenia. *The American Journal of Occupational Therapy*, 60, 435-441.
- Letovancova, K., & Davidekova, M. (2014). Impact of schizophrenia on the life quality. *Interdisciplinary Management Research*, 10, 712-20.
- Leufstadius, C., Erlandsson, L. & Eklund, M. (2006). Time use and daily activities in people with persistent mental illness. *Occupational Therapy International*, 13, 123-141.
- Priebe, S., Warner, R., Hubschmid, T. & Eckle, I. (1998). Employment, attitudes toward work, and quality of life among people with schizophrenia in three countries. *Schizophrenia Bulletin*, 24(3), 469-477.

- Seaward, B.L. (2011). The nature of stres. İçinde Essentials of managing stres (pp: 3-26). Second edition. Jones & Bartlett Publishers.
- Smith, J.A., & Osborn, M. (2009). Interpretative phenomenological analysis. İçinde J.A. Smith, P. Flowers & M. Larkin (Eds), Interpretative phenomenological analysis: theory, method and research (pp:53-80). London: SAGE.
- Tsang, H.W., Chan, A., Wong, A. & Liberman, R.P. (2009). Vocational outcomes of an integrated supported employment program for individuals with persistent and severe mental illness. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 40 (2), 292-305.
- Waghorn, G. & Lloyd, C. (2010). Employment and people with mental illness. İçinde Chris Lloyd (ed), Vocational Rehabilitation and Mental Health (pp: 1-18). Blackwell Publishing Ltd.

Özgün araştırma

Görme Engelli Bireylerde Para Tanıma ve Kullanma Yöntemleri

Sevgi Kara¹, Özgü İnal², Berkan Torpil³,
Mustafa Cemali⁴, İbrahim Tatlı⁵, Esra Akı⁶

Gönderim Tarihi: 7 Şubat, 2020

Kabul Tarihi: 10 Haziran, 2020

Basım Tarihi: 28 Ağustos, 2020

Öz

Amaç: Görme engelli bireylerin karşılaştıkları en büyük sorunlardan birisi de parayı ayırt edebilme ve kullanımına ilişkin problemlerdir. Bu durum bireylerin yaşam kalitesini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle çalışmamızda görme engellilerin parayı tanıma yöntemleri ve karşılaştıkları sorunlar incelenmiştir.

Gereç ve Yöntem: Çalışmamız nitel dizaynda olup, çalışmamıza 35 gönüllü görme engelli birey dâhil edilmiştir. Verilerin toplanmasında yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmış, veriler doygunluğa ulaştığında çalışma sonlandırılmıştır. Elde edilen veriler betimsel ve içerik analizi yöntemleriyle analiz edilerek, X,SS ve % olarak gösterilmiştir.

Bulgular: Araştırmada en çok sorun yaşanan alanların para tanıma (%57,0), para sayımı (%34,2) ve para üstü alma (%34,2) olduğu gözlemlenmiştir. Para kullanımı gerektiren aktivitelerde üç yöntemte başvurulduğu saptanmıştır; kâğıt para, bozuk para ve kredi kartı kullanımı. Kâğıt para tanıma da görme engelli bireyler, kabartıdan tanıma (%8,5), büyüklüğünden tanıma (%22,9), para tanıma cetveli ile tanıma (%25,7), aile ve yakın çevreden yardım alma (%37,1), yabancı çevreden yardım alma (%17,2), önceden para miktarı ve yerini ayarlama (%25,7), parayı renginden tanıma (%25,7) ve parayı yazılardan tanıma (%22,9) yöntemlerini kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Sonuç: Görme engelli bireylerin para kullanımı ile ilgili aktivitelerinde yaşadığı problemin sadece fiziksel boyutta olmadığı (görme kaybı seviyesi gibi), aktivite değişimi ve çevresel faktörlerin de etken olduğu görülmüştür. Bu nedenle problemler belirlenirken olayın sadece kişisel boyutu değil, çevre ve aktivite boyutu da incelenmelidir.

Anahtar kelimeler: Görme engelli, para kullanımı, aktivite, para tanıma

¹**Sevgi Kara (Sorumlu Yazar).** Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ergoterapi Bölümü 3.Kat Samanpazarı/Altındağ/Ankara,03123045459, E-posta: sevkara@yahoo.com.

²**Özgü İnal.** Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ergoterapi Bölümü Edirne, 02842133042. E-posta: inalozgu@gmail.com.

³**Berkan Torpil.** Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesi Ergoterapi Bölümü, Etlik/Keçiören/Ankara, 0312304 6191. E-posta: berkantorpil@gmail.com.

⁴**Mustafa Cemali.** Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ergoterapi Bölümü 3. Kat Samanpazarı/Altındağ/Ankara, 03123052560. E-posta: muscemali@hotmail.com.

⁵**İbrahim Yavuz Tatlı.** Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ergoterapi Bölümü 3. Kat Samanpazarı/Altındağ/Ankara, 03123052560. E-posta: i.yavuz.tatli@gmail.com.

⁶**Esra Akı.** Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ergoterapi Bölümü 3. Kat Samanpazarı/Altındağ/Ankara,03123052560. E-posta: esraaki@hotmail.com.

Original research

Money Recognition and Using Methods in Visually Impaired Individuals

Sevgi Kara¹ , Özgü İnal² , Berkan Torpil³
Mustafa Cemali⁴ , İbrahim Tatlı⁵ , Esra Akı⁶

Submission Date: 7th of February, 2020

Acceptance Date: 10th of June, 2020

Pub.Date: 28th August, 2020

Abstract

Objective: One of the biggest problems faced by visually impaired individuals is distinguishing and using money. This situation significantly affects the quality of life of individuals. For this reason, methods of recognizing the money of the visually impaired and the problems they face were examined. **Material and Method:** It is a qualitative study and 35 volunteers with visual impairment were included. Structured interview method was used to and when the data reached saturation, the study was terminated. The data are analyzed with descriptive and content analysis methods and shown as X, SS and%. **Results:** In the study, it was observed that the most problematic area were money recognition (57.0%), money counting (34.2%) and taking over money (34.2%). Three methods are used in activities that require money use; use of paper money, coins and credit cards. In paper money recognition, visually impaired individuals stated that they use methods of recognition from braille (8.5%), recognition from size (22.9%), with money recognition ruler (25.7%), getting help from family and friends (37.1%), getting help from foreign environment (17.2%), adjusting the amount and location of money in advance (25.7%), recognizing money by color (25.7%), and recognizing money itself (22.9%). **Conclusion:** It was observed that the problems experienced by visually impaired individuals in money use activities are not only in physical dimension (such as vision loss level), but also activity change and environmental factors are effective. Therefore, while determining the problems, not only the personal dimension of the event, but also the environmental and activity dimension should be examined.

Keywords: Visually impaired, using money, occupation, recognizing the Money

¹**Sevgi Kara (Corresponding Author).** Hacettepe University Faculty of Health Sciences Department of Occupational Therapy Samanpazari/Altındag/Ankara,03123045459. E-mail: sevkara@yahoo.com.

²**Özgü İnal.** Trakya University Faculty of Health Sciences Department of Occupational Therapy Edirne, 02842133042. E-mail: inalozgu@gmail.com.

³**Berkan Torpil.** Health Science University Faculty of Gülhane Health Sciences Department of Occupational Therapy, Etlük/Keçiören/Ankara, 0312304 6191. E-mail: berkantorpil@gmail.com

⁴**Mustafa Cemali.** Hacettepe University Faculty of Health Sciences Department of Occupational Therapy Samanpazari/Altındag/Ankara, 03123052560. E-mail: muscemali@hotmail.com

⁵**İbrahim Yavuz Tatlı.** Hacettepe University Faculty of Health Sciences Department of Occupational Therapy Samanpazari/Altındag/Ankara, 03123052560. E-mail: i.yavuz.tatli@gmail.com

⁶**Esra Akı.** Hacettepe University Faculty of Health Sciences Department of Occupational Therapy Samanpazari/Altındag/Ankara,03123052560. E-mail: esraaki@hotmail.com

Giriş

Dünyada yaklaşık olarak 1.3 milyar kişinin herhangi bir görme bozukluğu ile yaşadığı tahmin edilmektedir. 217 milyon kişi ise şiddetli görme bozukluğuna sahiptir ve 36 milyon kişi görme engellidir (Bourne ve diğ., 2017). Görme kaybı, serbest zaman ve sosyal aktiviteler dahil olmak üzere tüm aktivite alanlarında aktivite performansı ve katılımı etkilemektedir (Berger, McAteer, Schreier ve Kaldenberg, 2013; Brown ve diğ., 2014; Girdler, Packer ve Boldy, 2008; McGrath ve Rudman, 2013).

Paranın günlük yaşam aktivitelerinde çok önemli rolü vardır (Schillmeier, 2007). Görme engelli ya da az gören bireylerin karşılaştığı en büyük sorunlardan birisi farklı paraları ayırt edememektir. Bu durum bireylerin yaşam kalitesini önemli ölçüde etkilemekte ve özellikle finansal işlemler sırasında nakit paranın yönetimi ile ilgili birçok aktiviteyi sınırlandırmaktadır. Yapılan araştırmalar, dünyadaki görme engelli bireylerin çoğunun özellikle kağıt paraları tanımada sorunlarla karşı karşıya kaldığını göstermiştir (Mohamed, Ishak ve Buniyamin, 2012). Bu konuda bireylere yardımcı olmak için paraların üzerine dokunsal işaretlerin eklenmesi, farklı boyutlarda, genişlik, uzunluk ve hatta dokuda paraların yapılması, para tanıma aracının kullanılması gibi çeşitli yöntemler geliştirilmiştir (Costa, Veiga ve Sousa, 2016). Ülkemizde bu konu ile ilgili çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Türk Telekom'un Boğaziçi Üniversitesi Görme Engelliler Teknoloji ve Eğitim Laboratuvarı (GETEM) işbirliği ile gerçekleştirdiği sosyal sorumluluk projesi olan Telefon Kütüphanesi mobil uygulamasına para tanıma fonksiyonu eklenmiş ve görme engelli bireylerin parayı tanımaya ihtiyaç duydukları her an ödemelerini güvenle yapabilecekleri bir sistem oluşturulmuştur (Türk Telekom, 2017). Görme engelli bireylerin parayı dokunduklarında hissetmeleri ve tanımalarına yardımcı olmak amacı ile yürütülen bir diğer uygulamada ise; Merkez Bankası tarafından tüm banknotlarda aynı yerde olmak kaydı ile paranın ön sol üst kenarında yer alan Braille alfabesinden yararlanılarak oluşturulmuş farklı sayıda noktalar yerleştirilmesi ve her banknotun farklı boyutta basılmasıdır. Diğer bir uygulama ise; özel tasarıma sahip Para-Ölçer aparatını kullanılması ile görme engelli bireylerin Türk Lirası banknotlarını ve madeni paraları ölçerek değerlerini kolaylıkla birbirlerinden ayırt edebilmelerinin sağlanmasıdır (Türk Eğitim, 2009).

Şekil 1: Merkez Bankası para-ölçer aparatı ve farklı boyutlardaki Türk banknotları

Görme engelli veya az gören erişkin bireylerde para tanıma konusunun önemine rağmen literatürde bu konuda yapılan çalışmaların ve uygulamaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma; görme engelli veya az gören erişkin bireylerde para tanıma stratejilerini incelemek ve bu bireylere yönelik planlanacak müdahale yaklaşımlarına yön vermek amacıyla planlanmıştır.

Gereç ve Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanıldı. Yıldırım ve Şimşek (2006) nitel araştırmayı gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamaktadır. Araştırmada veriler Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu ile toplandı. Görüşme formunu oluşturma aşamasında geniş çaplı literatür taraması yapılarak görme engelli ve az gören bireylerinde para kullanımı ile

ilişkili olan kavramlar belirlendi ve çalışmanın amacına uygun şekilde soru havuzu oluşturuldu. Bu soru havuzu uzman görüşüne sunularak görüşler alındı ve görüşme sorularına son şekli verildi.

Veri Toplanması ve Analizi

Çalışma 15.04.2019 - 15.06.2019 tarihleri arasında Hacettepe Üniversitesi Ergoterapi Bölümünde gerçekleştirildi. Çalışma için gerekli etik kurul izni Hacettepe Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan 16969557-706 sayı no ile alındı. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 18-99 yaş arası görme engeli bulunan 35 birey dâhil edildi.

Araştırmadan veriler yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılarak toplandı. Bireylerin sosyo-demografik bilgileri kaydedildi ve aşağıdaki sorular ile yarı yapılandırılmış görüşme yapıldı.

Yarı yapılandırılmış görüşme soruları;

- Para harcamada güçlük yaşıyor musunuz?
- Ne gibi güçlükler yaşıyorsunuz?
- Bu güçlükler sizi ne kadar etkiliyor?
- Parayı nasıl tanırıyorsunuz ?

Görüşmeler katılımcıların kendilerini rahat ifade edebileceği bir ortamda gerçekleştirildi. Görüşmelerde not alma tekniği kullanıldı. Görüşmeler 20 ile 30 dakika sürdü. Sosyo demografik veriler $X \pm SS$ ve % olarak belirtildi. Elde edilen veriler betimsel analiz ve içerik analizi yöntemleri kullanılarak analiz edildi. Veriler doygunluğa ulaştığı zaman çalışma sona erdirildi.

Sonuç

Çalışmaya katılan 35 bireyin demografik özellikleri incelendiğinde yaş aralığı 25-75 ($50,2 \pm 12,2$) yıl idi. Bu bireylerin %77,1'i erkek, %22,9 kadın ve %57,1'i evli, %42,9 bekar idi. Bireylerin %60'ı konjenital, %40'ı edinsel olarak görme problemi yaşadığı tespit edildi. Bu bireylerin %88,6'lık bölümü beyaz baston, 8,5'i gözlük ve 2,9'u büyüteç kullandığı belirlendi. Demografik verilere ait özellikler tablo 1' de gösterilmektedir.

Tablo 1. Görme engelli bireylerin demografik özellikleri

	f (n=35)
Cinsiyet	
Erkek	77,1(27)
Kadın	22,9(8)
Görme engel oranı	
%57	2,85(1)
%60	2,85(1)
%90	28,6(10)
%95	5,7(2)
%100	60(21)

f: Frekans; n: Kişi sayısı

Çalışmada görme engelli ve az gören bireylerin para kullanımına ait görüşleri “para ile ilişkili problemler” ve “para tanıma stratejileri” olarak 2 kategoride değerlendirilmiştir. Bu görüşler kategoriler kapsamında çeşitli tema ve alt temalar halinde gruplandırılmış ve bireylerin görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar eşliğinde sunulmuştur (tablo 2, tablo 3).

Bireylerin %71,5’i (n: 25) para ile ilgili işlemlerde zorluk yaşadığını, %28,5’u (n: 10) para ile ilgili işlemlerde zorluk yaşamadığını belirtmiştir. Bu duruma ait görüşler şu şekildedir;

“Kağıt parayı tanımakta zorlanıyorum başka birinden yardım istiyorum” (Katılımcı 1)

“Madeni parayı boyutundan tanıyorum, kağıt parayı Merkez Bankası’nın hazırladığı para tanıma aparatı ile rahatça tanıyarak para işlerimi hallediyorum” (Katılımcı 2).

“Bozuk paraları büyüklüğünden rahatça tanıyorum, kağıt paraları üzerindeki kabartıdan tanıyorum” (Katılımcı 10).

Kategori 1: Para ile ilişkili problemler

Bireylerin bu kategorinin içeriklerini oluşturan görüşleri bir ya da birden fazla görüş şeklinde bildirilmiştir. Araştırmada bireylerin para ile ilişkili yaşadığı problemleri para tanıma, para sayma ve para üstü alma olduğu saptandı (tablo 2).

Para tanıma problemi ile ilişkili olarak; bireylerin %42,8’i (n: 15) kağıt paranın üzerinde bulunan kabartılarının yeterli olmamasının parayı parmakla dokunarak tanımayı engellediğini belirtmiştir. Bu duruma ait görüşler şu şekildedir;

“Parayı üzerindeki kabartıya dokunarak ayırt etmekte zorlanıyorum, hatta bazı eski paralarda bu kabartılar daha da azalmakta ve dokunarak parayı tanıma imkansız hale gelmekte” (Katılımcı 25).

“Parayı direk dokunarak tanımak önemli ancak kabartıların yetersiz olması ya da kabartının azalması paranın hangisi olduğunu karıştırmama neden oluyor” (Katılımcı 30).

Paranın renginin yeterince fark edilebilir olmaması nedeniyle bireylerin %5,7'si (n: 2) parayı tanımakta zorluk yaşamaktadır. Bu duruma ait görüşler;

“Parayı renginden tanımaya çalışıyorum ancak bazen zorlanıyorum ve paraları karıştırıyorum” (Katılımcı 12).

“Az da olsa yakından görebiliyorum daha aydınlık ortamda bu daha net ama gene de parayı renginden tanımamakta zorlanıyorum” (Katılımcı 13).

Paranın üstündeki yazı ve rakam boyutlarının küçük olması bireylerin %8,5'inin (n: 3) parayı tanımakta zorlanmasına neden olmaktadır. Bu duruma ait görüşler;

“Kağıt paranın üzerindeki yazı ve rakamların boyutları çok küçük çok yakından dahi görmekte zorlanıyorum” (Katılımcı 12).

“Yazı ve rakam boyutları küçük daha büyük olmalı tam okunmuyor” (Katılımcı 13).

Tablo 2. Bireylerin para ile ilişkili yaşadığı problemler

	<i>f(n)</i>
Para tanıma	
<i>Kağıt para kabartuların yeterli olmaması</i>	42,8(15)
<i>Paranın renginin yeterince fark edilebilir olmaması</i>	5,7(2)
<i>Paranın üstündeki yazı ve rakamların puntolarının küçük olması</i>	8,5(3)
Para sayma	
<i>Para sayısının çok olması</i>	34,2(12)
Para üstü alma	
<i>Çok sayıda ve farklı kağıt para banknotların olması</i>	34,2(12)

f: Frekans; n: Kişi sayısı

Para saymada bireylerin %34,2 (n: 12) ‘para sayısının çok olmasından dolayı para işlemlerinde zorlandığını belirtmektedir. Bu duruma ait görüşler;

“Para sayısı çok olunca farklı para banknotlarını ayırmak zor oluyor belli bir sayıdan sonra para hesabını karıştırıyorum” (Katılımcı 5)

“Az para olunca bunları ayırt etmek zor değil ama çok para olunca saymada hata yapıyorum buda beni strese sokuyor” (Katılımcı 8)

Para üstü almada bireylerin %34,2'i (n: 12) çok sayıda kağıt para ve bozuk para alınmasının para ile yapılan işlemlerde karışıklık yarattığını belirtmiştir. Bu duruma ait görüşler;

“Para ile ödeme yapabiliyorum ama bana para üstü olarak çok sayıda para verildiğinde bu kafa karışıklığı yaratıyor” (Katılımcı 34)

“Alışveriş sonrası farklı ve çok sayıda olarak kağıt para verildiğinde hesabımı karıştırıyorum parayı cüzdanıma düzgün yerleştiremiyorum ve buda eğer başka yerden bir alışveriş daha yaparsam hesabımın karışmasına neden oluyor” (Katılımcı 35)

Kategori-2: Para tanıma stratejileri

Bireylerin bu kategorinin içeriklerini oluşturan görüşleri bir ya da birden fazla görüş şeklinde bildirilmiştir. Araştırmada bireylerin para tanıma stratejileri; kağıt para tanıma, bozuk para tanıma ve kredi kartı kullanma olduğu belirlenmiştir. Bu üç tema ise 11 alt temadan oluşmaktaydı (tablo 3).

Kağıt para tanıma bireylerin %8,52’i (n: 3) parayı üzerindeki kabartıdan tanıdığını belirtmektedir. Bu duruma ait görüşler;

“Kağıt parayı üzerindeki kabartıya parmaklarımla dokunarak parayı tanıyabiliyorum” (Katılımcı 9)

“Para üzerindeki kabartı para eskiyince azalsa da uzun süredir kullandığım için parayı tanımayı sağlayabiliyorum” (Katılımcı 10)

Parayı büyüklüğünden tanıma bireylerin %22,9’u (n: 8) tarafından kullanılmaktadır. Bu duruma ait görüşler;

“Parayı banknotun büyüklüğünden tanıyorum, diğer paraların büyüklükleri ile kıyaslayarak yapıyorum” (Katılımcı 7)

“Banknotların boyutlarını kullana kullana ezberledim ve artık parayı elime aldığımda hemen tanıyorum” (Katılımcı 27)

Çalışmaya katılan bireylerin %25,7’i (9) parayı merkez bankasının ürettiği para tanıma cetveli ile tanımaktadır. Bu duruma ait görüşler;

“Merkez Bankası’nın ürettiği cetvel ile hem kağıt parayı hem de bozuk parayı rahatlıkla tanıyabiliyorum” (Katılımcı 6)

“Kağıt paraları para tanıma cetveli ile tanıyorum bu çok kolay tanımamı sağlıyor ama çok fazla para olunca kafam karışıyor” (Katılımcı 28)

Bireylerin %37,1’i (n: 13) para işlemlerinde aile ve yakın çevreden yardım almaktadır. Bu duruma ait görüşler;

“Para ile ilgili işlem yapmadan önce ev ailemden paramı ayarlayıp cüzdanımın belirli bir yerine koyması için yardım alıyorum bu şekilde parayı bulup tanımam kolay oluyor” (Katılımcı 4)

“Para kullanacağım zaman kardeşim evde iken parayı ayarlayıp bana bilgi veriyor ona göre istediğim parayı rahat seçiyorum, bazen de beraber gidiyoruz para ödemesini o yapıyor” (Katılımcı 7)

Bireylerin %8,5’i (n: 3) para işlemlerinde yabancı çevreden yardım istediğini belirtti. Bu duruma ait görüşler;

“Tek başıma olduğumda bazen parayı tanıyamıyorum ve alışveriş yaptığım yerdeki kasierden veya etraftaki insanlarda cüzdanımdaki parayı seçmesini istiyorum” (Katılımcı 17)

“Para seçmek için tanımadığım insanlardan yardım istemek zorunda kalabiliyorum bu bende stres yaratıyor, sonuçta tanımadığım kişi ama mecbur kalıyorum buna” (Katılımcı 33)

Tablo 3. Bireylerin para tanımada kullandığı yöntemler

	f (n=)
Kağıt para tanıma	
Kabartıdan tanıma	8,5(3)
Büyükliğünden tanıma	22,9(8)
Para tanıma cetveli ile tanıma	25,7(9)
Aile ve yakın çevreden yardım	37,1(13)
Yabancı çevreden yardım	17,2(6)
Önceden para miktarı ve yerini ayarlama	25,7(9)
Parayı renginden tanıma	25,7(9)
Parayı yazılardan tanıma	22,9(8)
Bozuk para tanıma	
Parayı boyutundan tanıma	88,6(31)
Görerek tanıma	11,4(4)
Kredi kartı kullanma	
Nakit para kullanma yerine şifre ile kart ödemesi	14,4(5)

f: Frekans; n: Kişi sayısı

Bireylerin %25,7’si (n: 10) önceden paranın yerini ayarlayarak parayı tanıdığını belirtmektedir. Bu duruma ait görüşler;

“Cüzdanımda her banknotun yeri bellidir düzenli bir şekilde paralarımı cüzdanın belli yerlerine koyarak kolay bir şekilde paramı buluyorum” (Katılımcı 1)

“Evden çıkmadan önce paramı cüzdanıma diziyorum ya da ceplerime koyuyorum, para ödemesi yaparken ve para üstü alırken paramı cüzdandan ya da cebimden rahatlıkla çıkarıyorum ve geri yerine koyuyorum” (Katılımcı 24)

Bireylerin %25,7’si (n: 9) parayı renginden dolayı tanıdığını belirtmektedir. Bu duruma ait görüşler;

“Parayı gözüme yaklaştırarak renginden tanıyabiliyorum” (Katılımcı 12)

“Paraların farklı renkte olması parayı tanımak açısından kolaylık sağlıyor” (Katılımcı 13)

Bireylerin %22,9’u (n: 8) parayı üzerindeki yazılardan tanıdığını belirtmektedir. Bu duruma ait görüşler;

“Parayı ışık seviyesinin yüksek olduğu yerlerde üzerindeki yazı ve rakamdan tanıyorum” (Katılımcı 10)

“Parayı gözüme yaklaştırıyorum ve üzerindeki yazıdan tanıyorum” (Katılımcı 15)

Bozuk para tanımada bireylerin %62,8’si (n: 22) parayı büyüklüğünden tanıdığını belirtmektedir. Bu duruma ait görüşler;

“Bozuk parayı tanımakta zorlanmıyorum büyüklüğünden gayet kolay tanıyabiliyorum” (Katılımcı 9)

“Bozuk paraların büyüklükleri birbirinden ayırt edilebilecek kadar farklı ayırt etmede sıkıntı yaşamıyorum” (Katılımcı 26)

Bireylerin %11,4’ü bozuk paraları görerek tanıdığını belirtmektedir. Bu duruma ait görüşler;

“Paraları gözüme yaklaştırarak üzerindeki yazıdan okuyarak tanıyorum, renk ve kontrast olmadığı için bozuk parayı tanımak kağıt parayı tanımaktan daha zor” (Katılımcı 12)

“Paraları üzerindeki rakama bakarak tanıyorum” (Katılımcı 19)

Bireylerin %14’4’ü para ile ilgili işlemlerini kredi kartıyla yaptığını belirtmiştir. Bu duruma ait görüşler;

“Nakit para kullanmak yerine kredi kartı kullanmak para seçmede hata yapma olasılığımı ortadan kaldırdığı için çok kurtarıcı oluyor” (Katılımcı 3)

“kredi kartı kullanmak güzel kullanımı kolay fakat her yerde kullanmıyorum güvenli görmediğim yerlerde kullanmamak dolandırılma riskini azaltıyor” (Katılımcı 8) (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Tartışma

Görme engelli bireylerin para tanıma ile ilişkili stratejilerini ve yaşadıkları problemleri inceleyen bu çalışmanın en önemli sonucu, çalışmaya katılan bireylerin madeni paraları tanırken birden çok strateji denemeleri ve bu konuda çeşitli problem yaşıyor olmalarıdır (Lee, Seong-Goo Jeon ve Il-Hwan 2004). Dünya’da farklı ülkelerde banknotlar üzerinde taktik uyarıların konulması zaman zaman tercih edilmiş, geliştirilmiş veya terk edilmiştir. Ülkemizde ise hali hazırda ‘Kabartma baskı’ kullanılmaya devam etmekte, bu baskı bazı yazı, rakam ve motifler üzerinde yer almaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2019).

Ülkemizde üretilen banknotların üzerindeki kabartmaları inceleyen herhangi bir çalışma bulunamamış olmasına karşın farklı ülkelerdeki görme engeli olan bireyler için kullanılan bazı yöntemler incelenmiştir. Solymar ve arkadaşları çalışmalarında Macaristan’da yürürlükte olan banknotları incelemiş ve banknotlar üzerindeki kabartmaların kullanıma bağlı olarak aşındığını ve etkinliğinin yeterli olmadığını ifade etmişlerdir (Solymár, Stubendek, Radványi, ve Karacs, 2011). Mohamed ve arkadaşları ise banknotlar üzerinde kabartmalar dahil olmak üzere farklı yöntemlerin görme engelli bireylerin parayı tanımasını sağlamak için geliştirildiğini ancak bu yöntemlerin etkili olmadığını savunmuştur (Mohamed, Ishak ve Buniyamin, 2012). Bu çalışmalar ve başka çalışmalarda da ortak olarak teknolojinin imkanlarından faydalanıp para tanıma stratejisini geliştirmek önerilmiştir (Grijalva, Rodriguez, Larco ve Orozco, 2010; Semary, Fadl, Essa ve Gad, 2015). Çalışmamızın sonucu olarak, ülkemizde kullanılan para tanıma yöntemlerinden ‘kabartma baskı’ ile tanıma yönteminin geliştirilmesi veya günümüzde dikkate alınarak teknolojik imkanlardan etkin bir şekilde faydalanarak yeni yöntemlerin geliştirilmesi, görme engelli bireylerin para tanımadaki yaşadıkları zorlukları azaltılabileceğini söyleyebiliriz.

Para tanıma stratejilerinden biri olan ‘Boyutuna göre’ tanıma incelendiği zaman, Türk lirası banknotlarının tamamı farklı ölçülere sahip olmasına karşın (T. C. Merkez Bankası, 2019), bu çalışmadaki bireylerin az sayıdaki kısmı banknotların büyüklüğüne göre para tanıma stratejisini uygulayabilmişlerdir. Yapılan bir çalışmada banknot ölçülerinin değiştirilmesinin para tanımaya kolaylaştırmada etkili bir yöntem olmadığı ifade edilmiştir (Mohamed, Ishak ve Buniyamin, 2012). Bu açıdan bakıldığında mevcut banknot ölçülerinin çalışmadaki görme engelli bireylerin para tanımasını kolaylaştıracak nitelikte olmadığı veya banknot sayısı fazla olduğunda para tanımının teker teker yapılması gerektiğinden bireylerin bu yöntemi tercih etmedikleri söylenebilir.

Yardımcı günlük yaşam aktivitelerinin (YGYA) çeşitli basamaklarında paranın etkin ve doğru kullanımı gerekmektedir (Copolillo ve Gentry, 2015). Yardımcı GYA olarak kabul edilen para yönetimi bir YGYA (AOTA 2014) olarak bu alanın görme kaybına bağlı olarak nasıl etkilendiğine bakmak faydalı olabilir. Berger ve Porell’in yaptıkları çalışmada, GYA ve YGYA arasındaki hiyerarşik bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Berger ve Porell, 2008). Elde ettikleri sonuçlara göre, görme kaybının GYA için artan bir risk ve YGYA da ise yüksek bir risk ile ilişkili olmasına rağmen, görme kaybının yalnızca YGYA’ya kıyasla GYA’da problemleri arttırdığı görülmektedir. Birlikte ele alındığında, bu iki bulgu, GYA’da sakatlık riskinin, engellilikten bağımsız olarak, en azından kısmen, hiyerarşik ilişkilerinin bir eseri olduğunu, bu

nedenle GYA'da görme kaybına sahip çoğu kişinin YGYA'da problem yaşadığını ortaya koymaktadır. Görme kaybına sahip olan bireyler için bu sonuçlar, fonksiyonlar arasında farklı bir ilişki olduğunu göstermektedir; YGYA'lar daha zorlayıcıdır ve daha iyi görsel yetenekler gerektirir. Bu, GYA'ların ve YGYA'lardan farklı beceriler gerektirdiği ve kişi faktörlerine, vücut faktörlerine ve sağlık koşullarına bağlı olarak farklı şekilde ilişkilendirildiği hipotezini destekler (Berger ve Porell, 2008). Çalışmamızda katılımcıların çoğu para kullanımı ile ilgili çeşitli aktiviteler sırasında, para tanıma konusunda problem yaşadıklarını belirtmiştir. Örneğin, bazı bireyler alışveriş sırasında para hesabı yapma ve parayı tanımada problem yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Alışveriş gibi aktiviteler günlük yaşamın sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Literatürde de belirtildiği gibi bireylerin görme ile ilgili problemleri, günlük yaşam aktivite problemleriyle paralellik göstermektedir. Bu alanda problem yaşanan aktivitelerin daha detaylı belirlenmesi ve bunlara yönelik iyileştirici ve adaptif çalışmaların yapılmasının önemli olacağını düşünmekteyiz.

Berger ve Porell, günlük yaşam aktivitelerinde ve yardımcı günlük yaşam aktivitelerinde gerekli olan becerilerin farklılık gösterdiğini belirtmişlerdir. Örneğin, telefon kullanımı, para yönetimi ve ilaç yönetimi iyi el becerisi, bilişsel beceriler ve görsel beceriler gerektirirken, alışveriş ve yemek hazırlığında mobilite becerileri gerektirir. GYA'lar tipik olarak hem ince motor hem de kaba motor becerilerine ihtiyaç duysa da, alışveriş ve yemek hazırlamaya benzer şekilde, daha az bilişsel ve görsel beceriler gerektirir, çünkü banyo ve giyinme gibi GYA'lar yıllar boyunca tekrarlanan uygulamalarla öğrenilen otomatik görevlerdir. Birçok insan sağlık veya kognitif problemleriyle (örneğin aile rolleri) alakasız nedenlerden dolayı alışveriş yapmaz veya yemek hazırlığına katılamaz. Bu nedenle, araştırma sonuçlarında GYA'larda artrit veya kalça kırığı nedeniyle problem yaşayan insanlar için telefon, para ve ilaç YGYA'lardan daha zorlu olduğu anlaşılabilir (West ve diğ., 2002; Duquette, Loiselle, Fréchette, Déry ve Senécal, 2018). Çünkü bu koşullar genellikle genel mobilite becerilerini sınırlar. Öte yandan, az gören, işitme kaybı veya düşük bilişsel becerilere sahip bireyler, bu yeteneklerin (örneğin, YGYA'ların) sıklıkla gerçekleştiği görevlerde daha fazla mücadele edeceklerdir (McGrath ve Rudman, 2013). Çalışmamızda da bireylerin görme kaybına bağlı olarak birçok aktivitede problem yaşadığı tespit edilmiştir. Elde ettiğimiz verilerde, bireylerin para kullanımıyla ilgili aktivite problemlerinden bahsederken para tanımadaki zorluklarının sadece fiziksel boyutunun olmadığı (görme kaybı seviyesi gibi), dolandırılma korkusu, ailenin planlaması, parayı hazır tutma veya kredi kartı kullanımına yönelme gibi aktivitenin modifiye edildiğini görmekteyiz. Bu aktivitedeki değişimler bireyin para kullanımıyla ilgili hem fiziksel

çevreye hem de sosyal çevreye daha bağımlı olduğunu düşünmekteyiz. Bu nedenle az gören ve tam görme kaybı olan bireylerin para kullanımıyla ilgili durumlarının çözümlenmesine yönelik adaptif, iyileştirici ve teknolojik müdahalelerin geliştirilip uygulanmasının önemli olabilir.

Çalışmamızın bazı limitasyonları vardı. Birincisi katılımcıların yaş dağılımlarını kategorize edip problem yaşadığı alanları değerlendirmemiz daha iyi olabilirdi. Bir diğer limitasyonumuz ise, değerlendirmeler daha homojen görme kaybı olan bir grupla yapılabilirdi. Çalışmamızda bireylerin para tanıma stratejilerine yönelik araştırma yapıldı, fakat bu stratejilerin günlük yaşam aktivitelerindeki etki düzeyinin araştırılmaması belirlenen stratejinin ne kadar etkin olduğu konusunda bizleri tam olarak aydınlatmayabilir.

Sonuç olarak, az gören ve tam görme kaybı olan bireylerin para tanımayla ilgili problemlerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu duruma yönelik bireylerin adaptif, çevresel ve fiziksel bir takım yöntemlerden faydalanarak bireysel çözüme ulaşmaya çalıştığı belirlenmiştir. İleri çalışmalarda, az gören ve tam görme kaybı olan bireylerin para tanıma ve kullanma becerilerine yönelik daha kapsamlı değerlendirmelerin yapıp bu durumun çözümüne yönelik etkin müdahale yöntemlerinin belirlenmesinin iyi olacağını düşünmekteyiz.

Kaynakça

- American Association of Occupational Therapy. (2014). Occupational Therapy Framework Domain & Process 3rd Edition.
- Berger, S., & Porell, F. (2008). The Association between Low Vision and Function. *Journal of Aging and Health*, 20(5), 504-525.
- Berger, S., McAteer, J., Schreier, K., & Kaldenberg, J. (2013). Occupational Therapy Interventions to Improve Leisure and Social Participation for Older Adults With Low Vision: A Systematic Review. *American Journal of Occupational Therapy*, 67(3), 303-311.
- Bourne, R. R., Flaxman, S. R., Braithwaite, T., Cicinelli, M. V., Das, A., Jonas, J. B., & Naidoo, K. (2017). Magnitude, Temporal Trends, and Projections of the Global Prevalence of Blindness and Distance and Near Vision Impairment: A Systematic Review and Meta-Analysis. *The Lancet Global Health*, 5(9), 888-897.
- Brown, J., Goldstein, J., Chan, T. ve diğerleri. (2014). Characterizing Functional Complaints in Patients Seeking Outpatient Low Vision Services in the United States. *Ophthalmology*, 121(8): 1655–1662.
- Copolillo, A., & Gentry, T. (2015). Low Vision Intervention: Decision Making for Acquiring and Integrating Assistive Technology. In *International Handbook of Occupational Therapy Interventions*, 323-338.
- Costa, C. M., Veiga, G., & Sousa, A. (2016, May). Recognition of Banknotes in Multiple Perspectives Using Selective Feature Matching and Shape Analysis. In *Autonomous Robot Systems and Competitions (ICARSC), International Conference on* (pp. 235-240). IEEE.
- Duquette, J., Loiselle, J., Fréchette, C., Déry, L., & Sénécal, M. J. (2018). Occupational Performance in the Basic and Instrumental Daily Activities of Persons with Low Vision Who Received Rehabilitation Services. *British Journal of Occupational Therapy*, 11, 1-22.
- Girdler, S., Packer, T., & Boldy, D. (2008). The Impact of Age-related Vision Loss: A Focus Group Study. *OTJR: Occupation, Participation and Health*, 28(3), 110–120.
- Görme Engelliler için 'Para Ölçer' Dağıtılıyor. (2009). <https://www.turkiyeegitim.com/gorme-engelliler-icin-para-olcer-dagitiliyor/>.
- Grijalva, F., Rodriguez, J. C., Larco, J., & Orozco, L. (2010, September). Smartphone Recognition of the US Banknotes' Denomination, for Visually Impaired People. In *2010 IEEE ANDESCON* (pp. 1-6). IEEE
- Lee, J.-K., Seong-Goo Jeon, Il-Hwan K. (2004). Distinctive Point Extraction and Recognition Algorithm for Various Kinds of Euro Banknotes. *International Journal of Control, Automation, and Systems* 2(2): p. 201-206
- McGrath C and Rudman D (2013) Factors That Influence the Occupational Engagement of Older Adults With Low Vision: A Scoping Review. *British Journal of Occupational Therapy*, 76(5): 234–241.
- McGrath, C. E., & Rudman, D. L. (2013). Factors That Influence the Occupational Engagement of Older Adults With Low Vision: A Scoping Review. *British Journal of Occupational Therapy*, 76(5), 234-241.
- Mohamed, A., Ishak, M. I., & Buniyamin, N. (2012, May). Development of a Malaysian Currency Note Recognizer for the Vision Impaired. In *Engineering and Technology (S-CET), 2012 Spring Congress on* (pp. 1-4). IEEE.
- Mohamed, A., Ishak, M. I., & Buniyamin, N. (2012, May). Development of a Malaysian Currency Note Recognizer for the Vision Impaired. In *2012 Spring Congress on Engineering and Technology* (pp. 1-4). IEEE.
- Sanders, M. (2018). Feasibility Study on the Impact of Home Lighting on Visual Performance and Quality of Life for Older Adults With Low Vision. *American Journal of Occupational Therapy*, 72(1).
- Schillmeier, M. (2007). Dis/abling Spaces of Calculation: Blindness and Money in Everyday Life. *Environment and Planning D: Society and Space*, 25(4), 594-609.
- Semary, N. A., Fadl, S. M., Essa, M. S., & Gad, A. F. (2015, December). Currency Recognition System for Visually Impaired: Egyptian Banknote as a Study Case. (2015). *5th International Conference on Information & Communication Technology and Accessibility*, 1-6). IEEE.

- Solymár, Z., Stubendek, A., Radványi, M., & Karacs, K. (2011, August). Banknote Recognition for Visually Impaired. *In 2011 20th European Conference on Circuit Theory and Design (ECCTD)* (pp. 841-844). IEEE.
- Türk Telekom'dan Görme Engelliler için Bir İlk: Türkiye'nin İlk Para Tanıma Teknolojisi. (2017). <https://medya.turktelekom.com.tr/turk-telekomdan-gorme-engelliler-icin-bir-ilk-turkiyenin-ilk-para-tanima-teknolojisi/>.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2019). Türk Lirasının Banknot Ölçüleri, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banknotlar/Dolasimdaki+Banknotlar>.
- West, S. K., Rubin, G. S., Broman, A. T., Munoz, B., Bandeen-Roche, K., & Turano, K. (2002). How does Visual Impairment Affect Performance on Tasks of Everyday Life? The SEE Project. *Salisbury Eye Evaluation. Arch Ophthalmol*, 120(6), 774-780.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özgün araştırma

Üstün Yetenekli Çocukların Konu Edildiği Filmlerin Gelişimsel ve Eğitsel Açından İncelenmesi

Damla Pektaş¹, Asya Çetin², Esra Işık³, Aslı Kırman⁴, Nilgün Metin⁵

Gönderim Tarihi: 23 Şubat, 2019 **Kabul Tarihi:** 8 Nisan, 2020 **Yayımlanma Tarihi:** 28 Ağustos, 2020

Öz

Amaç: Bu çalışmada, üstün yetenekli bireyleri konu alarak bu bireylerin tanınması ve tanınması konusunda yapılan filmlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntem: Araştırmanın çalışma materyalini 1974 ile 2010 yılları arasında çekilmiş üstün yetenekli çocukları konu alan 12 sinema filmi oluşturmaktadır. Filmlerin incelenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Bulgular: Filmlerde üstün yetenekli çocuğun yeteneği, yeteneğin keşfinde etkili olan kişi, çocukların sahip oldukları yetenekler ve bu yetenekler doğrultusunda çocukların yaşamlarında karşılaştıkları olumlu ve olumsuz olaylar bir çocuk gelişimcinin bakış açısıyla değerlendirilerek verilmiştir.

Sonuç: Üstün yetenekli çocukların uygun bir şekilde, doğru zamanda ve uzman kişiler tarafından belirlenerek, ihtiyaç duydukları eğitim gereksinimlerinin karşılanması hem bu çocukların geleceği hem de topluma sağlayacakları katkılar açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla yapılan çalışmanın üstün yetenekli çocukları erken dönemde tanıyarak yeteneklerine katkı sağlamanın önemine ilişkin toplumsal farkındalığı artırmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Üstün yetenek, tanılama, film analizi.*

¹**Damla Pektaş.** Biruni Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, İstanbul-Türkiye. E-posta: dpektas@biruni.edu.tr.

²**Asya Çetin.** Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Karabük-Türkiye. E-posta: asyacetin@karabuk.edu.tr

³**Esra Işık.** Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara-Türkiye. E-posta: esra38isik@gmail.com

⁴**Aslı Kırman.** Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Burdur-Türkiye. E-posta: asli-kirman@hotmail.com,

⁵**Nilgün Metin (Sorumlu Yazar).** Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara-Türkiye. E-posta: enmetin@gmail.com

*Bu çalışma Ekim 2017 tarihinde gerçekleşen I. Uluslararası Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar Kongresi'nde (BILMES 2017) sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Yalnızca özeti "Bildiri Özet Kitabı'nda basılmıştır.

Original research

Investigation of the Films which has been the Topic of Gifted Children in Developmentally and Educationally

Damla Pektaş¹ , Asya Çetin² , Esra Işık³ , Aslı Kırman⁴ , Nilgün Metin⁵

Submission Date: 23th of February, 2019

Acceptance Date: 8th of April, 2020

Pub.Date: 28th of August, 2020

Abstract

Objectives: In this study, it is aimed to examine the films which are made about the diagnosis and recognition by taking the subject of gifted individuals.

Materials and Methods: The study material of the study was composed of 12 movie which are made between 1974 and 2010 of gifted children. Content analysis method was used in the analysis of films.

Results: In the films, the talent of the gifted child, the person who is effective in the discovery of talent, the talents that children have and the positive and negative events that they encounter in the lives of them have been evaluated in the line with these abilities from the perspective of a child development specialist.

Conclusion: To be determined the ability of the gifted children correctly and at the right time by the experts and to meet the educational needs that they need is very important both for the future of these children and for their contribution to the society. Therefore, it is thought that the study will contribute to increase social awareness about the importance of contributing to talents by identifying gifted children in early period.

Keywords: *Gifted, diagnosis, film review.*

¹**Damla Pektaş.** Biruni University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development, İstanbul-Turkey. E-mail: dpektas@biruni.edu.tr

²**Asya Çetin.** Karabük University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development, Karabük-Turkey. E-mail: asyacetin@karabuk.edu.tr

³**Esra Işık** (Hacettepe University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development, Ankara- Turkey. E-mail: esra38isik@gmail.com

⁴**Aslı Kırman** (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Department of Child Development Burdur-Türkiye. E-mail: asli-kirman@hotmail.com

⁵**Nilgün Metin (Corresponding Author)** (Hacettepe University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development, Ankara- Turkey. E-mail: enmetin@gmail.com

*This study was presented as an oral presentation at the I. International Scientific and Professional Studies Congress (BILMES 2017) in October 2017. Only the abstract of the study has been published in the Abstract Book.

Giriş

Toplumun geleceği hayata farklı bakabilen yaratıcı insanlara ve bu yaratıcı insanların ortaya koyduğu özgün fikir ve yapıtlara bağlıdır. Ne var ki toplum için önemli bir zenginlik ve gelişim potansiyeli olan, toplumun yaratıcı kesimini oluşturan üstün yetenekli bireyler ve sahip oldukları potansiyeller çoğu zaman tespit edilememekte, topluma hizmet edecek düzeye gelemeden kaybolabilmektedir. Bu nedenle toplumun farklı bir kesimini oluşturan üstün yetenekli bireylerin tespiti, eğitimleri ve bu kapsamda üstün yetenekli çocukların tanınması oldukça önemlidir.

Üstün yetenekli çocuklar; özel akademik alanlarda veya zekâ, yaratıcılık, sanat ve liderlik kapasitesi yönüyle yaşıtlarına göre yüksek düzeyde performans gösteren ve bu tür yeteneklerini geliştirmek için okul tarafından sağlanamayan hizmet veya faaliyetlere gereksinim duyan çocuklardır (*T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi*, 2001).

Renzulli üstün yetenekliliği, insanın üç temel özelliği olan ‘üst düzey yetenek’, ‘yaratıcılık’ ve ‘motivasyon’ arasındaki ilişki şeklinde tanımlamıştır. Üstün yetenekli kişiler bunların birleşimini geliştirme yeteneğine sahip olan ve bunları insan performansının değerli alanlarından bir ya da birkaçında uygulayabilen insanlardır (Renzulli, 1986).

Üstün yetenekli çocuklar yaşıtı olan diğer çocuklarla karşılaştırıldığında çeşitli yönlerden üstün özelliklere sahip olan çocuklardır. Bu çocuklar akranlarına göre tüm zihinsel beceri ve öğrenme potansiyellerinde üstün olabilecekleri gibi, sadece belirli alanlarda fark edilir derecede üstünlük de gösterebilirler (Metin, 1999). Toplumda var olan yanlış kanının aksine bir bireyin üstün yetenekli olması her alanda üstün olacağı anlamına gelmez. Üstün yetenekli çocukların bazıları sadece tek bir alanda yetenekli olabileceği gibi bazıları birden çok alanda yeteneğe sahip olabilmektedirler. Bu çocukların bazıları ise yaratıcılıklarıyla ve sosyal alanlardaki üstün yetenekleriyle farklı gruplar meydana getirirler.

Üstün yetenekli çocukların sahip oldukları bu farklı özellikler doğrultusunda gelişimlerini bir bütün halinde sürdürebilmeleri için erken yaşlardan itibaren kendi gelişim düzeylerine uygun öğrenme deneyimlerinden ve fırsatlarından yararlanmaları gerekmektedir (Karakuş, 2010). Dolayısıyla üstün yetenekli çocukların tanınması, eğitilmesi ve potansiyellerini en üst seviyede gerçekleştirebilecekleri eğitim fırsatlarının sunulması oldukça önemlidir.

Literatürde genellikle üstün yeteneğe sahip olan çocukların gelişim aşamalarının doğdukları andan itibaren normal gelişim gösteren çocuklardan farklı olduğu ve bu gelişim

aşamalarına normal gelişim gösteren çocuklara göre daha hızlı ulaştıkları vurgulanmaktadır (Ersoy ve Avcı, 2001). Bu çocuklar genellikle çok hızlı öğrenirler. Ancak öğrenme hızlarının yüksek olmasından dolayı akranlarının öğrenmelerini beklerken sıkılabilir ve hayal kırıklığı yaşayabilirler (Hébert ve Speirs Neumeister, 2001). Yaşıtlarının ötesinde geniş bir bilgi dağarcığına sahiptirler ve problem çözme, analiz-sentez yapma gibi üst zihinsel seviyelerde düşünürler (Metin, 1999). Bu çocuklar meraklıdırlar ve sürekli sorular sorarlar. Gözlem güçleri yüksektir. Merak ettikleri ve ilgi alanına giren konular üzerinde araştırmacı ve oldukça hırslıdırlar. Ayrıca fikir ve düşüncelerini mutlaka ifade etme ihtiyacı duyarlar ve çoğu zaman da fikir ve düşünceleri konusunda kabul görme ihtiyacı içerisindeyler. Diğer bireylerin ilgisini çekecek oranda yüksek yaratıcı yeteneklere sahiptirler ve duygusal anlamda yüksek duyarlılık gösterirler (MEGEP, 2017).

Tüm bu olumlu özelliklerine karşın üstün yetenekli çocuklar mükemmeliyetçi bir eğilime sahiptirler ve onların bu özellikleri bazen başa çıkmak zorunda oldukları bir duruma dönüşebilir (Hébert ve Speirs Neumeister, 2001). Üstün yetenekli çocuklar eş zamanlı olmayan bir gelişime sahiptirler ve bu çocuklar gelişim alanlarının hızları arasındaki bu uyumsuzluktan kaynaklanan birtakım sorunlar yaşayabilmektedirler (Saranlı ve Metin, 2012). Yaşanan sorunların en başında sosyal-duygusal gelişim alanlarındaki sıkıntılar gelmektedir. Üstün yetenekli çocukların çoğu entelektüel ve yaratıcı yeteneklerinden dolayı kendilerini akranlarından soyutlanmış hissedebilirler. Farklı ilgi alanlarına sahip olmalarından dolayı sınıfta ya da akranlarıyla olan diğer ortamlarda da kendilerini yalnız ve akran ilişkilerinden soyutlanmış hissedebilirler (Hébert ve Speirs Neumeister, 2001).

Ebeveynlerin, uzmanların ve öğretmenlerin üstün yetenekli çocukları keşfetmedeki yeterliliği bu çocukların gelecekte doğru şekilde yönlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Sezginsoy, 2007). Öncelikli olarak bu çocukların tanınması, tanınması ve sonrasında eğitim ihtiyaçlarının çocukların yetenek ve performansları doğrultusunda desteklenmesi gerekmektedir.

Üstün yetenekli çocukların eğitsel gereksinimlerinin karşılanamaması onların mevcut yetenek ve potansiyellerini kullanabilmelerine engel teşkil etmektedir. Böyle bir eksiklik ise bu bireylere karşı bir anlamda yaptırım uygulamakla eşdeğer olarak görülebilir. Dolayısıyla her toplumda üstün yeteneklilerin mevcut potansiyellerini kullanabilmelerine imkân sağlayabilecek, gelişim özelliklerine uygun eğitim ortamı ve öğretim olanaklarından faydalanmalarını sağlayacak ortamların oluşturulmasına özen gösterilmelidir (Levent, 2013).

Üstün yetenekli çocuklar ve onların geçtikleri bu süreçler sadece eğitim dünyasının ele aldığı bir konu değil, aynı zamanda sanatçı duyarlılığının da süzgecine takılan toplumsal bir konudur. Sinema da bu konuya ışık tutabilme açısından önemli bir yere sahiptir (Alarслан, 2004). Sinema hem eğlenmeye hem de öğrenmeye hizmet eder. Sinemanın bir öğretim aracı olarak kullanımının izleyicilerin ilgisini yakalama ve korumanın ötesinde, sorunlara odaklanarak dramatize etmede de etkili olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Sinema tartışılması gereken konularda çıkış noktaları sağlayarak, kişisel deneyimlerle bu bağlantıyı destekler (Harper ve Rogers, 1999). Sinema filmleri aynı zamanda izleyicileri toplumda kolayca görülemeyen veya tanımlanamayan üstün zekâlıların sosyal-duygusal sorunlarına ve toplumdaki çeşitliliğine maruz bırakmaktadır (Nugent ve Shaunessy, 2003). Bu bağlamda filmlerde en çok eğitim sistemine dair aksaklıklar, öğretmen tutumları, ailenin çocuğun gelişim ve eğitimindeki rolü, içinde yaşanan dönemin ve toplumsal olayların bireyin gelişimine etkisi vb. gibi konular ele alınmaktadır. Ayrıca sinema, bu konuları ve mesajları halka görsel aktarım yoluyla ulaştırarak onları bu konuda bilinçlendirmek için kullanılan yöntemlerden biridir. Aktarılmak istenilenlerin görsel olarak sunulması bilgilerin daha kalıcı olmasında etkilidir. Nitekim (Nugent ve Shaunessy, 2003) tarafından yapılan çalışma bunu destekler niteliktedir. Çalışmada lisans öğrencilerinin üstün zekâlı öğrencilere ilişkin özellikleri, bilişsel ve duygusal ihtiyaçları gibi temel müfredat kavramlarının öğrencilerin filmlerden edindikleri önceki bilgilerle ilişkilendirilmesi stratejisinin öğrenim sürelerini kısalttığı belirtilmiştir.

Üstün yetenekli çocukların doğru bir şekilde, doğru zamanda ve uzman kişiler tarafından belirlenerek, ihtiyaç duydukları eğitim gereksinimlerinin karşılanması hem bu çocukların geleceği hem de topluma sağlayacakları katkılar açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla bu çalışmada, sahip oldukları gizli yeteneklerinden dolayı akranlarından farklı olan ve dolayısıyla özel bir eğitim gereksinimine ihtiyacı olan bu çocukların tanınması ve tanınması konusunda yapılan, üstün yetenekli bireyleri konu alan filmler analiz edilecektir. İncelenen filmlerde üstün yetenekli çocuğun yeteneği, yeteneğin keşfinde etkili olan kişi, çocukların sahip oldukları yetenekler ve bu yetenekler doğrultusunda çocukların yaşamlarında karşılaştıkları olumlu ve olumsuz olaylar ele alınacaktır. Bu konuda sadece Türkiye’de değil dünyada da üstün yetenekli bireylere yönelik filmleri konu alan çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Nugent ve Shaunessy (2003) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin üstün yetenekli bireylere ilişkin eğitimlerinde filmlerin kullanımının etkili olduğundan bahsedilerek bu çocukların özelliklerinin öğretilmesinde yararlı olabileceği düşünülen filmlerin isimlerine yer verilmiştir. Benzer şekilde Hébert ve Speirs Neumeister (2001); öğretmen rehberliğinde üstün

yetenekli çocuklara izletilen filmlerin üstün yetenekli çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerinin desteklenmesinde ve bu kapsamda karşılaştıkları sorunlarla başa çıkabilmeleri için yararlı bilgiler edinmelerinde film izletmenin yardımcı olabilecek bir strateji olarak kullanımını önermiştir. Aynı zamanda çalışma kapsamında üstün yetenekli çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerinde görülen problemlere yönelik spesifik film örneklerine yer verilmiştir. Milne ve Reis (2000) tarafından yapılan bir diğer çalışmada da üstün yetenekli çocukların sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamada videoterapinin bir yöntem olarak kullanılmasının öğretmenler, ebeveynler ve danışmanlar için son derece yararlı olduğu belirtilmiş ve bu kapsamda faydalı olabileceği düşünülen film önerilerine yer verilmiştir.

Yapılan bu araştırma, üstün yetenekli bireylere ilişkin yapılmış diğer çalışmalara katkı sağlamasının yanı sıra, elde edilen çıkarımları bir çocuk gelişimcinin bakış açısıyla değerlendirerek ele almasından dolayı alana farklı bir bakış açısı kazandırması bakımından önemlidir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Üstün yetenekli çocukların konu edildiği filmlerin gelişimsel ve eğitsel açıdan incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Film, video ve fotoğraflar; görsel dokümanlardır. Bu veri toplama yöntemi yüz ifadeleri, jestler, duygular gibi sözel olmayan iletişimi verir, o an oluşan olay ve hareketleri yakalar (Merriam, 2013) Bu nedenle bu çalışmada üstün yetenekli çocukları konu edinen filmler incelendiği için görsel dokümanlardan veri toplanmıştır.

Üstün yetenekli çocukların konu edildiği filmlerin gelişimsel ve eğitsel açıdan incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada “içerik analizi” yöntemi kullanılmıştır. Literatürde içerik analizi; sözel, yazılı ve diğer materyalleri nesnel ve sistematik bir şekilde inceleyen yöntem olarak tanımlanmaktadır (Tavşancıl ve Aslan, 2001). İçerik analizi, dokümanlardan elde edilen nitel araştırma verilerinin işlenmesi, verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması olmak üzere dört aşamada gerçekleşmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu çalışmada da öncelikle seçilen filmler belli bir sistematığe göre izlenmiş, gerekli notlar alınmış, üzerinde durulması gereken konular saptanmış ve elde edilen veriler tablolarla tanımlanmıştır. Son aşamada ise elde edilen verilerin yorumlanması süreci yer almaktadır.

Evren ve Örneklem

Araştırma kapsamında film severler tarafından yaygın olarak kullanılan ve film, dizi, animasyon, televizyon programı ve oyunculara ilişkin en kapsamlı bilgileri barındıran IMDb (Internet Movie Database) web sitesinden 1974 ile 2010 yılları arasında çekilmiş, üstün yetenekli çocukların konu edildiği filmlere ulaşılmıştır. Bu filmler arasından belli izleyici kitlesine ulaşan ve IMDb tarafından 7'nin üstünde puan alan 12 film rastlantısal olarak seçilmiştir. Bu doğrultuda KasparHauser, Dekalog 1, Temple Grandin, Küçük Dahi Vitus, Forrester'ı Bulmak (FindingForrester), Küçük Adam Tate (Little Man Tate), 21, Can Dostum (GoodWillHunting), Her Çocuk Özeldir (TaareZameen Par), Masum Hamleler (Searching for Bobby Fischer), Sözcüklerin Gücü (Akeelah and the Bee), 3 Idiots filmlerinin incelenmesine karar verilmiştir.

Tablo 1'de örnekleme oluşturan filmlerin künyesi, Tablo 2'de ise ana karakterlerin demografik özellikleri ve yeteneklerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Filmlerin künyesi ile ilgili bilgilerin incelenmesi

KasparHauser

Ülke: Batı Almanya

Yıl: 1974

Tür: Biyografi, Dram

Yönetmen: Werner Herzog

Senaryo: Werner Herzog, Jakob Wassermann

Oyuncular: Bruno S., Walter Ladengast, Brigitte Mira

Süre: 110 dakika

Karakterler: Kaspar Hauser (üstün yetenekli çocuk), bilinmeyen adam (üvey baba), Profesör Dauman (profesör), Kathe (hizmetçi), Lord Stanhope (kont).

Ana karakter: Bruno S. (Kaspar Hauser)

Filmin Konusu: Filimde hayatının ilk 17 yılını zincire vurulmuş bir şekilde, kapatıldığı yerde insanlardan ve uygarlıktan uzak yaşayan bir çocuğun ortaya çıkmasından sonra yaşadıkları anlatılmaktadır.

Dekalog 1

Ülke: Polonya

Yıl: 1989

Tür: Dram

Yönetmen: Krzysztof Kieslowski

Senaryo: Krzysztof Kieslowski, Krzysztof Piesiewicz

Oyuncular: Henryk Baranowski, Wojciech Klata, Maja Komorowska

Süre: 55 dakika

Karakterler: Pavel (üstün yetenekli çocuk), Krzysztof (baba), Irena (hala).

Ana Karakter: Wojciech Klata (Pavel)

Filmin Konusu: Tanrının olup olmadığını öğrenmek isterken bilimin yardımıyla bütün sorunların çözülebileceğine inanan, üniversitede profesör olan materyalist babası ve mistik sohbetleriyle soyut kavramları açıklamaya çalışan katolik dindar halası arasında kalan Pavel'in hikâyesi anlatılıyor.

Temple Grandin

Ülke: ABD

Yıl: 2010

Tür: Biyografi, Dram

Yönetmen: Mick Jackson

Senaryo: Christopher Monger, Merritt Johnson, Temple Grandin

Oyuncular: Claire Danes, Julia Ormond, David Strathairn

Süre: 110 dakika

Karakterler: Temple Grandin (üstün yetenekli çocuk), Eustacia (anne), Doktor Carlock (fen öğretmeni), Aunt Ann (teyze), Randy (amca), Alice (Temple'in oda arkadaşı).

Ana karakter: Claire Danes. (Temple Grandin)

Filmin Konusu: Tüm hayatı boyunca ailesi ve arkadaşları başta olmak üzere tüm çevresi tarafından yanlış değerlendirilen otizmlili ve aynı zamanda üstün yetenekli bir kadının Onlara unutamayacakları bir ders veren etkileyici hikâyesi anlatılmaktadır.

Küçük Dahi Vitus

Ülke: İsviçre

Yıl: 2006

Tür: Dram

Yönetmen: Fredi M. Murer

Senaryo: Fredi M. Murer, Peter Luisi, Lukas B. Suter

Oyuncular: Bruno Ganz, Julika Jenkins, Fabrizio Borsani, Teo Gheorghiu, Urs Jucker

Süre: 123 dakika

Karakterler: Teo Gheorghiu (üstün yetenekli çocuk), Bruno Ganz (büyükbaba), Julika Jenkins (anne).

Ana karakter: Teo Gheorghiu (üstün yetenekli çocuk-Vitus).

Filmin Konusu: Beş yaşında mükemmel piyano çalan ve ansiklopedi okumaya bayılan Vitus'un ailesi onun piyanist olmasını ister. Ancak küçük dahi, eski bir marangoz olan büyükbabasının atölyesinde oynamayı tercih eder. Bir gün geçirdiği bir kaza sonucunda beyni hasar gören ve artık eskisi kadar zeki olmayan Vitus'un hikâyesi anlatılmaktadır.

Forrester'ı Bulmak (Finding Forrester)

Ülke: ABD

Yıl: 2000

Tür: Dram

Yönetmen: Gus Van Sant

Senaryo: Mike Rich

Oyuncular: Matt Damon, Sean Connery, Anna Paquin, Michael Pitt, F. Murray Abraham

Süre: 136 dakika

Karakterler: Sean Connery (Yazar: William Forrester), Anna Paquin (Claire Spence), F. Murray Abraham (Prof. Robert Crawford)

Ana karakter: Rob Brown (Jamal Wallace), Sean Connery (Yazar: William Forrester).

Filmin Konusu: Jamal Wallace, gizli tutkusu yazmak olan 16 yaşında yetenekli bir basketbol oyuncusudur. William Forrester ise Pulitzer Ödüllü son derece çekingen bir yazardır. Tesadüfi bir tanışmadan sonra Forrester Jamal'in akıl hocası haline gelir ve bu yetenekli gencin becerilerini geliştirmesine yardımcı olur.

Küçük Adam Tate (Little Man Tate)

Ülke: ABD

Yıl: 1991

Tür: Dram

Yönetmen: Jodie Foster

Senaryo: Scott Frank

Oyuncular: Jodie Foster, Dianne Wiest, Harry Connick Jr., Debi Mazar, David Hyde Pierce

Süre: 99 dakika

Karakterler: Fred Tate (üstün yetenekli çocuk) Dede Tate (anne), Dianne Wiest (özel eğitim veren kurumun sahibi), Eddie (Tate'nin üniversiteden arkadaşı), Damon Wells (Matematik dehası çocuk)

Ana karakter: Alex Lee (Fred Tate)

Filmin Konusu: Tek başına oğlu Fred'i büyütmeye çalışan anne, oğlunun aslında bir dahi olduğunu keşfeder. Anne, oğlu Fred'in hakettiği her şeye ve tüm eğitim imkânlarına sahip olmasını ister. Filmde oğlunu kötü niyetli insanlardan koruma görevini üstenen anne ile dahi oğlunun hikâyesi anlatılmaktadır.

21

Ülke: ABD

Yıl: 2008

Tür: Dram, Gerilim

Yönetmen: Robert Luketic

Senaryo: Peter Steinfeld, Allan Loeb

Oyuncular: Jim Sturgess, Kevin Spacey, Kate Bosworth, Laurence Fishburne, Aaron Yoo

Süre: 123 dakika

Karakterler: Ben (üstün yetenekli çocuk), Mickey Rosa (öğretmen), Jill (grup üyesi, ilerleyen dönemde Ben'in sevgilisi)

Ana karakter: Jim Sturgess (Ben Campbell)

Filmin Konusu: Zeki bir öğrenci olan Ben Campbell matematik konusunda uzmandır. 6 arkadaşıyla birlikte Las Vegas casinolarında kart sayarak milyonlar kazanmaya başlarlar. Fakat her şey bu kadar güzel gitmez. Filmde Vegas'ta hiç de istemediği olaylarla karşılaşan Ben Campbell'in hikâyesi anlatılmaktadır.

Good Will Hunting (Can Dostum)

Ülke: ABD

Yıl: 1997

Tür: Dram

Yönetmen: Gus Van Sant

Senaryo: Matt Damon, Ben Affleck

Oyuncular: Matt Damon, Robin Williams, Ben Affleck, Stellan Skarsgård, Minnie Driver

Süre: 126 dakika

Karakterler: Will Hunting (üstün yetenekli çocuk, MIT'de hademe), Chuckie Sullivan (Will'in en yakın arkadaşı), Prof. Gerald Lambeau (MIT'de matematik profesörü), Sean Maguire (Will'in psikiyatristi), Skylar (Will'in kız arkadaşı)

Ana karakter: Matt Damon (Will Hunting)

Filmin Konusu: Çok zeki olan ve öğrenmeyi seven Will Hunting, Massachuset üniversitesinde çalışan bir hademedir. En yakın çocukluk arkadaşları ile birlikte zaman zaman mahalledeki diğer genç gruplar ile kavga ederler ve bu yüzden başı kanunla sürekli derttedir. Will, son kavgasından dolayı hapse gönderilir. Daha önce Will'in yeteneğini fark edip araştıran üniversite profesörü bir şartla Will'e kefil olup hapis hanesinden çıkarılmasını sağlar. Tek şart Will'in bir terapist tarafından tedavi edilip içindeki öfkenin dindirilip iyileşmesini sağlamaktır. Will terapist Robin Williams ile birlikte hayatını yeniden yönlendirmeye başlayacak ve en yakın arkadaşı Chuckie ile yeni tanıştığı kız arkadaşı bu konuda ona destek olacaklardır.

Taare Zameen Par (Her Çocuk Özeldir)

Ülke: Hindistan

Yıl: 2007

Tür: Dram

Yönetmen: Aamir Khan

Senaryo: Amole Gupte

Oyuncular: Darsheel Safary, Aamir Khan, Tanay Chheda, Tisca Chopra, Vipin Sharma

Süre: 165 dakika

Karakterler: Ishaan Awasthi (üstün yetenekli çocuk), Ram Shankar Nikumbh (resim öğretmeni), Maya Awasthi (annesi)

Ana karakter: Darsheel Safary (Ishaan Awasthi)

Filmin Konusu: Harfleri ve sayıları algılama problemi yaşayan Ishaan, çevresi ve ailesi tarafından tembel ve zekâ seviyesi yetersiz çocuk muamelesi görür. Çalışmayı öğrenebilmesi için yatılı okula gönderilen Ishaan'ın tanıştığı resim öğretmeni ile değişen hayatını ve başarısını konu alan bir filmidir.

Searching for Bobby Fischer (Masum Hamleler)

Ülke: ABD

Yıl: 1993

Tür: Dram, Biyografi

Yönetmen: Steven Zaillian

Senaryo: Fred Waitzkin, Steven Zaillian

Oyuncular: Joe Mantegna, Ben Kingsley, Max Pomeranc, Laurence Fishburne, Laura Linney, Joan Allen, William H. Macy

Süre: 110 dakika

Karakterler: Joshua Waitzkin (üstün yetenekli çocuk), Fred Waitzkin (babası), Bonnie Waitzkin (annesi), Bruce Pandolfini (satranç eğitmeni), Laura Linney (okuldaki öğretmeni), Vinnie (central parkta onu keşfeden kişi)

Ana karakter:(Joshua Waitzkin)

Filmin Konusu: Filmde ailesinin satranca olan yeteneğini keşfetmesi ile Josh Waitzkin`in yeni Bobby Fischer olarak görülmesi ve onun yolunda ilerlerken yaşadıkları, azim ve kararlılık dolu hayat hikâyesi anlatılmaktadır.

Sözcüklerin Gücü (Akeelah and the Bee)

Ülke: ABD

*Yıl:*2006

Tür: Dram, Aile

Yönetmen: Doug Atchison

Senaryo: Sidney Ganis

Oyuncular: Lee Thompson Young, Laurence Fishburne, Angela Bassett, Brittany Curran, Keke Palmer

Süre: 112 dakika

Karakterler: Akeelah Anderson(üstün yetenekli çocuk), Dr. Larabee(eğitmeni),

Ana karakter: Keke Palmer(Akeelah Anderson)

Filmin Konusu: Altı yaşında babasını kaybeden Akeelah bu acıyı unutmak, kafasını meşgul etmek için kelimeler ve harfler ile ilgilenmeye başlar. Kelimeleri kodlamaya çalışır. Öğretmenleri ve müdürünün Akeelah'ın bu yeteneğini keşfetmeleri uzun sürmez. Uzun uğraşlardan sonra kızı eyalet kodlama yarışmasına katılması için ikna ederler ve olaylar gelişir.

3 Idiots

Ülke: Hindistan

Yıl: 2009

Tür: Dram, Aile

Yönetmen: Doug Atchison

Senaryo: Sidney Ganis

Oyuncular: Aamir Khan, Kareena Kapoor, Sharman Joshi, Madhavan, Boman Irani

Süre: 112 dakika

Karakterler: Rancho (ilk idiot, zeki ve hiperaktif biridir), Farhan (ikinci idiot), Raju (üçüncü idiot), Pia (Üç idiotun okul arkadaşı, okul müdürü Virüs'ün kızı), Virüs (okul müdürü).

Ana karakter: Amir Khan(Rancho)

Filmin Konusu: Film Hindistan'ın en iyi mühendislik okuluna başlayan öğrencilerin hayatını konu alıyor. Öğrencilerini at yarışındaki atlar gibi gören bir okul ve bu anlayışa karşı çıkan bir öğrenci ile iki arkadaşının sürükleyici öyküsü anlatılmaktadır.

Filmlerin künyesi ile ilgili bilgiler Tablo 1 de yer almaktadır. Filmlerin 7'si ABD, 2'si Hindistan, 1'i Batı Almanya, 1'i Polonya ve 1'i İsviçre yapımıdır. Ayrıca filmlerin 7'si 2000'li, 5'i ise 1900'lü yıllara ait yapımlardır. Örneklem grubunu oluşturan filmlerin hepsi dram türündedir. Filmlerin konuları incelendiğinde üstün yetenekli bireylerin yetenek alanları,

yeteneklerinin keşfi ve geliştirilmesi ile bu süreçte yaşadıkları zorlukların yer aldığı görülmektedir.

Tablo 2. Ana karakterlerin demografik özellikleri ve yeteneklerine ilişkin özelliklerinin incelenmesi

Cinsiyet	Frekans
Kadın	2
Erkek	10
Yaş	Frekans
5-8 yaş	5
9-12 yaş	2
13-16 yaş	2
17-20 yaş	3
Kardeş Sayısı	Frekans
Tek çocuk	6
1 kardeş	4
3 kardeş	2
Sosyoekonomik Düzey	Frekans
Düşük	5
Orta	4
Yüksek	3
Devam ettiği Okul Türü	Frekans
Özel kolej	7
Devlet okulu	6
Yatılı okul	1
Devlet Üniversitesi	1
Eşlik Eden Tanı	Frekans
Yok	8
Otizm	1
Hiperaktivite	1
TabulaRasa	1
Disleksi	1
Yetenekli Oldukları Alan(lar)	Frekans
Sanatın bir ya da birden fazla alanında yetenekli olma (piyano, resim, müzik, satranç, şiir)	7
Özel ilgi alanı (yarasa, makinalar, basit ev otomasyonu, bilgisayar programlama)	4
Sayılar ve matematik	3
Okuma becerileri	1
Görsel hafızaya ilişkin becerileri	1
Sorun Yaşadıkları alan(lar)	Frekans
Sosyal beceriler	5
İletişim becerileri	4
Yok	4
Motor beceriler	2
Akademik beceriler (harfleri tanıma, ayırt etme)	1
Çoklu yönergelere uyma becerisi	1
Dil becerileri	1
Özbakım becerileri	1
Kimlik bunalımı	1
Davranış Problemi	Frekans
Yok	7
Yemek yeme problemi	2
Saldırganlık	2
Aşırı özgüven	1
İnatçı tutum	1
Kurallara uymama	1

Tablo 2 incelendiğinde filmdeki ana karakterlerin 10'u erkek, 2'si kadın; 5'inin 5-8 yaş, 3'ünün 17-20, 2'sinin 9-12 ve 2'sinin ise 13-16 yaş grubunda oldukları görülmektedir. Ana karakterlerin 6'sı tek çocuk olup 4'ü 1 kardeşe, 2'si ise 3 kardeşe sahiptir. 5'inin ailesinin sosyo-ekonomik düzeyi düşük, 4'ünün orta, 3'ünün ise yüksektir. Devam ettikleri okul türleri incelendiğinde 7'sinin özel bir kolejde, 6' sının devlet okulunda, 1'inin yatılı okulda, 1'inin ise devlete bağlı bir üniversitede eğitim gördüğü; 8'inin üstün yeteneğe eşlik eden bir tanısının olmadığı, 1'inin üstün yetenekli olmanın yanı sıra otizmlili olduğu, 1'inin hiperaktif, 1'inin ise tabularasa çocuğu olduğu belirlenmiştir. Ana karakterlerin 5'inin sosyal becerilerde, 4'ünün iletişim becerilerinde sorun yaşadığı; 7'sinin herhangi bir davranış probleminin olmadığı, 2'sinin yemek yeme probleminin olduğu, 2'sinin ise aşırı özgüven probleminin olduğu görülmüştür.

Veri Toplama Aracı

Üstün yetenekli çocukların konu edildiği filmlerin gelişimsel ve eğitsel açıdan incelenmesi amacıyla araştırmacılar tarafından "Film kayıt formu" oluşturulmuştur. Film Kayıt Formu künye ve içerik özellikleri olmak üzere iki ana kısımdan oluşmaktadır. Künye kısmında filmin yapımcılığını üstelene ülke, çekildiği yıl, türü, yönetmeni, senaristi, oyuncularını, ana ve yan karakterleri ve konusuna yer verilmiştir. İçerik özellikleri kısmında ise ana karakterlerin demografik özellikleri ve yeteneklerine ilişkin özellikleri, üstün yetenekli olan ana karakterler ve ailelerinin karşılaştığı sorun ve engeller, filmlerdeki ana karakterlerin yeteneklerinin (yetenekli olan çocuğun) kim tarafından, ne zaman ve nasıl keşfedildiğine dair bilgiler yer almaktadır.

Film kayıt formu için ilgili üç alan uzmanından görüşleri alınmış ve bu görüşler doğrultusunda forma son hali verilmiştir. Film kayıt formları uygulayıcılar tarafından doldurulmuştur. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla, uygulayıcılar arası güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Uygulayıcılar arası (interrater) güvenilirlikte tek bir form iki uygulayıcı tarafından uygulanır ve aralarındaki korelasyona bakılır (Aktürk ve Acemoğlu, 2012). Bu doğrultuda iki uygulayıcı arasında ne kadar uyum olduğuna bakılmıştır.

Verilerin Analizi

Filmlerin incelenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Literatürde içerik analizi; sözel, yazılı ve diğer materyalleri nesnel ve sistematik bir şekilde inceleyen yöntem olarak tanımlanmaktadır (Tavşancıl ve Aslan, 2001). İçerik analizi, dokümanlardan elde edilen nitel araştırma verilerinin işlenmesi, verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması olmak üzere dört aşamada

gerçekleşmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu çalışmada da öncelikle seçilen filmler belli bir sistematığe göre izlenmiş, gerekli notlar alınmış, üzerinde durulması gereken konular saptanmış ve elde edilen veriler tablolarla tanımlanmıştır. Son aşamada ise elde edilen verilerin yorumlanması süreci yer almaktadır. Bu verilerden elde edilen bulgular, frekans ve yüzde olarak ifade edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde üstün yetenekli olan ana karakterlerin karşılaştığı sorun ve engeller, filmlerdeki ana karakterlerin yeteneklerinin (yetenekli olan çocuğun) kim tarafından, ne zaman ve nasıl keşfedildiğine ilişkin bulguların frekans dağılımları verilmiştir.

Tablo 3. Üstün yetenekli olan ana karakterler ve ailelerinin karşılaştığı sorun ve engellerin incelenmesi

Üstün Yetenekli Olan Ana Karakterlerin Karşılaştığı Sorun ve Engeller	Frekans
Akran reddi	3
Yüksek beklenti	2
Kendisine bir yetişkin gibi davranılması	1
Eşlik eden durumun geç tanınması	1
Eğitiminin psikolojik şiddeti	1
Akran zorbalığı	1
Aile yoksunluğu	1
Eğitim sistemi	1
Ailelerin Karşılaştığı Sorun ve Engeller	Frekans
Ekonomik problemler	4
Çocuk ile iletişim kuramama	1
Çocuğun sorduğu sorulara cevap verememe	1
Çocuğun eğitimi için uygun kurum bulamama	1
Eğitimcilerin negatif yaklaşımları	1

Tablo 3'te görüldüğü gibi üstün yetenekli olan ana karakterler ile ailelerinin karşılaştığı sorun ve engeller yer almaktadır. Üstün yetenekli olan ana karakterlerin karşılaştığı sorun ve engeller incelendiğinde; üçünün akran reddi ile karşı karşıya kaldığı, ikisinin ailesinin kendisinden beklentisinin yüksek olması, birer kişinin de kendisine bir yetişkin gibi davranılması, eşlik eden durumun geç tanınması, eğitiminin psikolojik şiddeti, akran zorbalığı, aile yoksunluğu ve eğitim sistemine ilişkin konularda sorun ve engeller ile karşılaştıkları belirlenmiştir. Ailelerin dördünün ekonomik problemlerden dolayı ve birer ailenin de çocuk ile iletişim kuramama, çocuğun sorduğu sorulara cevap verememe, çocuğun eğitimi için uygun kurum bulamama, eğitimcilerin negatif yaklaşımları konularında sorun ve engeller yaşadıkları görülmüştür. Küçük Dahi Vitus filminde, üstün yetenekli çocuk karakterini canlandıran Toe, yeteneklerinden dolayı sürekli yetişkin tavrı görmekten usanmıştır. Bunu filmde büyükbabasıyla olan konuşmasında 'Ben de normal biri olmak isterdim' şeklindeki

repliği ile ifade ediyor. Her Çocuk Özeldir filminde; çocuğun hem resim alanında üstün yetenekli olmasının, hem de eşlik eden tanısı olan ‘disleksi’ nin geç tanılanması sonucu, ailesiyle yaşadığı iletişim problemleri çocuğun: ‘Gerçekten o kadar kötü müyüm anne... O kadar kötü mü?... Beni uzaklara gönderme... Söyleyemiyorum ama çok korkuyorum... Korktuğumu belli etmem ama kalbim sızlar.’ cümleleriyle filmde yansıtılmıştır. Eğitimcinin üstün yetenekli birey üzerinde uyguladığı şiddete ise Finding Forrester filminde dikkat çekilmiştir. Filmde üstün yetenekli bireyi canlandıran Jamal, okuldaki testlerde aldığı yüksek notlar nedeniyle gitmeye hak kazandığı şehrin en ünlü okullarından Maylor-Collow'a başlar. Gittiği yeni okulda edebiyat öğretmeni olan Prof. Robert Crawford, verdiği ödevlerde Jamal'ın başarısını ve yeteneğini görmesine rağmen kabul etmek istememekte, hatta yazdıklarını bir yerden kopyalamış olabileceğini, kendisinde böyle bir kapasite ve yetenek olmadığını hem Jamal'a hem de okuldaki diğer öğretmenlere her fırsatta ifade etmektedir. Okuldaki diğer öğretmenler Jamal'ın bu konuda yetenekli olabileceği ihtimali üzerinde düşünmesi gerektiğini çünkü kendi derslerinde de Jamal'ın başarılı olduğunu söylemelerine rağmen Prof. Robert Crawford ısrarla tutumunu devam ettirmekte ve hatta inanmadığı için verdiği ödevleri kendi odasında yapmasını istemektedir. Jamal'ın karşılaştığı bu tutum öğretmenlerin üstün yetenekli çocukların yeteneklerini kabul etmede zaman zaman yaşadıkları güçlüklerle ve uyguladıkları psikolojik şiddete değinmesi açısından dikkat çekicidir. Sözcüklerin gücü filminde ise, Akeelah'ın arkadaşları onun ‘inek’ olduğunu söyleyip onunla dalga geçmektedir. Baskı ile ödevlerini ona yaptırmaya çalışmaktadırlar.

Tablo 4. Filmlerdeki ana karakterlerin yeteneklerinin (yetenekli olan çocuğun) kim tarafından, ne zaman ve nasıl keşfedildiğinin incelenmesi

<i>Filmin Adı: Kaspar Hauser</i>
<i>Kim;</i> Doktor <i>Ne zaman;</i> Ana karakter öldüğünde <i>Nasıl;</i> Ana karakterin cesedine otopsi yapan doktor onun (anormal) fazla gelişmiş beyne sahip olduğunu fark eder.
<i>Filmin Adı: Dekalog 1</i>
<i>Kim;</i> Hala <i>Ne zaman;</i> 8 yaşında <i>Nasıl;</i> Ana karakterin yaptığı bilgisayar programlamasını halasına göstermesi ile halası tarafından yeteneği keşfedilir.
<i>Filmin Adı: Temple Grandin</i>
<i>Kim;</i> Fen öğretmeni <i>Ne zaman;</i> 15 yaşında <i>Nasıl;</i> Ana karakterin atının ölmesi ile yaşadığı bunalıma çözüm bulmaya çalışan fen öğretmeni onun atı ile ilgili olan anılarını zihninde canlandırmasını sağlar. Bu süreçte onun çok güçlü bir görsel hafızaya sahip olduğunu fark etmesiyle ana karakterin yeteneği keşfeder.

Filmin Adı: Küçük Dahi Vitus

Kim; Aile

Ne zaman; 2 yaşında

Nasıl; Çocuğun doğum gününde hediye alınan bir piyanoyu sanki yıllardır çalmayı biliyormuş gibi çalması ile yeteneği keşfedilir.

Filmin Adı: Forrester'ı Bulmak (Finding Forrester)

Kim; Bir kitap yazarı

Ne zaman; 16 yaşında

Nasıl; Ana karakter (Jamal) kitap yazarının evine (William Forrester) hırsızlık yapmak için girdiğinde yazarın defterinde bir takım düzeltmelerin yapılması gerektiğini fark eder. Bu defterdeki düzeltmeleri yapıp sonra defteri sahibine (çaldığı yazara) teslim eder. Düzeltmeleri gören yazar Jamal' daki yeteneği keşfeder.

Filmin Adı: Küçük Adam Tate (Little Man Tate)

Kim; Anne

Ne zaman; 4 yaşında

Nasıl; Ana karakterin bir restoranda annesi ile birlikte yemek yerken tabağın altındaki yazıyı okuması ile anne yeteneği keşfeder.

Filmin Adı: 21

Kim; Matematik öğretmeni

Ne zaman; 21

Nasıl; Matematik öğretmeni derste sorduğu sorulara aldığı mantıklı cevaplarla yeteneği keşfeder.

Filmin Adı: Good Will Hunting (Can Dostum)

Kim; Üniversitedeki bir profesör

Ne zaman; 20 yaşında

Nasıl; Üniversitede hademe olan ana karakter sınıfı temizlerken tahtaya profesör tarafından yazılan ve öğrencilerin çözemediği matematik problemini çözer. Bunu gören profesör ondaki yeteneği keşfeder.

Filmin Adı: Taare Zameen Par (Her Çocuk Özeldir)

Kim; Resim öğretmeni

Ne zaman; 7 yaşında

Nasıl; Resim öğretmeni çocuğun okuldaki genel (akademik) durumuna ilişkin ailesi ile görüşmek için evlerine gittiğinde çocuğun yaptığı resimleri görmesi ile yeteneği keşfeder.

Filmin Adı: Searching for Bobby Fischer (Masum Hamleler)

Kim; Anne

Ne zaman; 7 yaşında

Nasıl; Oğlunu satranç oynarken izleyen anne, daha önce hiç satranç oynamadığı halde oğlunun mükemmel hamleler yaptığını görür ve oğlundaki yeteneği bu sayede keşfeder.

Filmin Adı: Sözcüklerin Gücü (Akeelah and the Bee)

Kim; Sınıf öğretmeni

Ne zaman; 11 yaşında

Nasıl; Ana karakterin hiç çalışmadığı halde imla sınavlarında hep yüksek notlar aldığını fark eden sınıf öğretmeni yeteneği keşfeder.

Filmin Adı: 3 Idiots

Kim; İşveren ailenin oğlu (arkadaşı)

Ne zaman; 7 yaşında

Nasıl; Ana karakterin ailesi zengin bir ailenin evinde hizmet eder. Bu sırada zengin ailenin oğlu Ileana karakter ile aynı okula gönderilir. Zengin olan ailenin oğlu ana karakterin sınavlardan sürekli yüksek notlar alması ile durumu fark eder.

Tablo 4 incelendiğinde, filmlerdeki ana karakter olan üstün yetenekli çocukların yeteneğinin kim tarafından, çocuk kaç yaşında iken ve yeteneğin nasıl keşfedildiğine ilişkin bilgilere yer verildiği görülmektedir. Buna göre ana karakterlerin dördünün yeteneğinin öğretmen tarafından, üçünün annesi, birinin çalıştığı kurumdaki bir profesör, birinin halası, birinin arkadaşı, birinin otopsi yapan bir doktor, birinin de bir yazar tarafından keşfedildiği belirlenmiştir. Üstün yetenekliliklerinin keşfedilme zamanına bakıldığında; en erken iki yaşında, en geç ise yetenekli olan çocuk öldüğünde keşfedildiği ancak çoğunlukla yedi yaşından sonra çocuklarda üstün yetenekli olma durumunun fark edildiği görülmüştür. Üstün yetenekli olma durumlarının nasıl fark edildiğine bakıldığında ise; filmlerin hepsinde ana karakterlerin yetenekli oldukları alanlar ile ilgilenme fırsatı bulduklarında keşfedildikleri görülmüştür. Sözcüklerin gücü filminde okul müdürü Akeelah'ın yeteneğini keşfeder ve okul koçu Dr. Larabee ile birlikte eyalet kodlama yarışmasına katılması için ikna ederler. Dr. Larabee okuldaki öğrenciler arasında yapılan sözcük kodlama yarışması sonrasında okul müdürüne ‘Bu kızda yetenek var ancak eğitilmesi gerekiyor’ der. Temple Grandin filminde ise Temple’ın öğretmeni Temple’ın yaşadığı bir olay sonucu görsel hafızasının ne kadar kuvvetli olduğunu keşfeder. “Öğretmen: Pekâlâ gördüğün her şeyi zihninde tutabiliyor musun peki? Temple: Elbette Öğretmen: Bunlar sıradan günlük şeyler olsa bile mi? Mesela giydiğin ayakkabı? Temple: Bugüne kadar giydiğim tüm ayakkabıları hatırlıyorum, sonra çevredekilerin de, sonra televizyon ve çizgi filmlerinde gördüklerimi de...” Her Çocuk Özeldir filminde ise, öğretmeni çocuğun resim alanında üstün yetenekli olduğunu keşfeder ve bir yarışmaya katılmasını sağlar. Bu yarışmada çocuğun elde ettiği başarı, filmde okul müdürünün şu cümleleriyle aktarılmaktadır: ‘Şimdi herkesin merakla beklediği sonuçları açıklamaya geldi sıra. Resim fuarının sonuçları için özel onur konuşumuzu Bayan Lalitha Lajmi son kararı verdi. İki resim arasında ikilemde kalmış. Yani beraberlik söz konusu. Diyor ki her iki resme de ‘Sanat Fuarının En İyi Resmi’ ödülü verelim. Lakin bu mümkün değil. Bayan Lalitha talebeyi hocaya tercih etti ve onu mağlup eden ise dokuz yaşındaki Ishaan Nandkishore Awasthi’.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada üstün yetenekli çocukları konu alan 12 film izlenmiş ve bu filmlerde üstün yetenekli çocukların sahip oldukları yetenekler, yeteneklerinin keşfinde etkili olan kişi ve sahip oldukları yetenekler doğrultusunda çocukların yaşamlarında karşılaştıkları olumlu ve olumsuz olaylar bir çocuk gelişimcinin bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bu filmlerde işlenen konuların

literatürle uyumlu olarak; üstün yeteneklerinin keşfi / tanısı ile ilgili süreç, bu süreçte ve tanı sonrasında yaşadıkları zorluklar olduğu görülmektedir.

Üstün yetenekli çocukları konu alan filmlerin gelişimsel ve eğitsel açıdan incelendiği çalışmada izlenen filmlerin çoğunlukla ABD yapımı olduğu, film türlerinin ise çoğunlukla otobiyografi ve dram olduğu görülmektedir. Filmlerdeki ana karakter olan çocukların çoğunluğunun 5-8 yaş grubunda ve tek çocuk oldukları, devam ettikleri okul türlerinin ise genellikle kolej ve devlet okulu olduğu görülmektedir.

İncelenen filmlerdeki çocukların çoğunluğunun sosyal becerilerde sorun yaşadığı ve iletişim becerilerinin zayıf olduğu görülmüştür. Üstün yetenekli çocukların sosyal-duygusal gelişimleri tipik gelişim gösteren) akranlarına göre farklılık göstermektedir. Üstün yetenekli çocukların incinebilirlikleri üstün yeteneklilik düzeyleriyle birlikte artabilmekte ve buna bağlı olarak daha çok sosyal ve duygusal bağlamda risk yaşamaları söz konusu olabilmektedir. Üstün yetenekli çocukların hayata bakış açıları diğer insanlardan farklıdır. Dünyayı bir bütün olarak algılamaları, yaşadıklarının çoğunu içselleştirmeleri, depresif olmaya eğilimli olmaları ve zıt duyguları (mutluluk-üzüntü) uçta yaşamaları bilinen sosyal duygusal gelişim özelliklerindedir (Palancı,2004). Tüm bu faktörler üstün yetenekliler üzerinde büyük etkilere sahiptir ve kişiler arası ilişkilerde uyumsuzlara neden olabilir. Çalışma kapsamında incelenen filmlerde de yukarıda sayılan faktörlere örnek teşkil edecek durumlar mevcuttur. Temple Grandin filminde otizmli ve aynı zamanda üstün yetenekli olan Temple'in gittiği okullarda arkadaşları tarafından dışlandığı, onlarla iletişim kuramadığı ve kendini sakinleştirmek için "sarılma makinesi" icat ettiği görülmüştür. Dekalog-1 filminde ise başroldeki üstün zekâlı çocuk Pavel dışarıda bir köpek ölüsü görür ve bu durumdan çok etkilenir. Eve geldiğinde gözleri dolarak babasına köpekten bahseder ve ölümle ilgili sorular sorar. Aynı şekilde Temple Grandin filminde büyük baş hayvanların kesim yöntemlerinden aşırı derecede rahatsız olan Temple filmde bu acıyı en aza indirmeyi öngören bir proje geliştirir.

Genel olarak çocukların ve gençlerin % 20 kadarı önemli duygusal, davranışsal veya sosyal zorluklar yaşarken, üstün zekâlı çocukların% 30 ila% 40'ı bu alanlarda dikkate değer zorluklar tespit edilmiştir. Üstün yeteneklilerin sosyal-duygusal bağlamda eksikliklerini giderme ve/ya geliştirme konusunda birçok ülkede çeşitli çalışmanın yapıldığı bilinmektedir. Bunlardan biri Kanadalı akademisyenler tarafından geliştirilen D.R.E.A.M programıdır. Üstün zekâlı çocuklar, ebeveynleri ve öğretmenleri ile işbirliği içinde program İkinci Dalga Pozitif Psikoloji yaklaşımına dayanmaktadır (Duygu, Tutum ve Anlam Yoluyla Direnç Geliştirme) Program, esneklik becerilerini öğretmek için orijinal şarkılar, el sanatları, drama, tartışmalar,

hikâyeler ve oyunlar kullanır. Pilot uygulamanın ardından sürdürülebilir ve uygulaması kolay bir program oluşturularak, dayanıklılık oluşturma ve üstün zekâlı çocukların potansiyellerine ulaşma kapasitelerini artırmak amaçlanmıştır (Armstrong ve ark, 2019).

Gelişimsel açıdan entelektüel ve psikolojik potansiyellerine ulaşmaları için özel ilgiye ihtiyaç duyan üstün yeteneklilere yönelik programlar hazırlanırken entelektüel düzey ve özelliklerinin yanı sıra sosyal ve duygusal özelliklerine göre de planlama ve programlama yapılması gerekmektedir.

Filmlere bakıldığında üstün yetenekli olan ana karakterlerin karşılaştığı sorun ve engellerin genellikle akran reddi ve ailesinin yüksek beklentisi olduğu görülmektedir. Üstün yetenekli çocuklar üstün yeteneklere sahip olmaları nedeniyle akranlarından farklı bir takım sosyal deneyimler yaşayabilmekte ve farklı duygulara sahip olabilmektedirler. Tüm bu faktörler bu çocukların ruhsal sorunlar yaşamalarında kaçınılmaz hale getirmektedir (Neihart, 2006). Sosyal açıdan yaşitlarından daha olgun davranan üstün yetenekli/zekâlı çocuklar, çoğu zaman kendi yaşitlarında aynı olgunluğu ve benzer ilgi alanlarını bulamadıkları için kendinden yaş olarak daha büyük ancak zihinsel bağlamda kendi düzeylerine daha yakın çocuklar ve/ya yetişkinlerle arkadaşlık etmeyi tercih edebilmektedirler (Davaslıgil, 2004). Akranları yerine kendilerinden yaşça büyük olan kişilerle kurdukları ilişkiler, bu çocukların çoğu zaman sosyal anlamda problemler yaşamalarına neden olabilmektedir. Üstün yetenekli çocukların akran kabulüne göre sosyal etkileşim mekanizmalarındaki farklılıkların incelendiği bir çalışmada sosyogram ve sosyal etkileşim gözlem formu kullanılmıştır. Bunun sonucunda en değerli olanlar (en zeki, en yetenekli) ile en reddedilenler arasında fark gözlenmemiştir (Hernández-Lastiri, Borges, Cadenas, 2019).

Üstün yetenekli çocukların akranlarının fikirlerine daha az duyarlılık gösterdikleri, çevrelerine ve topluma daha az uyum sağladıkları düşünülmektedir. Bu durum karşımıza bazen toplumdan izole olma şeklinde çıkabilmektedir (Yun, Jang, Kim ve Jeong, 2011). Bunun yanı sıra ebeveynlerin ve öğretmenlerin üstün yetenekli çocuktan aşırı ve gerçekçi olmayan beklentileri, yoğun ilgileri, çocuğun yeteneği ve aldığı eğitim arasındaki uyumsuzluk, akran ilişkilerinde yaşanan güçlükler, sosyal çevre tarafından anlaşılma zorluk, mükemmeliyetçilik ve dürtüsellik gibi nedenlerden dolayı üstün yetenekli çocuklarda davranışsal ve duygusal problemlerin ortaya çıkabileceği düşünülmektedir (Morawska ve Sanders, 2008,2009; Vanmeerbeek, Onckelen, Bouüaert, Burette, 2006). Bu sebeple üstün yetenekli çocuklar değerlendirilirken akademik, benlik algısı, sosyal beceriler, duygusal ve ruhsal olarak sağlıklı olma gibi pek çok boyutta değerlendirilmeleri gerekmektedir (Neihart, 2006).

Üstün yetenekli çocuğa sahip olmanın ailelere fazladan sorumluluklar getirmesi ve buna bağlı olarak yaşantılarında meydana gelecek farklılıkları görmek mümkündür. Bu hususta ebeveynlerin çocuklarını motive etme, üzerlerinde doğru bir şekilde disiplin kurma, etkin dinleme becerileri, diğer ebeveynlere nazaran çocuklarına daha fazla zaman ayırma gibi konularda bilinçlendirilmeleri önemlidir. Üstün yetenekli çocukların psiko-sosyal ihtiyaçlarının gözetilmesi gibi psiko-sosyal beklentilerinin de uygun bir şekilde karşılanabilmesi gereklidir (Özbay ve Palancı, 2011; Colangelo ve Davids, 2003).

Üstün yetenekli çocuklar, sosyal ve duygusal gelişimleri için risk kaynakları oluşturan bir takım durumlarla karşı karşıyadırlar: Bunlardan bazıları öğrenme ve anlama düzeylerine ve hızına uymayan, genellikle uygun olmayan okul ortamları, kendi iç gelişimsel eşitsizlikleri (eşzamansızlıklar), yaratıcılıkları, enerjileri, yoğunlukları ve yüksek özlemleri tarafından yaratılan ve genellikle yaşlarında beklenenden çok daha fazla gerilimler ve entelektüel ve destekleyici olmayan, bazen olumsuz olan yerel ve ulusal çevre (Robinson, 2008).

Aileler bazen maddi sıkıntılar nedeniyle çocuklarına ideal bir eğitim ortamı sağlayamamaktadır. Nitekim incelenen filmlerde de üstün yetenekli çocuğa sahip ailelerin karşılaştığı problemlerin başında ekonomik sıkıntılar gelmektedir. Oysaki çocukların ilgileri doğrultusunda çevrelerinin zenginleştirilmesi ve yeni öğrenme deneyimleri sağlanarak söz konusu potansiyellerini gerçekleştirmeleri desteklenmelidir (Afat, 2013). Freeman'ın (2000) yaptığı çalışmada da çocukların IQ değerleri ile aile ortamları arasında yüksek düzeyde pozitif ilişki bulmuştur. Özellikle yapılan boylamsal bir çalışmada erken çocukluk döneminde destekleyici bir aile ortamında yetişen üstün zekâlı çocukların ileri dönemde daha başarılı oldukları ve toplam yetenek puanlarında artış olduğu belirtilmiştir (akt., Afat, 2013). Bu bağlamda devlet politikalarının eğitimde özellikle üstün yetenekli çocukların üst düzey eğitimine önem vermesi gerekmektedir (Bilgili, 2000).

Filmlerdeki ana karakterlerin 4'ünün yeteneğinin öğretmen tarafından, 3'ünün annesi tarafından keşfedildiği saptanmıştır. Günümüzde pek çok üstün yetenekli çocuk gerek ailesi gerekse öğretmenleri ve çevresindeki diğer bireyler tarafından keşfedilememekte, dolayısıyla bu çocuklar ve çocukların sahip oldukları farklı yetenekler anlaşılamadığından zamanla körelebilmektedir. Üstün yetenekli çocuklar için en ideal yaklaşım, erken yaşlardan itibaren sahip oldukları özellikler doğrultusunda, öğrenme düzeylerine uygun deneyimlerinden yararlanmalarıdır. Bu çocukların eğitim gereksinimlerini karşılayacak ve yönlendirecek olanlar öncelikle küçük yaşlardan itibaren aileleridir (Karakuş, 2010). Ne var ki bu çocukların gerek aileleri gerekse öğretmenleri tarafından fark edilmeleri çok kolay olamamaktadır. Bu

çocuklardan bir kısmı kendilerini fark ettirebilecek üstün performansı erken yaşlarda gösterirken, diğer bir kısmı gizil yeteneklerini ortaya koyamamaktadır (Sezginsoy, 2007). İncelenen filmlerden somut örnekler vermek gerekirse “Her Çocuk Özeldir” filminde söz konusu ana karakterin yeteneği resim öğretmeni tarafından keşfedilmektedir. Disleksisi olan ve dolayısı ile akademik becerilerde yetersiz olan çocuğun derslerdeki başarısızlığına odaklanan ailesi ve diğer öğretmenler onun resim alanındaki bu üstün başarısını fark edememişlerdir. Zaten “iki kere farklı” olarak tanımlanan bu çocukların okul sistemi içerisinde tanınması oldukça güçtür. Bu noktada öğretmen ve aile faktörü çok önemlidir (Özkardeş, 2004). Öğretmen adaylarının üstün yetenekli ve çok kültürlü eğitime ilişkin tutumların incelendiği bir çalışmada; öğretmen adaylarının üstün yeteneklilerin eğitimine ilişkin kararsız tutumları, ülkemizde var olan üstün yeteneklilerin eğitimine ilişkin genel politika seyrinin bir yansıması olarak da görülebilir. Bu bağlamda ülkemizde üstün yetenekli eğitim ile ilgili duruşun yeniden gözden geçirilerek, öğretmen yetiştirme, eğitim programları geliştirme alanlarındaki eksiklerin giderilmesi gerekmektedir (Tortop, 2014).

Ana karakterlerin keşfedilme zamanlarına bakıldığında en erken 2 yaşında en geç ise yetenekli olan çocuk öldüğünde keşfedildiği ancak çoğunlukla 7 yaşından sonra çocuklardaki üstün yetenekli olma durumunun fark edildiği görülmüştür. Üstün yetenekli olma durumlarının nasıl fark edildiğine bakıldığında ise filmlerin hepsinde ana karakterlerin yetenekli oldukları alanlar ile ilgilenme fırsatı bulduklarında keşfedildikleri görülmüştür. Üstün yetenekli çocukların tanınması sürecinde göz önünde bulundurulması gereken en önemli noktalardan biri erken tanılmanın önemidir. Çocuklarda bulunan yeteneklerin geliştirilmesi, yaşamın ilk yıllarında keşfedilmesine ve yaratıcı alanların desteklenmesine bağlıdır. Bu açıdan, üstün yetenekli çocukların ileride önemli roller oynayacak yetişkinler haline gelebilmeleri için, olabildiğince erken tespit edilmeleri ve yapılacak çalışmalar neticesinde doğru bir şekilde tanınarak bunlara ilişkin gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir (Ekinci, 2002). Zihinsel alanda üstün yetenekli okul öncesi çocukları olan sekiz Avustralyalı annenin yaşadığı zorlukların özetlendiği bir vaka çalışmasında, erken çocukluk döneminde müdahale edilen üstün yetenekli çocukların özellikle okul öncesi dönemde gözden kaçırıldığı ifade edilmektedir. Araştırmanın bulguları, Avustralyalı okul öncesi eğiticiler için zorunlu erken çocukluk üstün zekâlılık kurslarının dâhil edilmesine acil bir ihtiyaç olduğunu ve hâlihazırda erken çocukluk hizmetlerinde çalışan eğiticiler için üstün zekâlılık konusunda mesleki gelişim kurslarına eşit derecede ihtiyaç olduğunu göstermiştir (Wellisch, 2020).

Üstün yetenekli çocukların çoğu genellikle okul yaşantılarının erken aşamalarında ya öğretmenlerinin ya da ailelerinin değerlendirmesi sonucu belirlenmektedir (Rotigel, 2003). Bu çocukların sahip oldukları potansiyellerin en üst düzeyde değerlendirebilmesi için kapsamlı bir tanılama sürecinden geçirilmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda tanılama sürecinde birçok değerlendirme aracının bir arada kullanılması daha güvenilir sonuçlar vermektedir (Moore, 1992). Tanılama çalışmalarında sistematik ve bilimsel tekniklerle, çeşitli uzmanlar aracılığıyla bilgiler toplanmalı ve elde edilen bu bilgiler bütünsel bir yaklaşımla değerlendirilmelidir (Saldıroğlu ve Yılmaz,1991). Üstün yetenekli çocukların tanılanmasında yapılacak iyi bir gözlem, çocuğa ve ailesine ilişkin bilgi edinme, üstün yetenekli çocuğun gelişiminin detaylı bir şekilde izlenmesi, çocuk ile ilgili tutulan çeşitli kayıtlar, uzmanların ve ebeveynlerin görüş ve düşüncelerine başvurularak gerçekleştirilebilir (Sezginsoy, 2007). Üstün yetenekli çocukların değerlendirilmesinde zekâ test sonuçları, okul düzeyleri, sınıf içi başarıları, öğretmen ve ailelerin çocuğa ilişkin gözlemleri göz önüne alınarak bir bütün olarak değerlendirilmektedir (Rotigel, 2003). Ülkemizde ise üstün yetenekli çocukların belirlenmesinde genel olarak öğretmen bildirim, yetenek testleri, bireysel zekâ testleri ve yardımcı testler kullanılmaktadır. Bunlar arasında en yaygın olarak kullanılan ise bireysel zekâ testleridir (Metin, 1999).

Öneriler

Üstün yetenekli çocukların erken dönemde ve uzman kişiler tarafından belirlenerek ihtiyaç duydukları eğitim gereksinimlerinin karşılanması, hem çocukların geleceği hem de topluma sağlayacakları katkı açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda, araştırmaya dâhil edilen ve tarama aşamasında ulaşılabilen film sayısı dikkate alındığında, ” üstün yetenekli çocuklar” temasına filmlerde daha çok yer verilmesinin, geniş kitlelere ulaşılarak toplumda konuya ilişkin farkındalığın artırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Konuya bu açıdan bakıldığında ise; Türkiye’ de üstün yetenekli çocukları konu alan bir yapımın bulunmaması dikkat çekmektedir. Üstün yetenekliler konusuyla ilgili çalışmaların Türkiye’ de son yıllarda hız kazandığı dikkate alınır, konunun film, reklam vb. gibi görsellerle de basın unsurlarında daha fazla yer alması önerilebilir.

Finansal Destek

Çalışma için herhangi bir finansal destek sağlanmamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Afat, N. (2013).Çocuklarda üstün zekânın yordayıcı olarak ebeveyn tutumları. *Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 155-168.
- Aktürk, Z.ve Acemoğlu, H. (2012). Tıbbi araştırmalarda güvenilirlik ve geçerlilik. *Dicle Tıp Dergisi*, 39 (2), 316-319.
- Alarслан, B. (2004). Bir Kaynak Olarak Sinema. In D. Bayraktar (Ed.), *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler-5* (pp. 71–110). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Armstrong, L. L., Desson, S., St. John, E., & Watt, E. (2019). The DREAM program: Developing resilience through emotions, attitudes, & meaning (gifted edition)—a second wave positive psychology approach. *Counselling Psychology Quarterly*, 32(3-4), 307-332.
- Bilgili, A. E. (2000). Üstün yetenekli çocukların eğitimi sorunu-sosyal sorumluluk yaklaşımı.
- Colangelo, N. ve Davids, G. (2003). *Handbook of Gifted Education*, Boston: Pearson Education, Inc.,
- Davaslıgil, Ü. (2004).“Üstün çocuklar”, Yer aldığı eser R. Şirin, A. Kulaksızoğlu ve A. E. Bilgili (Ed.), *Üstün Yetenekli Çocuklar: Seçilmiş Makaleler Kitabı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları: 63, I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Yayın Dizisi:1.
- Ekinci, A. (2002). İlköğretim okullarının üstün yetenekli çocukların eğitimine elverişlilik düzeyi ile ilgili öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi (Batman ili örneği). Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Eğitimi Bölümü, Eğitim Yönetimi ve Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Bölümü, Yüksek Lisans Tezi.
- Ersoy, Ö.,& Avcı, N. (2001). Üstün zekâlı ve üstün yetenekliler, özel gereksinimi olan çocuklar ve eğitimleri.‘Özel Eğitim’ İstanbul: YAPA Yayın Pazarlama.
- Harper, R. E., & Rogers, L. E. (1999). Using Feature Films to Teach Human Development Concepts. *The Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 38(2), 89–97.
- Hébert, T. P., & Speirs Neumeister, K. L. (2001). Fostering the social and emotional development of gifted children through guided viewing of film. *Roeper Review*, 25(1), 17–21.
- Hernández-Lastiri, P., Borges, Á., & Cadenas, M. (2019). Differences in Mechanisms of Social Interaction of Gifted Children Based on Peer Acceptance. *Acción Psicológica*, 16(1), 13-30.
- Karakuş, F. (2010). Üstün Yetenekli Çocukların Anne Babalarının Karşılaştıkları Güçlükler. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 127–144.
- Levent, F. (2013). *Üstün Yetenekli Çocukları Anlamak*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- MEB. (2001). Bilim ve sanat merkezi yönergesi.
- MEGEP. (2009). *Üstün zekâ ve özel yetenekli çocuklar*. Ankara.
- MEGEP. (2017). *Üstün Zekâlılar ve Özel Yetenekliler*. Ankara: T.c. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Metin, N. (1999). *Üstün yetenekli çocuklar*. Ankara: Öz Aşama Matbaacılık.
- Milne, H. J., & Reis, S. M. (2000). Using videotherapy to address the social and emotional needs of gifted children. *Gifted Children Today*, 23(1), 24–29.
- Moore, A. D., (1992). Gifted and talented children and youth.(ed. L. M. Bullock),*Exceptionalities in Children and Youth*. USA: Allynand Bacon Inc. s. 420-448.
- Morawska,A.Sanders,(2008).Patenting gifted and talented children:What are the key child behaviour and parenting issues? *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 42(9), 819-827.
- Morawska, A. Sanders, M. (2009). An evaluation of a behavioural parenting intervention for parents of gifted children.,*Behaviour Research and Therapy*, 47(6) , 463-470.
- Neihart, M. (2006). Services that meet social and emotional needs of gifted children. In J. H. Purcell& R. D. Eckert (Eds.), *Designing services and programs for highability learners: A guide book for gifted education* (pp. 112-124). California: Corwin Press.
- Neuman, W. L. (2010). *Toplumsal araştırma yöntemleri: nitel ve nicel yaklaşımlar*: 1. cilt. Yayıncısı.
- Nugent, S. A., & Shaunessy, E. (2003). Using film in teacher training: Viewing the gifted through different lenses. *Roeper Review*, 25(3), 128–134.
- Özbay, Y.,& Palancı, M. (2011). Üstün yetenekli çocuk ve ergenlerin psikososyal özellikleri. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (22).
- Özkardeş, G. O. (2004). İki kere farklı: üstün yetenekli olan çocuklarda özel öğrenme güçlüğü sorunları. *Üstün Yetenekli Çocuklar Bildiriler Kitabı içinde* (333-347). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 64.

- Palancı, M. (2004).Üstün yetenekli öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik gerçeklik terapisi temelli okul rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri modeli. *I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Yayın Dizisi: 2*, 27(p24), 398.
- Renzulli, J. S. (1986). The three ring conception of giftedness: A development model or creative productivity. *Cambridge. Cambridge Pres.*(51–92).
- Robinson, N. M. (2008). The social world of gifted children and youth. In *Handbook of giftedness in children* (pp. 33-51). Springer, Boston, MA.
- Rotigel, J. V. (2003). “Understanding the young gifted child: Guidelines for parents, families, and educators”, *Early Childhood Education Journal*, 30(4), 209-213.
- Saldıroğlu, H., Yılmaz, M. (1991). *Üstün Yeteneklilerin Eğitimi*.I.Özel Eğitim Komisyonu, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Saranlı, A. G., & Metin, N. (2012). Üstün yetenekli çocuklarda gözlenen sosyal-duygusal sorunlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 45(1), 139–163.
- Sezginsoy, B. (2007). *Bilim ve sanat merkezi uygulamasının değerlendirilmesi*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tavşancıl, E.,& Aslan, E. (2001). İçerik analizi ve uygulama örnekleri. *Epsilon Yayınları*: İstanbul.
- Tortop, H. S. (2014). Examining the effectiveness of the in-service training program for the education of the academically gifted students in turkey: A case study. *Online Submission*, 2(2), 67-86.
- Vanmeerbeek, M., Van Onckelen, S.,Boüüaert, C.,Burette, P. (2006). *Gifted children and the family physician*. Presse Medical, 35, 86-90.
- Wellisch, M. (2020). Parenting with eyes wide open: Young gifted children, early entry and social isolation. *Gifted Education International*, 0261429419899946.
- Yıldırım, A.,& Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yun, K.,Chung, D.,Jang, B., Kim, J. H.,Jeong, J. (2011). Mathematically gifted adolescents have deficiencies in social valuation and mentalization. *Plos One*, 6(4).